

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE PEYGAMBERLER

MELİKE UÇAR

DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI

Yıl: 2006, Sayfa: 120

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI
: Yrd. Doç. Dr. Mevlüt ERDEM
: Yrd. Doç. Abdurrahman BORAN

Klasik Türk şiiri mazmun, motif, imaj ve sembollerin kullanıldığı; zengin kaynaklardan beslenen bir şiirdir. Divan şiirinin tam olarak değerlendirilebilmesi için bu şiirin beslendiği kaynaklar ve yararlandığı malzemeler tespit edilerek incelenmelidir. Klasik Türk şiirinin kaynakları ve kullandığı malzemeler arasında peygamber kıssaları önemli bir yer tutmaktadır.

Tezin amacı, peygamber kıssalarında yer alan şahısların ve olayların incelediğimiz divanlardaki, kullanım özelliklerini, bunların şaire sağladığı ifade imkânlarını ve şiire kattığı zenginlikleri belirlemeye yöneliktir. Bu çalışmada, çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerden yola çıkarak peygamber kıssaları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra taradığımız yüzyıllarını en iyi temsil eden on beş divandan seçtiğimiz örnek beyitler aracılığıyla divan şiirinde peygamberlerin hayatları etrafında teşekkül eden mazmunların hangi yönleriyle ve nasıl kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca peygamberlerle ilgili tamlama ve ifadelerin kullanım sıklığı, divanlarda nerede geçtikleri ile birlikte verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, divan, peygamberler, Yûsuf, İsâ, Muhammed.

**DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM**

ABSTRACT

MA thesis

**PROPHETS IN CLASSICAL TURKISH
POETRY**

MELİKE UÇAR

Supervisor : Assist. Prof. Lütfi ALICI

Year : 2006, Pages 120

**Jury : Assist. Prof. Lütfi ALICI
: Assist. Prof. Mevlüt ERDEM
: Assist. Prof. Abdurrahman BORAN**

Classical Turkish poetry is fed by very rich sources and often uses motifs, images, symbols and mazmuns (a specific word which has special meaning). Divan poetry and it's sources have been studied and determined in order to comprehend it properly. One of the most common sources for classical Turkish poetry is the parables of prophets. The parables have a special importance in Divan poetry.

The purpose of the study is to figure out influence of the parables on Divan poetry, regarding the richness that contributes to the poetry, special using technics and how it helps the poets about interpreting. The study gives information about the parables, according to the many different sources that have been searched. Also, fifteen divans that considered to be best of their centuries have been scanned and chosen some couplets to study on so that we can find out about how parables and mazmunsa are used in divan poets. Furthermore, the study gives some examples of the phrases and expression about prophets and where they are used.

Keywords: Classical Turkish poetry, divan, prophets, Yûsuf, İsâ, Muhammed.

ÖN SÖZ

Klasik Türk şiiri yeterince anlaşılamadığı için toplumdan uzak bir edebiyat olarak nitelendirilmiştir. Şiirlerde yer alan mazmun, motif, imaj ve sembollerin kullanım şekli ve ihata ettiği konuların incelenmesi divan şiirinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu incelemede öncelikle klasik Türk şiirinin kaynaklarının ve bu kaynakların şiirlere nasıl yansıdığının araştırılması gerekmektedir.

Klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından birisi İslam dinidir. Türk milleti İslamiyeti kabul ettikten sonra sanat ve edebiyat da zamanla İslamî bir karakter kazanmıştır. Bu edebiyat içerisinde, peygamberler ile ilgili zengin bir edebiyat meydana gelmiştir. Fakat divan şiirinin önemli kaynaklarından birisi olan divanlarda peygamberler ve kıssalarının nasıl kullanıldığı, edebiyatımıza ve şairlerimize kazandırdığı ifade zenginliği ile ilgili araştırmalar çok azdır.

Bu araştırmanın amacı, klasik Türk şiirinin önemli kaynaklarından biri olan peygamber kıssalarında yer alan şahısların ve olayların divanlarda nasıl ele alındığını inceleyerek bu şiirin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Böylelikle klasik Türk şiirinde peygamberler hakkında geniş bir çalışma yapılmış olacaktır.

Bu çalışmamızın alanı dönemlerini en iyi temsil eden Kadı Burhaneddin, Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî Beg, Fuzulî, Bâkî, Zâtî, Hayâlî, Şeyhülislâm Yahya, Nef'î, Nâilî, Neşâtî, Nâbi, Nedim ve Şeyh Gâlib divanları ile sınırlıdır.

Çalışmamızda divanlarda zikredilen peygamberler incelenmiştir. Peygamberlerin kıssaları hakkında geniş malumat verildikten sonra divanlardan seçtiğimiz örnek beyitlerle peygamber kıssalarının hangi benzetme ve durumlarda, nasıl kullanıldığı ortaya konulmuştur. Her bölümün sonunda peygamberlerle ilgili unsurların divanlarda nasıl ve ne sıklıkla geçtiği divanlardaki yerleri ile birlikte verilmiştir.

Divanlarda geçen peygamberler ve kıssaları ile alakalı unsurları verilirken kelime veya tamlamadan sonra, kelimenin geçtiği şiir türünün kısaltması, şiir numarası ve beyit numarası verilmiştir. Peygamberlerin redif olarak geçtiği şiirlerde beyit numarası verilmemiştir.

Divanlardaki kelimelerin ve kaynaklardaki bilgilerin yazımında orijinal şekillerine riayet edilmiştir. Nazım şekli belli ama numarasız şiirler ile özel isimle verilen şiirler bir karışıklığa meydan vermemek için dipnot ile belirtilmiştir.

Çalışmamızın her yönüyle eksiksiz ve kusursuz olduğunu söylemek mümkün değildir. Daha sonra bu konu ile ilgili yapılacak çalışmalara başlangıç olması düşüncesiyle çalışmadaki eksiklerimizin hoşgörüsü ile karşılanmasını temenni ederiz.

Tez konusunun seçilmesinde doğrudan katkısı olan ve araştırmamın her aşamasında beni yönlendiren, çeşitli problemlerin çözümünde destek ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Lütfi Alıcı'ya; çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Gülcan Alıcı'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
1. GİRİŞ: Genel Olarak Peygamberler	1
2. PEYGAMBERLER.....	3
2.1. Âdem	3
2.2. İdrîs	10
2.3. Nûh	11
2.4. İbrâhim.....	17
2.5. İsmâil	24
2.6. İshâk.....	26
2.7. Yâkup	27
2.8. Yûsuf.....	32
2.9. Eyyûb.....	48
2.10. Şuayb.....	51
2.11. Mûsâ.....	52
2.12. Yûnus.....	61
2.13. Dâvud.....	63
2.14. Süleymân.....	66
2.15. Zekeriyâ.....	75
2.16. Îsâ.....	77
2.17. Muhammed.....	89
3. DİĞER ŞAHSİYETLER.....	106
3.1. Hızır.....	106
3.2. İlyâs.....	113
3.3. Lokmân.....	115
SONUÇ	117
KAYNAKLAR	118
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

APD :	Ahmet Paşa Divanı
B :	Beyit
BD :	Bâkî Dîvânı
BL:	Büyük Lügat ve Ansiklopedi
C :	Cilt
çev :	Çeviren
ÇÜTAM :	Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi
F :	Ferd
FD:	Fuzûlî Divanı
G :	Gazel
HBD :	Hayâlî Divanı
hızl:	Hazırlayan
K :	Kaside
KBD:	Kadı Burhaneddin Divanı
L :	Lügaz
M:	Mesnevi
MEB :	Millî Eğitim Bakanlığı
MEBİA:	Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Msd :	Müseddes
Mua :	Muamma
Muh :	Muhammes
Mur :	Murabba
Mus :	Musammat
Müs :	Müstezat
NAD :	Nailî Divanı
NBD:	Necatî Beg Divanı
ND :	Nâbî Divanı
NED:	Nedim Divanı
NFD :	Nef'î Divanı
NŞD:	Neşâtî Divanı
R :	Rubai
s. :	sayfa
ŞD :	Şeyhî Divanı
ŞGD :	Şeyh Gâlib Dîvânı
Tah:	Tahmis
Tar :	Tarih
Tcb :	Terci-i Bend
TDVİA :	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TGPTA:	Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi
Tkb:	Terkib-i Bend
Tuy :	Tuyug
ŞYD :	Şeyhülislam Yahya Divanı
ZD :	Zâtî Divanı

1. GİRİŞ: Genel Olarak Peygamberler

Peygamberler, Allah tarafından seçilen ve Allah'ın emirlerini insanlara bildiren kimselerdir. Haber getiren anlamına gelen peygamber kelimesi Farsçadır. Arapçada haber ulaştıran karşılığında nebi; elçi anlamına gelen resul kelimeleri kullanılır.

Peygamberleri diğer insanlardan ayıran en önemli özellik Cebrail vasıtasıyla kendilerine Allah'tan vahiy gelmesidir. Yeni bir şariat ve kitap getiren peygambere resul; bir şariat veya kitap getirmeyen, kendisinden önceki peygamberin şariatını uygulayan peygamberlere nebi denir (BL, 1962: 87).

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren Allah onlara yaratılış gayesini anlatması için peygamber göndermeye başlamıştır. Âdem, ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamberdir. İnsan neslinin çoğalması ve yeryüzüne yayılması ile peygamberler de çoğalmıştır (Dikmen, 2003: 7).

Mucize; dini teyit maksadıyla ve Allah'ın emriyle peygamberler tarafından yapılan ve halkı hayrette bırakan harikulade işlerdir (Develioğlu, 1992: 790). Bütün peygamberlere davalarında doğru ve sadık olduklarını gösterebilmeleri için yaşadığı dönemde kabul gören meseleler cinsinden bir mucize verilmiştir. Hz. Mûsâ zamanında sihir çok yaygınlaşmıştır. Onun en meşhur mucizesi bu cinsten verilmiş, asası ejderha olarak sihirbazların sihirle gösterdikleri yılanlarını yutmuştur. İsâ zamanında tıp ilmi yaygındır. O, mucize olarak doktorların tedavi edemediği birçok hastalığı iyileştirmiş, ölüleri diriltmiştir. (Dikmen, 2003: 56-63)

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen yirmi beş peygamber şunlardır: “Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, Lût, İsmâil, İshak, Yâkup, Yûsuf, Şuayb, Eyyûb, Zülkifl, Mûsâ, Hârun, Dâvud, Süleymân, İlyâs, Elyesâ, Yûnus, Zekeriyâ, Yahya, İsâ, Muhammed” (Tabbara, 1998: 18).

Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssaları İslam dünyasında anlatılagelen ve ilgi ile dinlenen bir mevzudur. Bu yüzden Âdem Peygamber'den başlayarak, bilinen bütün peygamberlerin hayat hikâyelerini anlatan peygamberler tarihi yazılmaya başlanmıştır. Bunlara “Kısas'ül Enbiya” denilmektedir. Zamanla yeni bilgilerle zenginleşen kısasü'l enbiyaların bir kısmı, bir çeşit Şark-İslam mitolojisi hüviyetine bürünmüştür (Banarlı, 2001: 113).

Türkçe olarak yazılmış kısas-ı enbiyaların en tanınmışları “Kısas-ı Rabguzî” ve Ahmet Cevdet Paşa'nın “Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ” adlı eseridir (Pala, 1989: 296)

Peygamber kıssalarında yer alan olaylar his, heyecan, fikir ve hikmet unsuruyla klasik Türk edebiyatı için bir kültür ve tefekkür kaynağı olmuştur. Klasik Türk şiirinde ve diğer edebiyat türlerinde peygamber kıssalarının sayısız ilhamları, adları ve akisleri vardır. (Banarlı, 2001: 114)

Divan şiirinin başlıca kaynakları; Kur'an-ı Kerim, tefsirler, hadisler, peygamber kıssaları, evliya hikâyeleri, tasavvuf, şehname ve yerli malzemelerdir. Bu kaynaklar içerisinde gerek müstakil eserler hâlinde ele alınışı gerekse telmih ve teşbihlerle şiirlerde kullanılışıyla peygamber kıssaları önemli bir yere sahiptir. Dinî-didaktik eserler dışında, özellikle gazel, kaside gibi manzumelerde çoğunlukla karşımıza çıkan bu malzemeyi değerlendirebilmek, divan şiirini anlayabilmek için kıssaların ne şekilde kullanıldığını tespit etmek gerekir. Örneğin, Âdem, topraktan yaratılışı, Havva ile birlikte yasak meyve yediği için cennetten çıkarılışı ve buğday ilişkisi; İdrîs, cennette kalması; Nûh, gemisi ve Tufan hadisesi; Yâkup, oğlu Yûsuf'un ayrılık hasreti ile ağlamaktan gözlerinin kör oluşu; Yûsuf, olağanüstü güzelliği, rüyası, kardeşleri

tarafından kuyuya atılışı, bir kervan tarafından kurtarılıp Mısır’da köle olarak satılması, Züleyhâ’nın iftirası sonucu zindana atılması, rüya tabir etmesi ve Mısır’a aziz olması; Eyyûb, birçok bela ve musibet yanında vücudundaki yaralar kurtlandığı halde sabretmesi; Mûsâ, Tûr’da Allah’ın hitabına mazhar olması, asası, Hızır ile yoldaşlığı; Hızır, âb-ı hayatı bulup içmesi ve ebedî hayata kavuşması, oturduğu yerin yeşermesi; Dâvud, sesinin güzelliği ve demiri işlemesi; Süleymân, üzerinde ism-i azam yazılı yüzüğü ve onun sayesinde insanlara, hayvanlara, cinlere ve rûzgâra hükmedişi, karınca, hûdhûd Bekîs’la ilgili hikâyesi; Îsâ, babasız doğması, bebekken konuşup annesi Meryem için şahitlik etmesi, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi ve dördüncü kat göğe çekilmesi; Hz. Muhammed, doğumunda ve hemen sonra meydana gelen olağanüstü olaylar, sırtında peygamberlik mührü ile doğması, Allah tarafından eğitildiği, başının üstünde sürekli dolaşan bulut, gölgesinin yere düşmemesi, ayı ikiye bölmesi, miracı, parmağından su akıtması gibi kıssa ve mucizeleriyle söz konusu edilirler. (ÇÜTAM, 30.08.2006, www.turkoloji.cu.edu.tr)

Hz. Muhammed’e karşı milletçe duyulan sevgi, bağlılık ve hürmet hislerinin bir sonucu olarak peygamberlerle ilgili olarak yazılmış eserler içinde en geniş ve en zengin yeri Hz. Muhammed’in vâsfına ve methine mahsus bir tür olan naatlar alır. (Yeniterzi, 1993: XI) Divanlarda diğer peygamberler dinî vasıflarından ziyade fizikî özellikleri ve mucizeleri ile söz konusu edilmiştir.

Çalışmamızda öncelikle seçtiğimiz on beş divan okunarak divanlarda geçen peygamberler tespit edilmiş ve bu peygamberlerle ilgili beyitler seçilmiştir. Divanlarda geçen peygamberleri şu şekilde sıralayabiliriz: Âdem, İdrîs, Nûh, İbrâhim, İshak, İsmâil, Yâkup, Yûsuf, Eyyûb, Şuayb, Mûsâ, Dâvud, Süleymân, Yûnus, Zekerîyyâ, Îsâ, Muhammed. Bunların yanı sıra “Hızır, İlyâs, Lokmân” gibi İslâmî kaynaklarda nebi ya da veli olduğu düşünülen şahıslar vardır. İsimleri peygamberlerle birlikte zikredildiği için bu şahısların da incelenmesi uygun görülmüştür.

2. PEYGAMBERLER

2.1 Âdem

Allah'ın yarattığı ilk insan Âdem'dir. İslamî kaynaklarda ebü'l-beşer, Kur'an-ı Kerim'de Safiyyullah unvanlarıyla da anılmaktadır (TDVİA, 1988, C.1: 358).

Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır.

“Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.”(Hicr, 15/26)

Allah, Âdem'i yarattıktan sonra yeryüzünde yerleşip, kendilerinden faydalanabilmesi için, ona eşyanın isimlerini öğretmiştir. Sonra da meleklerle yarattığı bu yeni varlığın bilgi bakımından kendilerinden üstün olduğunu göstermek için, meleklerden eşyanın isimlerini söylemelerini ister. Melekler eşyanın isimlerini bilemeyince Âdem onlara eşyanın isimlerini anlatır (Tabbara, 1998: 35).

Âdem yaratılıp, ona ruh verildikten sonra Allah meleklerle: “Âdem'e secde edin!” diye emretmiş, bütün melekler bu emre itaat etmiştir. Ancak İblis kendisinin ateşten, Âdem'in topraktan yaratıldığını, dolayısıyla ondan üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı gelmiştir. Bu yüzden lanetlenmiş ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Bu olaydan sonra Âdem'e düşman olmuştur (TDVİA, 1988, C.1: 360).

“Meleklerle: Âdem'e secde edin! demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis:”Ben, dedi, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim!” (İsrâ, 17/61)

Allah, Âdem'i cennete yerleştirmiş; ona eş ve arkadaş olması için Havva'yı yaratmıştır (Köksal, 2005: 34). Her ikisine de yasaklanan bir ağaç dışında diledikleri cennet meyvesinden yiyebileceklerini söyler. Yasak olan ağaca yaklaşmamalarını ve meyvelerinden tatmamalarını emretmiştir (Tabbara, 1998: 40).

Şeytan bir yolunu bularak cennete yaklaşır ve Âdem ile Havva'nın içine vesvese verir. “Rabbiniz sizi o ağaçtan niçin nehy etti bilir misiniz? Eğer siz ondan yerseniz artık sizin için ölüm olmaz, ebediyen cennette kalırsınız” diyerek önce Havva'yı onun vasıtasıyla Âdem'i aldatıp ikisine de o meyveden yedirir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 17). Âdem ve Havva yasak ağacın meyvesinden yedikleri anda üstlerindeki elbiseler kaybolur.

Allah, Âdem ile Havva'ya daha önce şeytana aldandıkları takdirde cennetten çıkarılacaklarını bildirmiştir. İşledikleri bu günah sonucunda, onları yeryüzüne indirilmek üzere cennetten çıkarır. Âdem Hindistan'ın güneyinde bir ada olan Seylan Adası'na, Havva Cidde'ye yerleştirilir. Uzun zaman birbirlerinden ayrı yaşarlar. Günahlarına tövbe ederler (Dikmen, 2003: 87-89). Allah tövbelerini kabul eder ve Âdem'e “Mekke tarafına git.” diye vahiy gönderir. Orada Havva ile buluşurlar. Ondan sonra kavimler ve sınıf sınıf insanlar türemiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 17).

Âdem, ilk insan ve ilk peygamber olma şerefine nail olmuştur. Allah, Âdem'e emir ve yasaklarını bildiren on sayfalık bir kitap indirmiştir. Âdem bu emir ve yasakları oğullarına harfiyen öğretmiştir (Dikmen, 2003: 94).

Âdem ve Havva'nın yeryüzünde buluşmalarından sonra insan nesli hızla çoğalmaya başlamıştır (Dikmen, 2003: 86). Havva her batında bir erkek bir kız olmak üzere yirmi batında ikiz kırk çocuk doğurmuştur. Bu batınlardan bir erkek çocuk diğer batınlarda doğmuş bulunan kızlardan bir tanesi ile evlenebilir. İlk batında Kabil ile kız kardeşi Lubud; ikinci batında Habil ile kız kardeşi Iklima doğmuştur. Âdem, Kabil'e Habil'in kız kardeşi ile; Habil'e Kabil'in kız kardeşi ile evlenmesini emreder. Habil bu

emre razı olurken, Kabil daha güzel olan kendi kız kardeşi ile evlenmek ister ve emre karşı gelir. Bunun üzerine Âdem her ikisinin de Allah'a birer kurban takdim etmesini ister. Hangisinin kurbanı kabul olursa Kabil'in kız kardeşi ile evlenmeye hak kazanacaktır (Köksal, 2005: 50-51). Habil çobanlık yaptığı için koyunlarından en besilisini seçip dağın tepesine koyar. Tarımla uğraşan Kabil de meyve ve sebzelerinden bir sepet hazırlayıp Habil'in kurbanının yanına bırakır. Hangisinin kurbanının kabul olduğunu anlamak için ertesi gün babalarıyla birlikte tepeye çıkarlar. Habil'in kurbanı kabul edilmiş, Kabil'inki ise olduğu gibi yerinde durmaktadır. Bu durumda Kabil'in isteği reddedilmiştir (Dikmen, 2003: 99).

“Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), ‘Andolsun seni öldüreceğim’ dedi. Diğeri de ‘Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.’ dedi.”(Maide, 5/27).

Bu olay Kabil'in Habil'e olan düşmanlığını iyice artırmıştır. Şeytanın telkinleri ve içindeki kıskançlık duygusu sonucunda kardeşini öldürmeyi düşünmeye başlar. Habil'in yalnız olduğu bir sırada yanına giderek onu öldüreceğini söyler. Habil, yumuşak bir şekilde onu vazgeçirmeye uğraşır; fakat Kabil vazgeçmez. Yine Habil'in yalnız olduğu bir vakitte arkasından sessizce yaklaşıp bir taşla onu öldürür. Kabil, kardeşinin cesedini ne yapacağını düşünürken, bir karganın ölen başka bir kargayı çukura koyup üzerini kapattığını görür. Kendisi de Habil'in cesedini bir çukura koyarak üzerini kapatır. Bu sırada Âdem gelir ve olanları anlar (Dikmen, 2003: 100-102).

Âdem Nevz Dağı'nda soyu kırk bine ulaşınca kadar yaşamış, 1000 yaşında vefat etmiştir. Melekler, Âdem'i yıkayıp kefenledikten sonra cenaze namazını kılmışlar. Kabre koyup üzerini toprakla kapattıktan sonra “Ey Âdemoğulları! İşte ölümlerinizi hakkında tutacağınız yol budur.” demişlerdir (Köksal, 2005: 59-60).

Kaynaklara göre Âdem 14 Nisan Cuma günü vefat ederek Abû Kubays Dağı eteğindeki Hazine Mağarası'na gömülmüş, Tufandan sonra Melchizedek tarafından Kudüs'e naklolunmuştur (MEBİA, 1993, C.1: 135).

Klâsik Türk edebiyatının temel kaynaklarından biri de peygamber kıssalarıdır. Konuyla ilgili taradığımız divanlarda Âdem Peygamberin kıssası ile âlâkalı unsurların klâsik Türk şiirine oldukça fazla yansdığı görülmektedir.

Şairler aşklarının, sevgilinin güzellik unsurlarının, övdükleri şahısların büyüklüğünün ne kadar eskiye dayandığını belirtmek için Âdem'in su ve toprak içinde olduğu zamana kadar gitmektedir.

“Ey melek-rû âb u gilden çıkmadan Âdem henüz
Çâh-ı Bâbil'de gözün Hârût'a sihr-âmûz gibi” (APD268/ G311,3)

“Ey melek yüzlü sevgili, henüz Âdem su ve topraktan çıkmadan, gözün Babil kuyusunda Hârût'a sihir öğretmiş gibi.”

Allah ilk insan olan Âdem'i topraktan yaratmış, ona ruhundan üflemeden önce uzun bir süre bekletmiştir. Harut sihir ve büyü ile uğraştığı için kıyamete kadar Babil'de bir kuyuya hapsedilmiş olan melektir. (Pala, 1989: 214). Şair sevgilisinin gözlerinin ne kadar etkileyici ve büyüleyici olduğunu anlatmak için mübalağa ve telmih sanatı vasıtasıyla; sihir ve büyü ile tanınan Hârût'a, daha Âdem'e ruh üflenmeden, sevgilisinin gözleriyle sihir öğrettiğini belirtmiştir.

“Pâk olmamışdı gilden eli Âdem’in henüz
Sen hâne-i nübüvvete oldukda kedhudâ” (APD 32/ K3,28)

“Sen peygamberlik makamına oturduğunda Âdem’in eli henüz topraktan temizlenmemişti.”

Hız. Muhammed yaratılış itibarıyla ilk, gönderiliş bakımından da son peygamberdir. Şair, beytinde; Hız. Muhammed’in peygamberlik makamında oturduğu zaman Hız. Âdem’in henüz toprak hâlinde olduğunu ifade ederken, aslında yaratılış bakımından ilk peygamberin Hız. Âdem değil, Hız. Muhammed olduğunu belirtmektedir.

“Secde-gâh etmişti aşk ehli kaşın mihrâbını
Kılmadan hayl-i melâ’ik secde-i Âdem henüz” (FD189/ G121,3)

“Melekler zümresi henüz Âdem’e secde etmeden, âşıklar sevgilinin kaşlarını ibadet edilecek yer olarak belirlemişti.”

Allah, Âdem’e ruh üfledikten sonra melekler ona secde etmiştir. İnsanlık tarihinde bilinen ilk secde budur. Şair, âşığın sevgiliye duyduğu hayranlığın çok eskilere dayandığını, hatta Âdem’den önce bile var olduğunu anlatırken meleklerin Âdem’e secde etmesi olayına telmih yapmıştır.

“Pervâne olup şem-i ruhun can dolanırdı
Gördükde melek Âdemi âb-ı gil içinde” (HBD270/ G519,3)

“Melekler Âdem’i toprak ve su içinde görmeden önce can pervanesi sevgilinin yanağının mumuna dolanırdı.”

Şair kendisini, ışığın etrafında dönüp sessizce onun yolunda kendini feda eden pervaneye; sevdiğinin güzel yüzünü de mum ışığına benzettir. Şairin sevdiğine duyduğu aşk, Âdem toprak ve su içindeyken başlamıştır; dolayısıyla çok eskilere dayanmaktadır.

Meleklerin Âdem’e secde etmesi, şeytanın Allah’ın emrine karşı gelerek secde etmeyişi çeşitli vesilelerle şiirlerde geçmektedir.

“Pertev-i hüsniyidi ki gördi melâyik
Âdem-i hâkîyi kendülerine mescûd” (KBD23/G55,2)

“Melekler (sevgilinin) güzelliğinin parlaklığını görünce topraktan yaratılmış Âdem’i kendilerine secde yeri yaptılar.”

Melekler, Hız. Âdem’e onun neslinden gelecek olan sevgilinin güzelliğinin parıltısını gördükleri için secde etmişlerdir. Şair, meleklerin Âdem’e secde etmesi olayını güzel bir sebebe bağlayarak anlatmıştır. Şaire göre melekler, Âdem’de sevgilinin güzelliğini gördükleri için ona secde etmişlerdir.

“Secdeler kıldum o hûra kûyuna koymaz beni
Âdemün a’mâli bildüm mûcib-i cennet degül” (ZD325/ G821,2)

“O güzel sevgiliye secdeler ettim, bulunduğu yere koymaz beni. Âdem’in (yaptığı) işler cennete girmeye yetmezmiş anladım.”

Âşık, sevdiğinin mahallesinde kalabilmek için sevgiliye kulluk etmiş fakat sevdiği tarafından kabul görülmeyip bir cennet olan mahallesinde kalmasına müsaade edilmemiştir. Âşık, bütün ısrarına rağmen Âdem gibi cennetinden kovulmuştur.

“Bildi zıddiyetini eyledi bîrûh henüz
Cesed-i Âdem’e izhâr-ı adâvet henüz” (NAD122/ K33,19)

“(Şeytan) zıtlığını bildi, henüz ruhu yokken Âdem’in cesedine düşmanlık gösterdi.”

Allah, Âdem’i topraktan yarattıktan sonra bütün melekler ona secde etmiş, şeytan kendisinin ateşten yaratıldığını, dolayısıyla daha üstün olduğunu söyleyerek secde emrine karşı gelmiştir. Huzurdan kovulan şeytan daha sonra bütün insanlara düşmanlık beslemiştir. Şair bu olaya telmih yaparken, şeytanın Âdem’e secde etmemesini, yaratılışlarındaki zıtlıktan dolayı ona beslediği düşmanlığa bağlamıştır.

Âdem’in yaratıldıktan sonra cennete yerleştirilmesi, Havva’nın yaratılması, şeytanın onları kandırarak yasak meyveden yemeleri, cennetten çıkartılmaları konuları değişik açılardan şiirlerde ele alınmıştır.

“Gülşen-i küyında me’vâ bulsa o hûrî-veşün
İhtiyâr eyler mi bâg-ı huldi Âdem ey gönül” (BD285/ G300,4)

“Ey gönül, Âdem hûrî gibi güzel sevgilinin bulunduğu gül bahçesinde sığınılacak bir yer bulsa, cennet bağını seçer miydi?”

Şair, sevgilisinin bulunduğu gül bahçesinin cennetten daha güzel olduğunu anlatmak için cennette yaşamış olan Âdem Peygamber’i örnek göstermiştir. Burada mübalağa yapılarak sevgilinin bulunduğu mahal cennetten üstün tutulmuştur.

“Şol Âdem kim Safiyyullâh oluptur.
Rıyaz-ı huld menzil-gâh oluptur.” (NBD35/M1,3)

“O Âdem ki cennet bahçesinde kalıp, Safiyyullâh ünvanıyla anılmıştır.

Âdem Peygamber “Ebü’l-beşer” (insanlığın babası) künyesi ve “Safiyyullâh” (Allah’ın temiz kulu) sıfatları ile anılır (Pala, 1989: 18). Bu beyitte Âdem’in cennette kalmasına ve Allah’ın üstün kıldığı kullar arasında olmasına telmih yapılmıştır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde belirtilmiştir:

“Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Âdem’i, Nûh’u, İbrâhim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir.” (Âl-i İmrân, 3/33).

“Derd ü gama merd olmadır aşk içre âlemden garaz
İnsân-ı kâmil gelmedir Havvâ vü Âdem’den garaz” (HBD168/ G231,1)

“Âlemin yaratılışındaki maksat aşkın dert ve gamına dayanıklı olmaktır. Âdem ve Havva’nın yaratılmasının sebebi kâmil insandır.”

İnsanlar bu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Bu imtihan ilahî aşkın dert ve sıkıntılarına katlanmakla kazanılır. Havva ve Âdem’in yaratılışından gaye kâmil insanlardır.

“İrtibât-ı hüsn ü aşk olmuşdı müstahkem henüz
Turre-i Havvâ’ya dil-bend olmadan Âdem henüz” (ND663/ G274,1)

“Henüz, Âdem Havva’nın turesine gönül bağlamadan, güzellik ve aşkın irtibatı kuvvetlendirilmişti.”

Sevgili dediğimiz zaman akla gelen ilk hususiyet güzelliştir. Klâsik Türk şiirinde sevgilinin bütün uzuvları ayrı ayrı güzellik unsurlarıdır. Şair Âdem ile Havva’dan önce aşk ile güzelliğin varlığını ve bunların birbiriyle irtibatlı olduğunu ifade ediyor.

“Kûyunda müdde’îden usansam aceb degül
Şeytân az iş mi eyledi cennette Âdeme” (ZD239/ G1378,3)

“Mahallende âşıklık iddia edenlerden usansam şaşılmaz, şeytan cennette Âdem’e az iş mi etti?”

Şair, âşıklık iddiasında bulunan sahte âşıklardan (müdde’î) şikâyet etmektedir. Müdde’îyi şeytana, kendisini Âdem’e, sevgilinin mahallesini de cennete benzetmiştir. Şeytan, Âdem ve Havva’nın cennetten çıkarılması için nasıl hilelere başvurduysa müdde’î de sevgilinin bulunduğu yerden şairi uzaklaştırmak için çeşitli oyunlar oynamakta ve şairi biktırmaktadır.

“Ol dūr-i yek-dânesüz bana gerekmez cenneti
Cenneti Âdem gibi bir dâneye dâna satar” (ZD337/ G337,3)

“O eşsiz inci (sevgili) olmadan cennet bana gerekmez. Âdem gibi cenneti bir tâneye (buğday tanesine) ancak âlim satar.”

Sevgili eşi benzeri bulunmayan bir inci tanesidir. Şaire göre sevgili için cenneti feda etmek ancak Âdem gibi âlimlere mahsustur. Klâsik Türk şiirinde “Dūr-i yek-dâne” tabiri peygamberimiz için kullanılmaktadır. Şair, Âdem’in yasak meyveden isteyerek yediğini, cennetten sevgili (peygamberimiz) olmadığı için ayrıldığını söyleyerek Âdem’in cennetten çıkarılmasını güzel bir sebebe bağlamıştır.

“Gönlüm n’ola meyl itdiyise hâline anun
Âdem dahi meyl eyleye buğday danasına” (KBD242/ G614,2)

“Gönlüm onun benine meylettiyse ne olur? Âdem dahi buğday tanesine meyl etmiştir.”

Şair kendisini soyutlayıp teşhis yoluyla sevgilinin buğday tanesine benzeyen benine hayran olanın gönlü olduğunu söyler. Sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi de yüzün muhtelif yerlerindeki benleridir. Sevgilinin beni buğday tanesine benzetilmiştir. Nasıl Âdem kendisine yasaklanan buğday tanesine meyledip yediyse âşığın de sevgilinin buğday tanesi gibi olan benine meyletmesi gayet normaldir. Şairin de dediği gibi oğul atasına ancak böyle benzer.

“Âdem behiştî tâneye sattı o hâle ben
Benzerse böyle benzese oğul atasına” (HBD259/G488,3)

“Şehr-i hoş-âb u hevâ ya’ni İstanbul kim eğer
Tarhını görse behiştî unutturdu Âdem” (ND219/ K51,3)

“İstanbul, suyu ve havası ile o kadar güzel bir şehir ki, Âdem bahçelerini görsen cenneti unutturdu.”

Şair, İstanbul’u överken mübalağa yoluyla bu şehri cennetten daha üstün tutmuştur. İstanbul havası, suyu ve bahçeleriyle çok güzel bir şehirdir. Şaire göre cennette yaşamış olan Âdem İstanbul’u görseydi, bu şehrin güzelliği karşısında cenneti unutturdu.

“Cennet-i kûyunda kalırdım ger olmasa rakîb
Ravzadan Âdem kaçan çıkardı şeytân olmasa” (APD32/ K3,28)

“Eğer rakip olmasa senin cennet gibi olan mahallende kalırdım. Şeytan olmasaydı Âdem hiç cennetten çıkar mıydı?”

Rakip, klâsik Türk şiirinde âşık sevgili ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Âşığa sevgili kadar eziyet eder. Âşık için kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Âşık tarafından rakip; köpek, akrep, domuz, şeytan, dev bazen de kâfir sıfatlarıyla nitelendirilir. Âşığın nazarında o sevgili ile sıkı münasebettedir. Sevgili âşıktan çok rakibe yüz verir ve ona imkân tanır. Âşığı üzen ve yaralayan da budur (Pala, 1989: 21). Şair Âdem’in cennetten çıkarılmasına telmih yapmıştır. Nasıl şeytan fitneleriyle Âdem’in cennetten çıkarılmasına sebep olduysa şeytan gibi fitneci rakip de âşığın sevgilinin cennet gibi olan mahallesinden ayrılmasına sebep olmuştur.

“Âdem idim kurb-i der-gâhında bulmuştum kabûl
Menzilim cennet meyim Kevser enîsim hûr idi” (FD268/ G281,5)

“Dergâhının yakınına kabul edilince Âdem gibi oldum. Bulunduğum yer cennet, içtiğim mey kevsere, sevgilim cennet hûrisi idi.”

Bu beyitte de Âdem’in cennette bulunduğu zamana telmih yapılmıştır. Sevgilinin kûyu cennet bahçesine, orada sunulan içecekler kevsere, sevgili de huriye benzetilmiştir. Şair, âşığın sevgili tarafından kabul edildiğinde dünya nimetleri ile ölçülemeyecek güzellikte bir hayata kavuşacağını mübalağa ve teşbih yoluyla anlatmaktadır.

“Böyle olmaz nesl-i Âdem sen perisin yâ melek
Gör ki gözler görmediği gör ki gözler gözlerim” (NBD313/ G365,3)

“Âdem nesli böyle olmaz sen peri ya da meleksin. Gör ki gözlerin görmediği (kadar güzelsin) gör ki seni gözler gözlerim.”

Şair sevdiğinin güzelliğini anlatırken mübalağa yaparak insan neslinde onun kadar güzel birinin olmadığını belirtirken insan neslinin de Âdem’den geldiğine telmih yapmıştır. Sevgili perilere, meleklerle benzetilerek olağanüstü bir güzelliğe sahip olduğu vurgulanır. Periler, melekler gözle görülmeyen varlıklardır sevgiliyi de görmek çok zor, hatta imkânsızdır. Şair sanatlı olarak “gözler görmedik” bir güzelliği ifade etmektedir.

“Bulmaz bir öyle cevheri encümle olsa müşteri
Tâ devr-i Âdemden beri nakdin felek sarf etse heb” (ND256/ K62,20)

“Felek, Âdem devrinden beri bütün parasını sarf etse, yıldızlarla müşteri olsa bile öyle bir cevher bulamaz.”

Sevgili eşsiz bir değere sahip bulunmaz bir mücevherdir. Şair yine insan neslinin Âdem’le başladığına telmihle ta o zamandan bu yana bu değerde bir güzelliğin bulunamayacağını, sevgilisinin eşsiz ve tek olduğunu vurgular.

“Kalmış Âdemden sarây-ı köhnedir mülk-i cihân
Kim değişmiş cennete vakf eylemiş evlâdına” (ND1021/G747,10)

“Dünya mülkü Âdem’den kalmış, eskimiş bir saraydır. Ki (Âdem) cennete değişip nesline bırakmıştır.”

İlk insanın Âdem olması, Âdem’in cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmesi hadiselerine telmih yapılmıştır. Dünyanın geçici bir yer, dünya malının emanet olduğu, herkesin bırakıp gideceği vurgulanmıştır.

Yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi divanlarda; Âdem’in topraktan yaratılması, ilk peygamber ve Allah’ın saf kulu olması, meleklerin ona secde etmesi, şeytanın secde emrine karşı gelmesi, Âdem’in cennete yerleştirilmesi, Havva’nın Âdem’e eş olarak yaratılması, şeytanın Âdem ve Havva’yı aldatarak yasak meyveden yemelerine sebep olması, Âdem ve Havva’nın cennetten çıkarılması, insanın Âdem’in neslinden gelmesi konularına değinilmektedir.

Klâsik Türk şiirinde Âdem Peygamber’in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda Âdem ve Âdem’le ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Âdem zî Havvâ (14/G30,5), Âdem (106/G267,9; 131/G328,5; 200/G507,5; 402/G1036,6; 511/G1303,2), Âdem’in gözi (403/G1039,2), Âdem-i insîrâf (428/G1100,4).

ŞD: Âdem (30/K2,10; 89/Mus4-VI,7).

APD: Âdem (23/K1,6; 31/K3,11; 31/K3,20; 36/K6,33).

NBD: Âdem (35/M1,2; 249/G220,2; 431/G627,6), Âdem ola (35/M1,5), Âdemi (35/M1,6), nesl-i Âdem (325/G392,4).

ŞYD: Âdem gibi (228/G407,3).

FD: Âdem’e peyvend kılmadın Havvâ (26/K1,61), Âdem (41/K7,20; 87/ K24,11; 267/G279,4; 281/Tcb1,7).), devr-i Âdem (59/K13,16), atse-i Âdem ü şâh Meryem (93/K27,3), sebeb-i hilkât-i Âdem (194/G131,2), hilkat-i Âdem (216/G176,2).

BD: Âdem (305/G331,4), Âdem iklîmi (447/KI21).

ZD: Âdem (214/G214,3; 376/G376,1; 435/G435,2; 304/ G1475), Âdemün menzil-gehi (436/G436,5).

HBD: Âdem (220/G375,4; 259/G488,3).

NŞD: Penâh-ı âlem ü Âdem (3/K1,19), râtıbe-bahş-ı kadr-i Âdem (10/K3,26), Âdem (10/K3,27).

ND: Nûr-ı pîşânî-i Âdem (13/K2,28), Âdem (15/K2,42; 755/G393,4; 872/G545,4), Şems Havvâsına Âdem giçinürse (546/G114,6), hâmi-re-i Âdem (718/G351,1), sır-ı mescûdî-i Âdem (736/G370,8), Hurûc-ı Âdem (1105/G860,3).

NED: Âdem (122/K24,35; 286/G10,2).

ŞGD: Âdem ü âlem (51/K1,40), Devr-i Âdemden berü (335/G153,4).

2.2. İdrîs

Şî't Peygamber'in soyundan gelen İdrîs, onun vefatından sonra peygamber olmuştur. Kendisine otuz sayfalık bir kitap indirilmiştir. Bu kitaba dayanarak halkı doğru yola çağırıştır. Fakat çok az kimse ona inanmıştır (Dikmen, 2003:111).

İdrîs kendisine çok az kişinin iman etmesi üzerine bulunduğu yerden ayrılmaya karar verir. İnananlarla birlikte Babil'den ayrılarak Babilyûn adı verilen bir yere göç eder. Nil Nehri'nin kenarına yani Mısır'a yerleşir. Allah İdrîs'e yetmiş iki lisan ile konuşmayı ve bütün ilimleri öğretmiştir. Her milleti kendi dili ile imana davet etmiş ve kavmine kendisinden sonra gelecek peygamberler hakkında bilgi vermiştir (TGPTA: 56).

O, ilk terzidir. İnsanlara kâlemle yazı yazmayı ve elbise dikip giymeyi o öğretmiştir (Köksal, 2005: 80).

İdrîs'in yeryüzünde vefat ettiği bilinmemektedir. "Kitapta İdrîs'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi. Onu üstün bir makama yüceltik." (Meryem, 19/56-57). Müfessirler bu ayete dayanarak İdrîs'in göğe çekildiğini ifade etmişlerdir (Dikmen, 2003: 114).

İdrîs Peygamber ve kıssası ile ilgili unsurlar taradığımız divanlarda pek sık kullanılmamıştır. Zâtî Divanında İdrîs Peygamber'in adı geçmektedir.

"Tazarru' eyle Mevlâya yolına öl dil-ü-cân vir
Makâmun Hazret-i İdrîs-veş Firdevs-i A'lâ kıl" (ZD321/G817,4)

"Mevlâya yalvar, onun yoluna gönül ve can ver. Makamın Hazret-i İdrîs gibi en yüce cennet olsun."

İnsanoğlunun ulaşabileceği en üstün mertebe cennettir. Bu dünya imtihan yeridir. İmtihani başarı ile geçenler cennete girmeye hak kazanacaktır. Cennete girmenin ne kadar zor ve güzel olduğunu vurgulayan şair, cennette yaşadığına inanılan İdrîs Peygamber'in kıssasına telmih yapmıştır. İnsan kul olarak âcizliğini bilir ve bu inanışla Allah'a yalvarırsa; Allah'ı çok sevip, dünya hayatını onun yolunda harcarsa ahirette cenneti kazanabilir.

"Öykündüğüün yanılıban kûyunâ cennet
İdrîs ana nâzüglük ile gör nice girdi" (ZD308/G1482,5)

"Cennet yanılıp senin bulunduğun yere öykündüğü için İdrîs'in nazıkçe ona nasıl girdiğini gör."

Âşığın cenneti sevgilinin yanıdır. Şair, mübalağa sanatı vasıtasıyla sevgilinin mahallesini cennetten çok üstün tutmuştur. Şaire göre İdris'in cenneti çok beğenip orada

kalmayı istemesinin sebebi cennetin sevgilinin mahallesini taklit etmesidir. Cennet ve sevgilinin mahallesi kişileştirilerek teşhis sanatı yapılmıştır.

Beyitlerde de görüldüğü gibi İdrîs cenneti görmesi ve cennetten çıkmak istememesi vesilesiyle şiirlere konu olmuştur. Divanlarda karşımıza çıkan İdrîs ile ilgili diğer beyitler şu şekilde sıralanabilir.

ZD: İdrîs-veş (494/G990,2), İdrîs-sıfat (113/G1183,7).

2.3. Nûh

Kendisine vahiy indirilen, ümmetini tövbe ve istiğfara davet için gönderilen ilk peygamber Nûh'tur (TDVİA, 1964, C.9: 344).

İdrîs Peygamber'den sonra, insanlar doğru yoldan ayrılıp putlara tapmaya başlamış ve Allah, Nûh'u peygamber olarak göndermiştir (TGPTA: 4). Nûh Peygamber'in kavminin taptığı putlar Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde belirtilmiştir: (Tabbara, 1998: 68).

“Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin.” (Nûh, 71/24).

Nûh, puta tapanlarla mücadelesinde başta gizliliği seçmiştir. İlk önce yakın çevresini, daha sonra bütün halkı tek tek Allah'ın birliğine inanmaya ve ona ibadet etmeye davet etmiştir. Yalnız oğullarından Sâm, Hâm, Yâfes ile pek az kimse Nûh'a inanmıştır ve ona tabi olanların çoğunluğu yoksul kimselerdir (Dikmen, 2003: 116).

Nûh, halktan herhangi bir kimse olmak, yalan söylemek, aldatmak, yoksul ve alt tabakadan insanlar tarafından takip edilmek gibi sebeplerden siteme maruz kalmıştır (MEBİA, 1993, C.9: 345).

Nûh'a inanmayan kavim, onun ısrardan vazgeçmeyeceğini anlayınca ondan etrafındaki fakir ve sefiller grubunu kovmasını, onlarla aynı grupta olmayı kabullenemediklerini söylerler. Nûh bu teklifi kabul etmeyince, ona ve inananlara zulüm ve baskı yapmaya başlarlar (Dikmen, 2003: 117-118).

Kur'an-ı Kerim'de Nûh'un kavmini ikna etmek için yaptıkları karşısında, halkın aldığı tavır şu şekilde ifade edilmiştir: (Behcet, 1994: 56).

“Dediler ki: Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir!” (Hûd, 11/32).

Nûh tebliğ ve davet vazifesini uzun zaman yerine getirmiş; fakat onun çalışmaları, inanmayanların imandan kaçmasından ve küfrünü artırmasından başka bir işe yaramamıştır. Bunun sonucunda Nûh Allah'a şöyle dua etmiştir: (Köksal, 2005: 98).

“Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helakini artır.” (Nûh, 71/28).

Allah Nûh'un duasını kabul eder ve yapması gerekenleri şu ayet ile açıklar: (Dikmen, 2003: 120).

“Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır.” (Hûd, 11/37).

Nûh, gemiyi yapmaya başladığı zaman, inanmayanlar, onun peygamberlikten marangozluğa geçişi ve gemi yapması ile alay etmeye başlamıştır. Nûh, alaylarına karşı

onlara, siz bugün benimle ve beraberimdeki müminlerle eğlenirsiniz, elbette yakında biz de sizinle eğleneceğiz diyerek cevap vermiştir (Tabbara, 1998: 78).

Gemi bitip, Tufan alametleri ortaya çıkınca Nûh her nevi hayvandan birer çift alarak müminler ile gemiye binmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 18).

Nûh Peygamber'in hanımı ve Kenan isimindeki oğlu bütün ısrarına rağmen ona inanmamıştır. Nûh, Tufan sırasında oğlunu imana davet ettiyse de o kabul etmez ve suların içinde boğulur (Dikmen, 2003: 122-123).

"Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, gemiden uzakta bulunan oğluna: 'Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!' diye seslendi. Oğlu: 'Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım.' dedi (Nûh): 'Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur.' dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu." (Hûd, 11/42-43).

Tufanın etkisiyle kâfirler boğulduktan sonra sular yeryüzünden çekilmiş, gemi Cûdi Dağı üzerine oturmuş ve Tufan suları çekildikten sonra Allah Nûh'a gemiden inmesini vahyetmiştir (Tabbara, 1998: 82).

Nûh ve inananlar muharrem ayının onuncu günü gemiden inmiştir. O gün oruç tutup ellerindeki malzemeleri karıştırarak aşure isminde yeni bir yemek yapmışlardır. Ve bu bir gelenek olarak devam etmiştir (Dikmen, 2003: 124).

Nûh Tufandan sonra altmış yıl daha yaşamış, 1050 yaşlarında vefat etmiştir. Bu olaydan sonra insan nesli Nûh'un evlatları ve onunla beraber olanlardan çoğalmıştır. Rivayete göre, Arap, Fars ve Rumların babası Sam; Sudanlıların babası Ham; Türklerin babası Yâfes'tir (Dikmen, 2003: 126).

Klasik Türk şiirinde peygamber kıssaları konusunu incelemek amacıyla taradığımız divanlarda Nûh Peygamber'in kıssası ile alakalı unsurlara yer verilmiştir. Şairler, sevgiliyi beklemenin ne kadar zor ve uzun olduğunu anlatırken, kendine ve sevdiğine uzun ömür dileğinde bulunurken Nûh Peygamber'in yaşı ile ilgi kurmuşlar; âşığın döktüğü gözyaşlarını ise Nûh Tufanına benzetmişlerdir.

"Bir demi bin yıl kadardır derd-i hecrin ey tabîb
Vasl umarız ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûb ile" (NBD376/G506,4)

"Ey tabip (sevgili) ayrılık derdinin bir anı bin yıl kadardır. Nûh'un ömrü ve Eyyub'un (derdinin) şiddeti ile kavuşmayı ümit ederiz."

Âşığın en büyük derdi ayrılıktır. Bu derdin devası sevgilide saklı olduğu için sevgili tabibe benzetilmiştir. Sevdiğinden ayrı olan âşığın bir anı bin yıl kadar uzun sürmekte; sıkıntı ve acı içerisinde geçmektedir. Şair telmih sanatı vasıtasıyla ayrılığın uzunluğunu Nûh'un ömrüne; çektiği sıkıntı ve acıları evlatları, malı ve sağlığı elinden giden Eyyûp'un derdine benzetmiştir. "bin yıl" ile "ömr-i Nûh"; "derd-i hecr" ile "şiddet-i Eyyûb" arasında ilgi kurularak leffüneşir sanatı yapılmıştır.

"Zâtiyâ ger ömrden mahsûb olursa intizâr
Nûh'dan artuk kıyâs itmek gerekdür yaşımı" (ZD334/G1522,5)

"Zatî, eğer bekleme ömürden hesap edilmiş olursa, yaşımı Nûh'un yaşı ile kıyaslamak gerekir."

Ömrü sevdiğini bekleyerek geçen âşık için zaman hiç ilerlememektedir. Beklemenin bir anı bin yıl kadar uzundur. Şair kendi kendisine içini dökmekte ve sevdiğine hasretken zamanın kendisi için ne kadar zor ve sıkıntılı geçtiğini

anlatmaktadır. Nûh Peygamber uzun ve sıkıntılı bir hayat sürmüştür. Şair de sevdiğinin hasreti ile sıkıntılı ve zor geçen ömrünü Nûh'un ömrüne benzetmektedir.

“Yaşı çoğ olsun ol iki gözümün Nûh-sıfat
Nûh tûfânı dimiş Zatî benim yaşum için” (ZD159/G1145, 5)

“O iki gözümün Nûh gibi ömrü çok olsun. Zâtî benim yaşım için Nûh Tufanı demiş.”

Şair çektiği sıkıntıları, döktüğü gözyaşlarını kendini soyutlayarak anlatmıştır. Mübalağa ve telmih sanatı vasıtasıyla sevdiği için döktüğü gözyaşlarını yeryüzünün sular altında kaldığı Nûh Tufanına benzetmiştir. “İki gözüm” ve “yaş” kelimeleri tevriyeli kullanılmıştır. “İki gözüm” ile hem sevgili hem de âşığın gözleri; “yaş” kelimesi ile de insan ömrü ve gözyaşı kastedilir. Şair her türlü cefasına razı olduğu sevgili için uzun ömür dileğinde bulunurken, kendi gözleri için de onun için devamlı gözyaşı dökmesini istemektedir.

“Zâtiyâ ol Nûh yaşın görecek Yûsuf-cemal
Merhamet itmez ölürsen kurı yire dökme yaş” (ZD94/G590,5)

“Ey Zâtî, Yûsuf yüzlü sevgili Nûh gibi uzun yaşasa sen ölürsen merhamet etmez. Boş yere gözyaşı dökme.”

Sevgili yaratılmışların en güzeli olan Yûsuf Peygamber'e benzetilmiştir. Her hâli ile kusursuz bir güzelliğe sahip olan sevgilinin en büyük özelliği acı ve ıstırap verici olmasıdır. Hiçbir zaman âşığa yar olmaz, taş gibi katı bir kalbi vardır. Ağlamak, inlemek ona tesir etmez, merhametsizdir (Tolasa, 2001: 150). Tevriyeli olarak kullanılan yaş kelimesi ile sevgilinin Nûh Peygamber kadar uzun bir ömrü olsa ya da Nûh Tufanındaki kadar gözyaşı görse bile merhamet etmeyeceği anlatılmıştır. Şair bu sevdadan vazgeçmesi için kendi kendini ikna etmeye çalışmaktadır.

“Nice tûfân oldu peydâ dîde-i hûn-pâşdan
Nûh çeşmüm yanına gelse dem urmaz yaşdan.” (BD332/G376,1)

“Kan döken gözümünden nice Tufanlar meydana geldi. Nûh, gözümün yanına gelse yaştan dem vurmaz.”

Âşığın en önemli vasfı ağlamaktır. Sevgilinin cevri ile o kadar çok ağlar ki gözünden kan akmaya başlar. Şair mübalağa ve telmih sanatı vasıtasıyla büyük bir Tufana şahit olan Nûh Peygamber'in onun gözünden akan yaşları gördüğünde hiç su görmemiş gibi olacağını belirtir.

“Şeb-i hicrân eger ömr-ü-gözümün sîm ile yaşı
Bana Hak ömr-i Nûh ile virübdür mâl-i Kârûni.” (ZD455/G1719,3)

“Ayrılık gecesi Hak bana ömrümün gümüşü ve gözümün yaşı ile Nûh'un ömrü ile Kârûn'un malını vermiştir.

Âşık sevdiğinin her türlü zahmetine, eziyetine zevkle dayanır. Ona en çok dokunan, en zor katlandığı hicrandır. Hiç bitmeyen ayrılık gecelerini şair ah u figan ile geçirmektedir. Zamanla ayrılık gecesinde çektiği sıkıntılardan zevk almaya başlar. Zamanının çok zor ve sıkıntılı geçmesi şairin ömrünü Nûh'un ömrü gibi uzatmaktadır. Sevgili için devamlı olarak döktüğü gözyaşlarını sayısız gümüşe benzetir.

Edebiyatımızda zenginliği ile ünlenmiş Kârun'un hazinelerinin kendisine verildiğini, sevdiği için döktüğü gözyaşlarının dünyanın en büyük hazinelerinden daha kıymetli olduğunu belirtmektedir. “ömür” ile “Nûh”; “sîm” ile “mâl-i Kârun” arasında ilgi kurularak leffüneşir sanatı yapılmıştır.

“Bahr-ı zâta seffinedir tevhîd
Pîr-i deryâ-şinas Nûhumdur.” (HBD126/G108,2)

“Zat denizinde tevhid gemidir, denizleri tanıyan pir Nûh’umdur.”

Kişi, kendi özüne ulaşabilmek için Allah’ın birliğine inanmalıdır. Burada Tufan hadisesine telmih yapılırken yol gösterici bir şeyhe sahip olmanın önemi vurgulanmıştır. Müridin yol göstericisi şeyhidir. İlâhî aşk bir denize benzetilirse bu yolda ilerlemeyi sağlayacak olan birlik gemisi ve Nûh gibi denizleri tanıyan bir şeyhtir.

“Tûfân-ı eşk-i çeşmüm teskîn idersen ey dost
Mânend-i Nûh ömrün kılsun Hudâ ziyâde.” (ZD159/G1254,6)

“Ey dost (sevgili) gözyaşı tufanımı yatıştırırsan Huda ömrünü Nûh’un ömrü gibi uzun kılsın.”

Âşığın ömrü vuslatı beklemek, sevdiğinin her türlü cefasına sabretmek ile geçer. Âşıklığın en önemli işareti gözyaşıdır. Sevdiğine ulaşamayan âşığın gözünden akan yaşlar büyük bir tufan meydana getirmiştir ve bu gözyaşı tufanını dindirecek olan vuslattır. Şair sevdiğine durumunu anlatıp merhamet isterken ona dua etmeyi de ihmal etmez. Allah’tan onun için Nûh’un ömründen fazla bir ömür ister.

“Kim teşne-i zülâl-i lebün oldı ey sanem
Tûfân-ı Nûhı görse olur çeşmine serâb” (ND469/G21,4)

“Ey sanem, dudağının saf suyunun susamış olan kimse Nûh Tufanını görse serap gördüm sanır.”

Klasik Türk şiirinde dudak, en çok üzerinde durulan güzellik unsurlarından bir tanesidir. Dudağın saf suya benzetilmesi bûse yoluylaadır. Âşık ölüm anında su isteyen hastaya, sevgilinin dudağı ise suya benzetilir (Çavuşoğlu, 1971: 169). Burada şair sevgilinin dudağının özlemi ile o kadar fazla yanmaktadır ki Nûh Tufanındaki sular bile onun susamışlığına çare olamaz.

“Sensin yine muhlis bizi garkâb-ı fenâdan
Ne zevrak u ne Nûh u ne tûfân biliriz biz” (NAD213/G134,1)

“Yokluk boğulmasından bizi kurtaracak halis dost sensin. Biz ne kayık, ne Nûh, ne de Tufan biliriz.”

Hiçbir canlı kalıcı değildir, gelip geçicidir. Varlığın geçici olması fenânın rûzgâra ve sele teşbih edilmesine neden olmuştur (Pala, 1989: 166). Bu beyitte yokluk bir sele benzetilmiş ve herkesin o selde boğulacağı vurgulanmıştır. İnsanı kurtuluşa erdirecek olan ise ilâhî aşktır. Şair, Nûh Tufanına telmih yaparken aslında inananları tufandan kurtaranın Nûh ya da gemi olmadığını, asıl kurtarıcının Allah olduğunu vurgulamıştır.

“Hasretinden sanemâ bağrımıza kan dökülür
Sanki Nûh âfetidir bahrına tûfân dökülür” (ŞD164/G68,1)

“Ey sevgili hasretinden bağrımıza kan dökülür. Sanki Nûh afetidir, denizine Tufan dökülür.”

Âşığın vasıflarından bir tanesi her zaman ağlamasıdır. Şair sevdiğinin hasreti dolayısıyla o kadar çok ağlamıştır ki artık gözlerinden yaş yerine kan akmaya başlar. Ayrılık acısı ile parçalanan bağrını denize gözünden akan kanları da Nûh Tufanına benzetmiştir.

“Hücûm-ı gamda bana anı etdi zevrak-i mey
Kim etmedi anı tûfân olanda keşti-i Nûh” (FD158/G57,3)

“Gam hücumunda şarap kayığının bana yaptığını Tufan’da Nûh’un gemisi ona yapmamıştır.”

Sevdiğinden ayrıyken âşığın en yakın dostu gamdır. Ayrılık acısıyla birlikte şairin gamı da artmakta âdeta ona savaş meydanındaki gibi saldırmaktadır. Şair, mübalağa ve telmih sanatı vasıtasıyla içindeki gamın ne kadar çok olduğunu Nûh Tufanına benzeterek anlatmıştır. Şair, içinde bulunduğu durumdan biraz uzaklaşmak, gamı azaltmak için şaraba sarılmıştır. Şarap şişesini Nûh’u tufandan kurtaran gemiye benzetmiş, şarap kayığının çok daha fazla işe yaradığını belirtmiştir. Beyitte “Hücûm-ı gam” “tûfân”a; “zevrâk-ı mey” “Keştî-i Nûh”a benzetilerek leffüneşir sanatı yapılmıştır.

“Batmadan Nûh-ı vücûd al elim ey Cûdî-i cûd
Taştı tûfân-ı belâ kaynadı gird-âb gibi” (APD/G335,7)

“Ey cömert Cûdi (dağı) varlık Nûh’u batmadan elimi tut. Bela tufanı girdap gibi kaynadı, taştı.”

Tufandan sonra Nûh’un gemisi Cûdi Dağı’nın üzerine oturmuş ve gemidekiler kurtulmuştur. Bu hadiseye telmih yapılırken, şair, içinde bulunduğu durumu girdap gibi kaynayan bir bela tufanına, batmak üzere olan vücudunu da Nûh’a benzetmiştir. Cinâs-ı nakıs ve teşhis sanatı vasıtasıyla cömert olarak nitelediği Cûdi Dağı’ndan yardım istemiştir.

“Mürtebitdür nesl-i pâki devr-i Yâfesden berü
Saltanatla mekremetle şân ile ünvân ile” (ND145/ K21,10)

“Yâfes devrinden beri temiz nesli saltanat, kerem, şân ve unvan ile bağlantılıdır.”

Tufandan sonra insan nesli Nûh’un üç oğlundan ve inananlardan çoğalmıştır. Rivayete göre Türklerin babası Yâfes’tir. Şair methettiği zatın vasıflarını anlatırken bu hadiseye telmih yaparak aynı zamanda Türk neslini de övmüştür. Saltanat, kerem, şân ve unvanın methettiği kişinin atalarından geldiğini belirtir.

“Ağızun açar isen cânumuza nefha-i sûr
İniler olur isem derdün ile nevha-i Nûh” (KBD267/G678,2)

“Ağzın açarsan canımıza (kıyamette) surun üflenmesi olur, derdin ile inlersem Nûh’un ağlaması olur.”

Ağız ile can her ikisinin de görülmemesi, gizli olması bakımından birbirini ile alakalıdır. Sevgilinin ağzı görülmeyecek kadar küçük ve güzeldir, ancak ağzını açıp konuşunca fark edilir. Sûrun üfürülmesi kıyamet kopması demektir. Bütün ölümler dirilecektir. Şair sevgilisi kendisi ile konuşursa yeniden canlanacağını, kendisine hayat kaynağı olacağını vurgulamıştır. Âşık için sevgili dert kaynağıdır. Onun derdi ile yanmak şairin en büyük zevkidir.

“Eğer deryâ-yi eşkinden vuzu’ itmezse âşıklar
Dem-i tûfanda bes Nûha teyemmüm vâcib olmuştur” (ZD479/G479,2)

“Eğer âşıklar gözyaşı deryasında abdest almazsa, Tufan zamanında Nûh’a teyemmüm vacip olur.

Âşıklar, sevgili için devamlı gözyaşı dökmektedir. Teyemmüm, abdest için su bulunmadığı zamanlarda kolların ve yüzün toprakla mesh edilmesidir. Şair, âşıkların gözyaşı deryası ile Nûh Tufanını karşılaştırmıştır. Mübalağa vasıtasıyla gözyaşlarının yanında tufan sularının hiçbir kıymetinin olmadığını ifade etmiştir.

Yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi taradığımız divanlarda çeşitli vesilelerle Nûh Peygamber’in kıssasına telmih yapılmıştır. Nûh’un uzun ömürlü olması, âşıkların gözyaşlarının Tufana benzetilmesi, Tufandan inananları kurtaran gemi, Tufandan sonra Nûh’un gemisinin Cûdî Dağı üzerinde durması, Türklerin soyunun Nûh’un oğlu Yâfes’e dayanması konularına değinilmektedir.

Klâsik Türk şiirinde Nûh Peygamber’in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda Nûh ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Nûh ayağı (111/G279,4), Nûh gibi (164/G678,2), Nûh ola (371/G956,4), Nûh (405/G1043,3; 417/G1073,5), Eyyûb veya Nûh (405/G1044,2), Nûhın isdegil (492/G1259,3).

ŞD: ömr ile Nûh (109/G13,7), ömr-i Nûh (218/G68,1).

APD: Nûh (164/G92,9).

FD: Nûh’un sandığı(41/K7,21;176/G95,5), girye-i Nûh(104/K32,23), Nûh devri (104,K32,23), Nûh tûfânı (240/G224,6), keştî-i Nûh (317/R14), Nûh....Nûh (326/R14).

BD: Nûh ömri (33/K13,15).

ZD: Nûh tûfânı (296/G296,3), Nûh gibi (34/ G1057,4), Nûh denlü (74/G1122,1), ey Nûh (132/G1214,3), Nûh tûfânı gibi (297/G1465,3), Nûh tûfânı (448/G1706,3).

HBD: Ömer ü Nûh (38/K8,17).

NAD: menşûr-ı ömr-i Nûh (193/G87,2).

ND: keştî-i Nûh (136/K19,8; 173/Tah,5).

NED: Keştî-i Nûh (9/K2,32).

ŞGD: Nûh (324/G131,4).

2.4. İbrâhim

İbrâhim, Fırat Nehri'ne yakın bir yerde, Babil şehrinde yaşayan Keldani halkına peygamber olarak gönderilmiştir.

Keldani kavminin Nemrut adındaki hükümdarı, ilahlık iddiasında bulunmaktadır. Nemrut, münecimlerinin doğacak bir erkek çocuğun saltanatına zarar vereceğini söylemesi üzerine, askerlerine doğacak bütün erkek çocukları öldürmelerini emretmiştir (Dikmen, 2003: 161-164). İbrâhim'in annesi Uşa, bu dönemde Kûsâ civarında bir mağaraya sığınarak İbrâhim'i gizlice dünyaya getirmiştir (MEBİA, 1993, C.5: 878).

İbrâhim'in babası Âzer, put yapıp oğullarına çarşıda sattırmaktadır. İbrâhim, küçük yaştan itibaren putlardan hoşlanmaz. Babası onu put satmaya gönderdiği zaman, halkın arasında putlarla alay edip hiç satmadan geri döner (Dikmen, 2003: 166). İbrâhim, peygamber olarak önce babasını, daha sonra bütün halkı Allah'a inanmaya davet eder ama kimse ona inanmaz.

Keldani halkının toplanıp bayram yapmaya gittiği bir günde bir şey bahane ederek şehirde kalır. Bütün putları kırarak baltayı en büyük putun boynuna asar. Halk geri döndüğünde putların kırıldığını görünce İbrâhim'den şüphelenir. Halka putların işe yaramazlığını göstermek, ders vermek amacıyla putları kıran İbrâhim'e bu işi kimin yaptığı sorulduğunda "Bu işi olsa olsa boynunda balta asılı duran en iri put yapmıştır. 'Ben varken bu küçük putlara niçin tapıyorlar? demiştir.' Siz ona sorun belki o yapmıştır." der. Halk "Putlar konuşamaz ki sen bize onlara sorun diyorsun" diye karşılık verince İbrâhim konuşamayan, kendilerini koruyamayan putlara niçin tapıklarını sorarak halka güzel bir ders verir (TGPTA: 118). Gereken cezayı vermek için İbrâhim'i hapsederler. Bu olanlar Nemrut'un kulağına gider. Yeni bir inanış getirmek isteyen bu genci saraya çağırır. Aralarında geçen diyalogtan sonra Nemrut çok sinirlenir ve İbrâhim'i ateşte yakarak cezalandırma kararı alır (Dikmen, 2003: 177).

İbrâhim'i yakmak için çok büyük bir ateş hazırlanır. Bu ateş o kadar büyüktür ki kimse yanına yaklaşamaz. İbrâhim'i mancınıkla ateşe fırlatmaya karar verirler. İbrâhim ateşe atıldığı sırada Cebrail'in bir isteğin var mı sorusuna: "Dileğim Allah'adır" cevabını verir. Bu yüzden İbrâhim'e "Halîlullâh" adı verilmiştir. Bu sırada Allah, ateşe: "Ey ateş! İbrâhim için serinlik ve esenlik ol." (Enbiya, 21/69) emrini verir. İndiği yer güllük gülistanlık olur, pınar akmaya başlar. Ona hizmet etmesi için İbrâhim'in suretinde bir melek gönderilir. Cennetten gönderilen bir gömlek İbrâhim'e giydirilir. İbrâhim'in ateşin içinde yemyeşil bir bahçede oturduğunu izleyen Nemrut, çok şaşırır. İbrâhim'i yanına çağırır. Allah'ın büyüklüğünü anladığını, onun için kurban keseceğini fakat ona iman edemeyeceğini söyler. İbrâhim, iman etmeden kurbanların kabul olmayacağını anlatırsa da Nemrut inanmadığı ilah için kurbanlar keser (TGPTA: 120-121).

İbrâhim, Nemrut ve halkın büyük çoğunluğu iman etmeyince kardeşinin oğlu Lut, amcasının kızı Sâre ve inananların bir kısmı ile Şam'a hicret eder. Şam'da Sâre ile evlenir. Oradan Ken'ânîlerin yurduna, Ürdün'e ve Mısır'a gider. İbrâhim Mısır'a girdiğinde Firavun'un adamları Sâre'nin güzelliğine hayran kalarak Firavun'a haber verirler. Sâre onun yanına getirilir. Firavun ona bir kötülük yapmak isterse de bazı mucizeler sonucunda ona yaklaşamaz. Ona değerli hediyeler vererek serbest bırakır. İbrâhim bu hediyelerini kabul etmeyince cariyelerinden en güzeli olan Hacer'i kabul etmeleri için ısrar eder.

İbrâhim Firavun'un kentinde huzur bulamayınca karısı ve cariyesi ile birlikte Şam çölünde Seb' adındaki yere gider. İbrâhim burada bir kuyu kazar. Bu kuyudan çeşme gibi su akar ve herkes ihtiyacını karşılar. Halkın uygunsuz hareketleri üzerine kısa bir süre sonra oradan da ayrılmak zorunda kalır (Köksal, 2005: 160-166).

Sâre çocuğu olmadığı için İbrâhim'den cariyesi Hacer ile evlenmesini ister. İbrâhim'in Hacer'den İsmâil isminde bir oğlu olur. Sâre, Hacer ve oğlunu kıskanmaya başlayınca İbrâhim onları Mekke'de susuz ve تنها bir yere bırakıp geri döner. Hacer, su ve yiyecekleri bittiğinde Safa ve Merve adındaki tepelere çıkarak su aramaya başlar. Bu sırada Merve tepesinde bir meleğin zemzemin bulunduğu yeri kazdığını görür. Zemzem kuyusu bulunur. Suyun çevresine insanlar yerleşir ve Hacer'le İsmâil onlarla birlikte yaşamaya başlar (Tabbâra, 1998: 140-141). İbrâhim ara sıra onların yanına gelir. İsmâil büyüyüp, delikanlı olduğu zaman İbrâhim rüyasında Allah'ın İsmâil'i kurban etmesini istediğini görür. Üst üste aynı rüyayı görünce Allah'ın bunu istediğinden emin olur ve İsmâil'e rüyasını anlatır. İsmâil itiraz etmeden razı olur.

"Babasıyla beraber yürüyüp, gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O'da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi." (Sâffât, 37/ 102).

Minâ Dağı'nda İsmâil'i kurban etmek için bıçağı boynuna sürdüğünde bıçak kesmez. Bıçağı tekrar sürmek için hazırlandığında:

"Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca: Ey İbrâhim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik." (Sâffât, 37/ 103-106)

Allah, İbrâhim'e kurban etmesi için bir koç gönderir. İbrâhim sevinçle İsmâil'i kaldırarak koçu kurban eder (Dikmen, 2003: 194-197). İbrâhim'in bu imtihan karşısında gösterdiği sadakat mükâfatlandırılır ve oğlu İshâk Peygamber dünyaya gelir (TGPTA:138).

Allah, İbrâhim'e Kâbe'yi inşa etmesini emreder. İbrâhim bunun için Mekke'ye gider. Oğlu İsmâil ile birlikte Âdem zamanında kazılan temelin üzerine Kâbe'yi inşa etmeye başlar. İbrâhim, duvarlar yükselince duvarı örmeye devam etmek için büyük bir taşın üstüne basar. Burada İbrâhim'in ayak izi vardır ve buraya "Makam-ı İbrâhim" denir. İsmâil babasının isteği üzerine hacılara işaret olması için Ebû Kubeys Dağı'ndan Tufandan kalan Hacer-ül-Esved taşını getirir. Kâbe'nin yapımı tamamlandığında İbrâhim, Kâbe'yi İsmâil'e emanet ederek Şam'a döner (TGPTA: 143).

Bir Hac mevsiminde İbrâhim eşi Sâre ile birlikte Kâbe'ye giderek tekrar Şam'a döner. Önce Sâre yüz yirmi yaşlarında, arkasından İbrâhim iki yüz yaşlarında vefat eder. Kudüs civarında Habrun kasabasında bir mağaraya defnedilir. Burası hâlâ Halilürrahmân ismiyle meşhurdur (Dikmen, 2003: 203-204).

Klasik Türk şiirinde peygamberleri konu alan şiirleri bulmak ve incelemek için taradığımız divanlarda İbrâhim Peygamber ve kıssası ile ilgili unsurlara sık sık rastlanmıştır.

İbrâhim'in putları kırması, halkı uyarması ve onları imana getirmesi telmih sanatı vasıtasıyla beyitlere konu olmuştur.

"Sındurdu bütlerin o Halîl-i sanem-şiken
Küfr içre koymadı o hisâr-ı mümeħhedî" (NAD202/Tar20,6)

"O put kıran Halil putları kırdı. Düzenlenmiş kaleyi küfr içinde koymadı."

İbrâhim Keldâni halkının puthanesindeki bütün putları kırmıştır. Putların kendini koruyamadığını göstererek halka güzel bir ders vermiştir. İbrâhim sonunda büyük bir

cezaya maruz kaldıysa da insanları uyarmayı başarmıştır. Şair bu olaya telmih yapmıştır.

“Sen Halîlin hüsn-i cân-bahşında î mân buldular
Secde kılanlar büt-i bî-câna kim Âzer düzer” (ŞD153/G57,6)

“Âzer’in düzdüğü cansız putlara secde edenler sen Halil’in can bağışlayan güzelliğinde iman buldular.”

İbrâhim ve put yapıp satan babası Âzer’e telmih yapılmıştır. Sevgili, babasının yaptığı putları kıran ve insanları imana çağırın İbrâhim’e benzetilmiştir. Sevgili eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahiptir. Âdeta insanlara yeni hayatlar bağışlar. Onun muhteşem güzelliğinin tesirinde kalan günahkâr insanlar Allah’a inanmaya başlamıştır.

İbrâhim’i yakmak için hazırlanan büyük ateş, ateşe atılması, ateşe atıldığı sırada Cebrail’in yardımını reddetmesi ve ateşin gül bahçesine dönüşmesi değişik şekillerde beyitlerde söz konusu edilmiştir.

“Şehenşâh-ı yegâne Han İbrahîm’i devrân kim
Safâ-yı adlî nâr-ı cevri gülzâr itdi dünyâyâ” (NŞD35/K10,17)

“Biricik şahlar şahı Han İbrâhim zamanı ki adalet safası haksızlık ateşini dünyaya gül bahçesi yaptı.”

Şair, İbrâhim ismindeki yöneticiyi överken İbrâhim Peygamber’in kıssasından ve isim benzerliğinden faydalanmıştır. Han İbrâhim’den önceki yöneticiler yaptıkları haksızlıklarla dünyayı Nemrut’un ateşi gibi yaşanmaz hâle getirmişlerdir. O, yönetime geldikten sonra tıpkı İbrâhim Peygamber’in atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesi gibi dünyayı rahata ve refaha kavuşturmuştur.

“Cihânı reşk-i gül-zâr-ı Halîl eden bahâr irmiş
Bu feyz-i adl-ı İbrâhim Hân-ı pâk-sîrettir” (FD285/Tcb2,10)

“Dünyayı, Halil’in gül bahçesini kıskanacak hâle getiren bahar gelmiş. Temiz ahlaklı İbrâhim Han’ın adaletinin bolluğudur bu.”

Dünyayı adaletle yöneten İbrâhim Han övülmektedir. Onun doğru, adaletli yönetimi sayesinde dünya tıpkı bahar mevsimi gibi güzelleşmiştir. Şair mübalağa ve telmih sanatı vasıtasıyla dünyanın İbrâhim’in gül bahçesinden çok daha güzel ve rahat bir duruma geldiğini belirtmektedir.

“Ey Halîlim âteş-i sûzâna pertâb etseler
Hazret-i Cibrilden aşk ehli feryât istemez.” (APD174/G116,3)

“Ey Halil’im yakan ateşe atsalar aşk ehli Hazret-i Cebrail’den yardım istemez.”

Sevgilisine seslenen şair âşığın aşk ateşi ile yanmaktan korkmayacağını belirtir. Zaten sevdiğine kavuşamayan âşığın en yakın dostu aşk acısıdır. İbrâhim, ateşe atılırken Cebrail’in yardımını kabul etmemiş, Allah’tan başka kimseden bir şey istemeyeceğini söylemiştir. Âşık da sevgili dışında kimsenin yardımını istemez. Zaten en büyük derdi vuslat olan âşığa sevgiliden başka kimse yardımcı olamaz.

“Yandım belâ-yı hecr ile Nemrûd nârından beter
Gel ey Halîlim bir kadem tâze gülistân et beni.” (APD271/G317,2)

“Ayrılığın belasıyla Nemrut ateşinden beter yandım. Ey Halil'im bir adım gel gül bahçesi et beni.”

Şairin içinde yanan ayrılık ateşi, şairi, yanına kimsenin yaklaşmadığı Nemrut ateşinden daha fazla yakmaktadır. Sevgilinin göstereceği ufacık bir ilgi şairin hayatını gül bahçesine dönderecektir. Şair, aşk derdinin tek çaresi olan sevgiliye seslenir ve kendisini bu ateşten kurtarmasını ister.

“Olurdu vâdi-i eymen gülistân-ı Halîlullâh
Alevlendirse ger âh-ı derûnum âteş-i Tûrı” (ND163/K35,40)

“Eğer gönlümün ahı Tûr ateşini alevlendirse Eymen Vadisi Halilullah'ın gül bahçesi olurdu.”

Aşk ısrabı devamlı yanan, büyük bir ateşe benzer. Âşığın ahı da ateşli olarak ağızdan çıkar (Pala, 1989: 54). Eğer şairin ahı Tur Dağı'nın ateşini alevlendirse kurak olan Eymen Vadisi İbrâhim'in gül bahçesi olurdu. Aşkın ateşinde yanmaktan şikâyetçi olmayan şair, ah bile dememekte, bu yüzden söyledikleri olmamaktadır. Şair telmih ve mübalağa yoluyla İbrâhim ve Musa Peygamber'in kıssasında yer alan hadiseleri hatırlatmıştır.

“Umaram vasla tebdîl ola fûrkat
Halîle nâr-ı Nemrûd oldu gülşen” (ZD176/G1125,3)

“Ayrılığın kavuşmayla değiştirilmesini umarım. Halil'e Nemrud'un ateşi gül bahçesi oldu.”

Ayrılık günleri Nemrut ateşi gibi yakıcı ve çok zordur. Kavuşma ümidi ile yaşayan şair, Nemrut ateşinin gül bahçesi olduğu gibi, ayrılık günlerinin vuslata dönüşmesini istemektedir. Sevdiğinden ayrıken Nemrut ateşi olan dünya ona kavuşunca gül bahçesi kadar güzel olacaktır. “fûrkat” “nâr-ı Nemrûd”a; “vasl” “gülşen”e benzetilerek leffüneşir sanatı yapılmıştır.

“Derdine Cibrîlden dermân kabul itmez Halîl
Cânuma senden iren âteş gülistândur bana” (ZD38/G38,6)

“Halil derdine Cebrail'den çare kabul etmez. Canıma senden gelen ateş bana gül bahçesidir”

Sevgilinin yegâne özelliği acı ve ıstırap verici olmasıdır. Onun yaptığı cevriye ve cefalar âşığın fark ettiğinin, ona ilgi gösterdiğinin işaretidir. Halil ateşe atılırken yardıma gelen Cebrail'in yardım teklifini reddeder. O, Allah için ateşe atılmaktadır ve ondan başkasının yardımını kabul etmez. Sevgilinin âşığa zulümle de olsa ufak bir ilgi göstermesi ateşler içinde yanan âşığın dünyasını gül bahçesine çevirir.

“Bir âteş yakdı dilde hasret-i ruhsâr-ı İbrâhim
Anın yanında gûyâ bir şererdür nâr-ı İbrâhim” (ZD473/G974,1)

“İbrâhim'in yanağının hasreti gönülde bir ateş yaktı. Onun yanında İbrâhim'in ateşi sanki kıvılcımdır.”

Sevgilinin hasreti şairi daima yakmaktadır. Sevgilinin güzelliği karşısında gözlerde yanmaya başlayan ateş, gönülde büyüyerek alevlenir (Pala, 1989: 54). Şair içinde yanan ateşi İbrâhim'in içine atıldığı ateşle kıyaslar. Mübalağa yaparak içinde yanan ateşin yanında İbrâhim'in ateşinin küçük bir kıvılcım gibi kaldığını söyler.

“Reşk-i a'dâdan Hayâlî zevk verir kim Zülcelâl
Verdi İbrâhim'e gülşen âteş-i Nemrûddan” (HBD227/G398,5)

“Hayâlî, yüce Allah düşmanların kıskanmasından zevk verir ki Nemrut ateşinden İbrâhim'e gül bahçesi verdi.”

Âşığın düşmanı rakiptir. Şair onun kıskançlıklarından ve kötülüğünden Allah'a sığınmaktadır. Allah, İbrâhim'in düşmanı Nemrut'un onu yakmak için hazırladığı ateşi gül bahçesine çevirmiştir. Bu yüzden kendi kendine seslenen şair düşmanın kötülüklerinden emin olmasını, Allah'ın kendisini koruyacağını söyler.

“Yalın idüb âteşe atsan Halîl-âsâ beni
Kim anun her gûşesi gül-zâr-ı cennetdür bana.” (ZD40/G40,2)

“Halil gibi beni soyarak ateşe atsan bile bana onun her köşesi cennet bahçesidir.”

Âşık sevgilinin cefalarına zevkle dayanır. Ondan yüz cevirmedikten sonra yaptığı hiçbir zulüm âşığa zor gelmez. Sevgilinin şairi büyük bir ateşe atması ona değer verdiğini gösterir. Sevgilinin kendisine eziyet ederek de olsa ilgi göstermesi onun dünyasını cennete çevirecektir. Şair, İbrâhim'in kıssasına telmih yaparken sevgilinin eziyetlerini de onun ateşine benzetmiştir.

Allah'ın emriyle İbrâhim oğlu İsmâil ile birlikte Kâbe'yi yeniden inşa etmiştir. Kâbe'nin inşası, insan gönlünün ve sevgilinin bulunduğu yerin Kâbe'ye benzetilmesi vesilesiyle İbrâhim'in adı sık sık geçmiştir.

“Benzetirken yâr eşîğın ehl-i diller Ka'beye
Başlamış idi İbrâhim-i Âzer Ka'beye” (NBD353/G456,1)

“Gönül sahipleri sevgilinin eşîğini Kâbe'ye benzetirken Âzer'in İbrâhim'i Kâbe'yi yapmaya başlamıştı.”

Âşığın gönlünde sevgilinin mahallesi Kâbe gibi kutsaldır. Kâbe İbrâhim zamanında yeniden inşa edilmiştir. Şair âşığın sevgilinin mahallesini daha Kâbe inşa edilmeden kutsal saydığını söylemekte, böylece âşık-sevgili ilişkisinin çok eskilere dayandığını vurgulamaktadır.

“Göz ü gönlüm zülfün İbrâhimine oldu makâm
Tan mı olsa Kâ'be-i ulyâ gönül mizâb göz” (APD178/G123,6)

“Gözüm ve gönlüm saçının İbrâhim'ine makam oldu. Gönül yüce Kâbe, göz su yolu (oluk) olsa ayıplanır mı?”

Sevgilinin yanağı ateş ve gül bahçesine benzetildiği için saçı da İbrâhim'e Peygamber'e benzetilir. Kâbe, İbrâhim'in makamıdır. Şair sevgilinin saçlarını makam edinen gönlünü Kâbe'ye benzetir (Tolasa, 2001: 175). Onun için devamlı gözyaşı döken gözünü de Kâbe'nin “Altın oluk” olarak adlandırılan saçına benzetir (Pala, 1989: 270). Sevgilinin saçları çok güzel olduğu için âşığın gözünün ve gönlünün hep onu düşünmesi ayıplanmaz.

“Hâne-i kalbüm eylesün termim
Ka’be yapmak dilerse İbrâhim” (BD311/G342,1)

“İbrâhim Kâbe yapmak isterse kalb hanemi onarsın”

Tasavvufta gönül Kâbe gibi kutsal sayılır. Çünkü Allah aşkı insan gönlünde başlar. Kâbe Allah’ın evi olduğu gibi, sevginin doğduğu gönül de onun evi sayılır. Şair insan gönlü yapmanın Kâbe inşa etmek kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Yunus Emre’nin ifade ettiği gibi:

“Ben gelmedim dava için
Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim.”

“Yapdığında yazmış İbrâhim-i Âzer Kabeye
Yap gönül varmak dilersen ey birâder Ka’beye” (HBD261/G496,1)

“Âzer’in İbrâhim’i Kâbe’yi yaptığında ‘Kâbe’ye varmak dilersen gönül yap.’ yazmış.”

Şair bir insanı mutlu etmenin, gönlünü kazanmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. İbrâhim Peygamber’in Kâbe’yi yeniden inşa etmesi olayına telmih yapılmıştır. Müslümanlar için Kâbe’ye gitmek önemli bir ibadettir. Şair insan gönlü yapmanın da Kâbe’ye gitmiş kadar sevap kazanacağını ifade etmektedir.

“Zemzem-âsâ âb-ı lütfun herkese icrâdesin
Âleme hân-ı Halîlu’llah gibi âmâdesin” (NED232/Mus6,IV-1)

“Âleme Halîu’llah’ın sofrası gibi hazırlanmışsın. İyilik suyunu zemzem gibi herkese akıtasın.”

İbrâhim Peygamber, misafirsevenliği ve herkesi sofrasına davet etmesi ile ünlenmiştir. Şair, sevdiğini Halil’in sofrasına benzetir. Sevgili güzelliği ile insanları lütuflandırmaktadır, adeta yeniden hayat vermektedir. Şair onun yaptığı iyiliği zemzem suyu gibi kutsal görür. Fakat zemzem herkese açıktır ve tükenmez. Şair sevgilisini bu yönüyle de zemzeme benzemesini istemektedir.

“Gül açmış hân-ı vaslın bülbüle teklîf eder her dem
Ki ger mihmân isen Hân-ı Halîlullah’a b-ismi’let” (FD285/Tcb2,15)

“Gül kavuşma sofrasını açmış her an bülbüle teklif eder ki eğer misafir isen Halilullah sofrasına bu ismi ilet.”

Gül ile bülbül klasik Türk şiirinin önde gelen aşk kahramanlarından. Gül, âşığı bülbüle her zaman naz eder. Onun açılması baharın gelişine, sevdiğine gülümsemesine işaret edilebilir. Bülbül için ise onun açılması bir kavuşma umududur. Gül kavuşma sofrasını açmıştır. Bülbülün o sofraya misafir olabilmesi için İbrâhim’in sofrasına adını ulaştırması gerekmektedir. Gül imkânsız bir istekte bulunmaktadır. O halde bülbülün güle kavuşması da imkânsızdır. Gül ve bülbül kişileştirilerek teşhis sanatı yapılmıştır.

Yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi Halil, Halilullah, İbrâhim-i Âzer gibi isimlerle de anılan İbrâhim Peygamber; babasının putlarını kırması, kavmini doğru yola çağırması, Nemrut'un onu yakmak için hazırladığı ateş, ateşe atılırken Cebrail'in yardım teklifini kabul etmemesi, atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesi, Kâbe'yi yeniden inşa etmesi, misafirserverliği ile divanlarda anılmıştır.

Klâsik Türk şiirinde İbrâhim Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen İbrâhim ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Halîlün dili (23/G54,1), Halîl (23/G55,42; 49/G630,1), İbrâhim gibi (125/G314,7), İbrâhim odı (373/G963,2) Halîlem (430/G1106,2), Halîlullâh (527/Tuy1368).

ŞD: Halilullâh (30/K2,10), Halîl (46/K7,20).

APD: hân-ı Halîl (151/G68,4), Halîl (174/G116,5; 207/G184,2; 209/G188,2), İbrâhim (180/G127,3; 213/G195; 306/Kıt'a46,2), makâm-ı İbrâhim (209/G188,3), Halîlin adesi (232/G235,6).

NBD: Halilullâh (254/G230,6; 361/G473,6), din Halili (254/G231,2).

ŞYD: Halîl (195/G341,4).

FD: İbrâhim (36/K5,14), İbrâhim kurbânı (92/K26,20), semiyy-i Halîl-ahter-i burc-i hikmet (94/K27,20), büt-i Âzer (108/K34,6), İbrâhim-veş (126/G177,1).

BD: hân-ı Halîlû'r-Rahmân (11/K2,55), büt-i Âzer (394/G473,4).

ZD: Halîl (12/G12,3; 50/G50,3; 368/G368,9; 370/G370,5; 401/G401,1; 201/G1319,2; 218/G1345,5; 224/G1355,1; 439/G1691,3; 275/G771,2; 275/G771; 312/G1487,5), Ka'be-yi kûy-ı Halîl (149/G149,6), Halîlün kûyı (166/G166,5), ey Halîl (334/G830,5; 325/G1508,2), İbrâhim (473/G974), Halîl ile (212/G1335,4), Halîl-i cân-ü-dil (219/G137,3; 287/G1450,7), Halîlün Kâ'be-i kûyı (233/G1368,7), İbrâhim-i Âzer (253/G1400,2), Halîl-âsâ (385/G1604,1).

HBD: siyâsetgâh-ı İbrâhim (115/G74,2), ten-i Âzer (132/G127,4), dağ-ı İbrâhim (145/G164,5), Halîl (246/G450,3), İbrâhim (227/G398,5).

NAD: pây-ı Halîl (225/Tar39), Halîl'e itdi Hakk (866/G537,5).

NŞD: Mustafa vü İbrâhim (173/M1,46), İbrâhim (175/M1,68), peyrev-i medh-i hüsn-i İbrâhim (175/M7,5), kadd-ı Halîl (176/M1,82).

ND: âb-ı İbrâhimveş (242/Tar55,6), âb-ı revân-bahş-ı Halîl (243/Tar55,13), feyz-i İbrâhim Halîlullâh (246/Tar57,5), Halîl (824/G482), fedâ-yı yâr-ı ciger-pâre-i Halîl (1074/G817,3), be-ism-i Halil (1282/Mua55; 1292/Mua87; 1297/Mua102; 1318/Mua164).

NED: hem-nâm-ı şeref-zâ-yı Halil İbrâhim (45/K10,24; 64/K10,10), hem-nâm-ı nikû-yı Halîl (53/K12,30), İbrâhim (56/K13,29; 303/G55,17), semiyî-i pâk-i nebiyy-i kerîm İbrâhim (92/K25,12), hân-ı Halîl (144/ K116,9).

ŞGD: hân-ı Halîlu'llah-ı aşk (294/G77,5), mazhar-ı sırr-ı Halîl ü Nûhbe-i ehl-i yakîn (436/K16), Halîl (460/B70).

2.5. İsmâil

İbrâhim Peygamber'in büyük oğludur. Mekke civârında yaşayan Cürhüm kabilesine peygamber olarak gönderilmiştir (TGPTA: 173).

Sâre ile İbrâhim'in çocukları olmayınca, Sâre, İbrâhim'den hizmetçisi Hacer ile evlenmesini ister. Bu evlilik sonucunda İsmâil dünyaya gelir. Bir süre sonra Sâre, Hacer ve İsmâil'i kıskanmaya başlar ve İbrâhim'i onları başka bir yere götürmesi için ikna eder. İbrâhim, Allah'tan gelen vahiy sonucunda Hacer ile İsmâil'i Mekke'ye götürerek ıssız bir vadiye bırakır (Dikmen, 2003: 211).

Hacer tükeninceye kadar İbrâhim'in bıraktığı su ve ekmekle geçinir. Suları bitince Hacer ve İsmâil iyice susar. Hacer şaşkınlıkla Safa ve Merve tepeleri arasında koşmaya başlar. Merve'ye tırmandığı bir sırada İsmâil'in (bir rivayete göre meleklerin) yeri kazdığını ve buradan su çıktığını görür. Suyu gören Cürhümlüler Hacer'den izin alarak suyun etrafına yerleşirler. İsmâil onlardan birisiyle evlenir ve Arapça öğrenir (Tabbara, 1998: 142).

Allah, İbrâhim'e rüyasında oğlunu kurban etmesini emreder. Bu rüya üç kere tekrarlanınca İsmâil'e durumu anlatır. İsmâil, soğukkanlılıkla, babasından Allah'ın emrini yerine getirmesini ister. İbrâhim, İsmâil'i kurban edeceği sırada Allah onlara bir koç göndererek, İsmâil'in yerine onu kurban etmesini vahyeder (Dikmen, 2003: 212).

İbrâhim, ara sıra Mekke'ye İsmâil'in ziyaretine gelmektedir. Allah, kendisinden Kâbe'yi yeniden inşa etmesini isteyince tekrar Mekke'ye gelir ve İsmâil ile birlikte Kâbe'nin esas temelini bularak yeniden inşa eder (TGPTA: 175).

İsmâil'in birçok oğlu vardır. Sabit ve Kayzer adlı oğulları Mekke'de yerleşmiş, diğerleri farklı yerlere dağılmıştır. Hz. Muhammed Kayzer'in soyundan gelmektedir. İsmâil, yüz otuz yedi yaşlarında vefat eder. Oğulları onu annesi Hacer'in yanına defnederler (Dikmen, 2003: 215).

Klasik Türk şiirinde İsmail Peygamber bebekken zemzemi bulması, babasıyla birlikte Kâbe'yi bina etmesi, babasının kendisini kurban edecek olması vesilesiyle telmih yapılarak anılır.

“Gerçi İsmâ'il'e kurbân gökten inmiş kadr için
Hak bilir kadr için İsmâ'il ana kurbân olur.” (FD41/K7,22)

“İsmâil'e değer verdiği için gökten kurban inmiş ama Allah İsmâil'in ona değer verdiği için kurban olacağını bilir.”

İbrâhim İsmâil'i kurban etmek için hazırlamış, tam bıçakla keseceği sırada Allah bir koç göndermiştir. Şair bu olaya telmih yapmıştır. İnsanın kendisini kıymetlendirmesi için önce kendisinin kıymet vermesi gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü İsmâil'in hiç itiraz etmeden babasının bıçağının altına yatması, onun Allah'a verdiği değeri gösterir. O, bu şekilde teslim olduğu için Allah ona değer vermiş ve onun yerine koç göndermiştir.

“Müje hançerle İbrâhime dönmüş
Göz İsmâil-veş teslîme benzer” (HBD115/G74,3)

“Kırpık hançerle İbrâhim’e dönmüş, göz İsmâil gibi teslim olmuşa benzer.”
Sevgilinin âşığı yaralayan kırpıkları, İsmâil’i kurban etmek için eline bıçağı alan İbrâhim’e benzetilir. Sevgilinin bütün eziyetlerine zevkle katlanan, gözünü ona makam eden âşık, hiç seslenmeden babasına teslim olan İsmâil’e benzetilir. Şair içindeki büyük aşkın kölesi olmuştur. Gözünü ve gönlünü sevgiliyle ilgilenmekten alıkoyamayan şair, ona teslim olmuştur.

“San İsmâ’ildir çeşmim ki yatar hançer altında
Yâ İbrâhimdir zülfün ki olmuş gül-sitân âteş” (APD180/G127,3)

“Gözüm sanki İsmâil’dir ki hançer altında yatar. Ya (da) saçın İbrâhim’dir ki ateş gül bahçesi olmuş.”

Sevgilinin güzel yüzü âşığın içini yakan ateşe, güzelliği sebebiyle de gül bahçesine benzetilir. İbrâhim’in atıldığı ateş gül bahçesi olmuştur. Bu yüzden sevgilinin yüzünün üstünde duran saçları İbrâhim Peygamber’e benzetilir. Diğer taraftan İbrâhim oğlu İsmâil’i kurban etmeye hazırlanmıştır. Şair bu iki hadiseye telmih yaparken sevgilinin saçından ve gözlerinden kendisini alamayan gözlerini de hançer altına yatmış İsmâil’e benzetir. Çünkü âşık olmanın ön koşulu sevgilinin zulüm ve işkencelerine razı olmaktır.

“Çıkardı Zemzem-i ma’nâyı Çâh-ı Bâbilden
Bu kıl-k-i sâhir-i mu’ciz-hitâb-ı âlem-i âb” (ŞGD258/G16,13)

“Babil kuyusundan mana zemzemini çıkardı. Bu, su âleminin mucizeli hitabının sihirli kalemi.”

Şair kaleminin ne kadar maharetli olduğunu söylerken şiir söyleme yeteneğini övmektedir. Bağdat’ta olan Babil kuyusundan zemzem çıkaracak kadar yetenekli ve sihirlidir. Babil kuyusunda sihir yaptıkları için cezalandırılan Harut ve Marut bulunmaktadır. Bu yüzden Babil kuyusu ile sihir tenasüplüdür. Şairin üslubu su gibi berrak ve güzeldir. Şair bütün şiir dünyasının en güzel kalemine sahip olmakla övünmektedir.

“Hayâlî Ka’be-i derdem libâsım dûd-ı ahımdır
Gözüm yaşıyla dolmuş âsitînîm Çâh-ı Zemzem” (HBD142/G153,5)

“Hayâlî, dert Kâbe’siyim. Elbisem ahımın dumanıdır. Bulunduğum yer Zemzem Kuyusu gibi gözümün yaşıyla dolmuş.”

Şair gönlünü Kâbe’ye benzetmiştir. İçinde yanan aşk acısı onu yakmaktadır. Dışardan görülen kendi bedeni değil içindeki ateşin dumanıdır. Şair o kadar çok ağlamıştır ki bulunduğu yer zemzem kuyusuna benzemiştir. Gözyaşı sevgili için aktığından çok değerlidir. Bu yüzden kutsal olan zemzem suyuna benzetilir.

“Aynuma bassan kadem yaşum kabağından çıkar
Ayn-ı Zemzemdür ki İsmâ’il ayagından çıkar” (ZD237/G237,1)

“Gözüme ayak bassan yaşım kapağından çıkar. Zemzemin aynıdır ki İsmâil ayağından çıkar.”

Rivayete göre İsmâil bebekken ayakları ile yere vurmuş, zemzem suyu çıkmıştır. Şair sevgilisinin ayaklarını İsmâil’in mübarek ayaklarına; onun için akıttığı gözyaşlarını da kutsal zemzem suyuna benzetir. “Ayn” kelimesi tevriyeli olarak kullanılmış. Zemzemin aynısı ve zemzemin çıktığı yer anlamına gelmektedir.

“Sevr ise bâğ-ı nâza kadd-ı Halîl
Verd-i ra’nâ degül mi İsmâ’il” (NŞD176/M1,82)

“Naz bağına Halil’in boyu servi ise, İsmâil güzellik gülü değil midir?”

Allah’ın sevgili kulları olan peygamberler naz bağında önemli bir yere sahiptir. Şair, bu bağ içerisinde İbrâhim’i serviye benzetir. İsmail’i de onun evladı olarak o servinin bir gülü olarak görüyor. Peygamberler Allah’ın sözünden çıkmayan, Allah katında kıymetli olan kullardır. İbrâhim’in nazı İsmâil’e geçmiştir. Çünkü İsmâil babasının kendisini kurban etmesine itiraz etmeden kabul etmiştir. Bu olaya da telmih yapılır.

Beyitlerde de görüldüğü gibi İsmâil Peygamber daha çok zemzem ve kurban vesilesiyle şiirlere konu olmuştur. İsmâil ile ilgili diğer beyitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

ŞD: çâh-ı zemzem (85/Mus3,V-3).

ZD: İsmâ’il cân (473/G974,3).

ŞGD: İsmâ’il’e geldik (189/Müs3,8).

2.6. İshâk

İbrâhim’in ikinci oğludur. Annesi, İbrâhim’in ilk eşi olan Sâre’dir. İbrâhim yüz yaşındayken, Lut Peygamber’in kavminin helak olduğu gece, İshâk’ın doğacağı melekler tarafından İbrâhim’e müjdenir. Halk bu kadar yaşlı birinin çocuğunun olmasını şaşkınlıkla karşılar (Köksal, 2005: 239).

İshâk, her yönden babasına çok benzeyen bir insandır. İbrâhim’in vefatından sonra Allah, İshâk’ı Şam ve Filistin halkına peygamber yapmıştır (Dikmen, 2003: 221).

İshâk’ın Iys ve Ya’kûp isminde iki oğlu vardır. Iys, amcasının kızı ile evlenir. Babasının duası ile soyu bereketli olup, kısa sürede çoğalır. Yâkup’a da peygamberlik verilir. Oğul ve torunlarından da peygamberler gelir. Bir adı da İsrail olan Yâkup’un soyundan gelenlere İsrailoğulları denilmiştir (TGPTA: 195).

İshâk’ın gözleri ömrünün sonuna doğru zayıflar. Yüz yirmi veya daha fazla yaşadığı rivayet edilir. Vefat edince, babasının ve annesinin de defnedildiği Filistin’deki Halîlürrahmân’a defnedilir (TGPTA: 195).

Klasik Türk şiirinde İshâk Peygamber, babası İbrâhim Peygamber ve ona çok benzemesi dolayısıyla anılmaktadır.

“Çerâğ-ı meclis-i cândır ruh-ı zibâsı İshâkın
Gümüş serv-ı hırâmândır kad-ı bâlâsı İshâkın” (APD192/G155,1)

“İshâk’ın güzel ruhu can meclisinin mumudur. İshâk’ın uzun boyu salınarak yürüyen gümüş servidir.

Şair, İshâk ismindeki bir zatı methederken isim benzerliğinden yararlanarak İshak Peygamber’i de kastetmiştir. İsim üzerinde tevriye yapılmıştır (Tolasa, 2001: 39). Methedilen şahıs güzel karakteri ile insanların bedenini aydınlatması, dış görünüşü ile de çok güzel bir fiziğe sahip olması ile ön plana çıkmıştır.

“Gül olmuş nâr-ı ruhsârı yatar gördüm gül üstünde
San İbrâhimdir gisû-yı anber-sâsı İshâkın” (APD193/G155,5)

“Yanağının ateşi gül olmuş gül üstünde yatarken gördüm. İshâk’ın anber gibi saçı sanki İbrâhim’dir.”

Sevgilinin ateş gibi parlak olan yüzü kırmızılığı ve güzelliği dolayısıyla güle benzetilir. İshak Peygamber, fiziken İbrâhim Peygamber’e çok benzemektedir. Şair bu olaya telmih yaparken sevgilinin anber gibi güzel kokan saçını, sevgilinin gül ve ateş gibi parlayan yüzünün üzerinde bulunduğu için İbrâhim Peygamber’e benzetir.

İshak Peygamber’in adının geçtiği diğer beyitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

APD: İshâk (157/G81,1).

ZD: Ebû-İshâk (16/G16,4; 161/G657,3).

ND: be-ism-i İshâk (1308/Mus13).

2.7. Yâkup

İshâk Peygamber’in oğlu olan Yâkup, Filistin’in Ken’an bölgesinde yaşayan halka peygamber olarak gönderilmiştir (Dikmen, 2003: 247).

Yâkup, babası vefat ettikten sonra dayısının yanına giderek onun işlerine yardımcı olur. Dayısının kızlarından Leyâ ve kardeşi Râhil ile evlenir (TGPTA: 198-199). Yahuda, Rubin, Lavi, Yeşşuha, Zebutun, Zevena, Teftuna, Kevza, Uşir, Yûsuf ve Bünyamin isimlerinde 12 oğlu vardır. Oğulları İsrail’in oğulları manasında Benî İsrail ismiyle anılır (Dikmen, 2003: 247).

Yâkup’a peygamberlik görevi Yûsuf doğduğu zaman verilir. Kısa bir süre sonra Yûsuf ve Bünyamin’in annesi vefat eder. Bu iki oğlu öksüz olduğu için onlara daha fazla ilgi gösterir. Yûsuf’u bakıp yetiştirmesi için kız kardeşinin yanına bırakır. Daha sonra kız kardeşi Yûsuf’u vermek istemez ve halası ölünceye kadar Yûsuf onun yanında kalır (TGPTA: 203).

Yûsuf, peygamber olacağına işaret eden bir rüya görür ve bu rüyayı babasına anlatır.

“Bir zamanlar Yûsuf, babasına (Ya’kub’a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm (Babası:) Yavrucuğum! Dedi, rüyayı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.” (Yûsuf, 12/ 4-5).

Yâkup’un Yûsuf’a daha fazla ilgi göstermesi diğer kardeşlerin onu kıskanmasına sebep olur. Yûsuf’un gördüğü rüya ve babalarının yorumu onların kıskançlıklarını artırır. Onu kıra götürüp öldürmeyi planlarlar. Babalarını zorlukla ikna edip Yûsuf’la birlikte kırlara giderler. Yâkup Yûsuf’u Yehûda’ya emanet eder. Yehûda Yûsuf’u

öldürmelerine müsaade etmeyince onu kuyuya atarlar. Yûsuf'un gömleğini kana bularlar ve babalarına Yûsuf'u kurt parçaladı diye yalan söylerler (TGPTA: 204-205).

Yâkup, Yûsuf'un hasreti ile Beytû'l-ahzen denilen evinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur (Pala, 1989: 520).

Mısır'a giden bir kervan Yûsuf'u kurtarır. Yûsuf başından geçen türlü olaylardan sonra Mısır'ın maliye nâzırı olur. Bereket yıllarında bol bol erzak depo eder. Daha sonra kıtlık yılları başlar ve çevre ülkeler Mısır'dan buğday satın almaya başlar. Yâkup'un oğulları da buğday almak için Mısır'a gelir. Yûsuf kardeşlerini görünce tanır. Onlara buğdaylarını verir ve bir dahaki sefere kardeşleri Bünyamin'i getirmezlerse buğday vermeyeceğini söyler. Bünyamin'i getirdiklerinde ona kendini tanıtarak yanında alıkoyar. Yâkup olanları duyunca üzüntüsü iyice artar. Yûsuf'un kardeşleri darlığa düşüp tekrar buğday almaya geldiklerinde Yûsuf, kendisini tanıtır ve babasına gözlerine sürüp gözlerini iyileştirmesi için gömleğini gönderir. Yâkup oğlunun gömleğinin kokusunu hemen tanır. Hep birlikte Mısır'a giderler. Orada Yûsuf'a kavuşur. On yıldan uzun bir süre daha yaşadıkdan sonra vefat eder. Vasiyeti üzerine Kudüs yakınlarında Halîlürrahmân'da bulunan babası İshâk'ın yanına defnedilir (TGPTA: 208-222).

Klasik Türk şiirinde peygamberleri konu alan şiirleri bulmak ve incelemek için taradığımız divanlarda Yâkup Peygamber ve kıssası ile ilgili unsurlara sık sık rastlanmıştır. Yâkup genellikle oğlu Yûsuf ile birlikte anılır. Şairler hicran ve gözyaşı içerisinde geçen ömürleri ile Yâkup'un ömrü arasında ilgi kurmuşlar; kendi bedenlerini ve hanelerini onun hüznün evine benzetmişlerdir. Yâkup'un gözlerinin ağlamaktan kör olmasına ve Yûsuf'un gömleği ile tekrar açılmasına telmih yaparken, sevgililerini Yûsuf'a; sevgilinin ilgisini de Yûsuf'un gömleğine benzetmektedirler.

“Hayâlin çeşm-i Ya’kub-ibtilâ-yı girye-mu’tâda
Mîsâl-iYûsuf-ı gül-pirehen hâbı unutturdu” (NAD312/G364,5)

“Ağlamayı adet edinmiş Yâkup’un gözüne, hayalin gül gömlekli Yûsuf misâli uykuyu unutturdu.”

Yâkup’un ömrü Yûsuf’un hasreti ile geçmiştir. Bu hasret ile her an ağlayan Yâkup’un gözlerine uyku girmez olur. Şaire göre Yakûp’un uykuyu unutmasının sebebi sevgilinin hayalidir. Bu olayı güzel bir sebebe bağlayan şair, hüsnüalil sanatı yapmıştır. Sevgili kendisini şaire göstermez, her zaman gizlenir. Bu yüzden âşık onun hayali ile yaşamak zorundadır. Şair kendisini Yâkup’a; sevgiliyi de güzellik timsali olan Yûsuf Peygamber’e benzetmiştir.

“Çün oldu Yûsuf-ı mihrin mekânı çâh nola
Olursa gözyaşı Ya’kûb-ı çarha heft-evreng” (HBD36/K7,4)

“Feleğin Yâkup’una yedi yıldız gözyaşı olursa ne olur çünkü güneş kadar güzel Yûsuf’un mekânı kuyu oldu.”

Gözyaşı sayısız olması ve şekli bakımından yıldızlara benzetilir. Güneş doğunca nasıl yıldızlar kaybolursa sevgiliyi görününce de âşığın gözyaşı diner. Şaire göre Yâkup’un yıldızlara benzeyen gözyaşlarının akması normaldir. Çünkü güneş kadar parlak bir güzelliğe sahip olan Yûsuf, kuyuya atılmış, Yâkup ondan ayrı düşmüştür. Yûsuf’un kuyuya atılması ve Yâkup’un hayatını ağlayarak geçirmesine telmih yapılmıştır.

“Ana Ya’kûb-ı cân pür-gamdür
Ki firâkiyle dîde pür-nemdür” (NŞD176/M1,90)

“Onun ayrılığıyla gözü nem dolu olan can Yâkup’unun (içi) gam doludur.

Sevgilinin eziyetleri âşığa zevk verir. Onun en büyük derdi hasrettir. Şairin bedeni hasretin verdiği acı ile dolmuştur. Canını, ömrü Yûsuf’un hasreti ile geçen Yâkup’a benzetir. Ayrılığın derdi ile gönlü gam dolu olan şairin gözünün yaşı kurumamaktadır. Şair, Yâkup’un kıssasına telmih yaparken sevgilisini Yûsuf’a; kendi canını ve gözlerini de Yâkup’a benzetir.

“N’ola çeşm-i ter ile çıksa habs-i hâdken nergis
N’ola ger çıksa Ya’kûb-ı belâkeş Beytû’l-ahzân’dan” (FD90/K25,10)

“Nergis dar hapisdeyken yaş gözle çıksa ne olur? Eğer sıkıntı çeken Yâkup hüznler evinden çıksa ne olur?”

Efsaneye göre gül ile nergis arasında bir aşk yaşanmıştır. Bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek haline olmuş ve kıyamete kadar hicrân ve bekleme ile geçirmeye mahkum edilmiştir (Pala, 1989: 388). Yâkup’un ömrü de tıpkı nergis gibi ayrılık ve bekleme ile geçmiştir. “Nergis” ile “Yâkup”; “habs-i hâk” ile “Beytû’l-ahzân” birbirine benzetilmiş leffüneşir sanatı yapılmıştır. Şair kendisini nergis ve Yâkup’a benzetirken, içinde bulunduğu acılardan kurtulmak istemektedir.

“Her nefes garkâb-ı eşk eyler bu mînâ hücreyi
Çeşm-i Ya’kûb-ibtilânın beyt-i ahzânın görün” (NAD245/G208,6)

“Bu cam hücreyi her nefes gözyaşının boğulmuşu eder. Yâkup’un mübtela gözünü, hüznler evini görün.”

Şair kendi bedenini Yâkup’un hüzn dolu evine benzetir. Acı ve ıstıraptan şairin bedeni iyice zayıflamış, incelmıştır. Aldığı her nefes onu acıya boğmakta, gözyaşlarını artırmaktadır. O kadar çok ağlamıştır ki gözünden kan akmaya başlamıştır. Şair gözyaşını şaraba, bedenini de kadehe teşbih eder.

“Bizi müşerref eyledi cânân geçen gece
Nûr ile doldu külbe-i ahzân geçen gece” (NBD355/G460,1)

“Geçen gece sevgili bizi şerefliendirdi. Hüznler evi geçen gece nur ile doldu.”

Sevgilinin ufacık ilgisi âşığa hayat verir. Sevgili, âşığı ilgisi ile yüceltmıştır. Ayrılık günlerinde Yâkup’un hüznler evine benzeyen bedeni sevgilinin gelmesi ile neşelenir. Yâkup’un gözleri Yûsuf’un gömleği ile nasıl ışıksandıysa, şairin gönlü sevgilinin ilgisi ile nurlanmıştır.

“Beni ey mısır-ı hüsnün Yûsufi hecründe görenler
Ne idi hâli Ya’kûbun bilür Beytû’l-ahzen içre” (ZD280/G1440,4)

“Ey güzellik ülkesinin Yûsuf’u beni senden ayrıken görenler hüznler evinin içinde Yâkup’un hâlinin ne olduğunu bilirler.”

Eşsiz bir güzelliğe sahip olan sevgili yaratılmışların en güzeli olan Yûsuf’a benzetilerek istiare sanatı yapılmıştır. Sevgiliden ayrı olmak âşık için ölümdür. Yâkup, çok sevdiği Yûsuf’tan ayrıken ömrünü keder içinde ve ağlayarak geçirmiştir. Bu

yüzden evi hüznler evi olarak adlandırılır. Şair, telmih sanatı yaparak kendisini Yâkup’a, içinde bulunduğu hâli hüznler evine benzetir. Kendisinin durumunu görenlerin Yâkup’un neler çektiğini anlayacağını belirtir.

“Fenâ gününde kefen bana yâr gömlegidir
Ko çeşmime süreyin hüzn içinde Ya’kûbum” (HBD228/G401,3)

“Yâkup gibi hüzn içindeyim. Fena gününde bana kefen olacak olan sevgilinin gömleğini koy, yüzüme süreyim.”

Yâkup, Yûsuf’a kavuşmadan önce onun gömleği gözlerinin görmesini sağlamıştır. Sevdiğinden ayrı olan şairin ömrü hüzn içinde geçmektedir. Şair, son nefesine kadar kavuşma ümidi ile yaşar. Ölümünden sonra sevdiğinin gömleğinin kendisine yaklaşması bile şair için mutluluk vericidir.

“Bûy-ı hulkun komadı nefha-i pîrâhene yer
Olmasın hâtır-ı Ya’kûb-i emel zâr u hazîn” (NAD75/K16,16)

“Huyunun kokusu gömleğin güzel kokusuna yer koymadı. Emel Yâkup’unun gönlü ağlayan ve hüznü olmasın.”

Sevgilin kusursuz kişiliği kalbi ferahlatıp, gönle aydınlık vermektedir. Şair, onun şifa veren yaratılışını, Yâkup’un gözlerine şifa veren, Yûsuf’un gül kokulu gömleğinden daha üstün tutar. Kavuşma ümidi ile yanıp tutaşan, ağlayan Yâkup’a sevgilinin güzel huyu ilaç olacaktır. Yâkup Peygamber’in kıssasına telmih yapılmış; sevgili Yûsuf’a, sevdiğine kavuşma emeli ile ömrünü geçiren âşık Yâkup’a benzetilmiştir.

“Bûy-ı Yûsuf dîde-i Ya’kûba verdiyse basar
Ahmed’e cân verdi yârin nûkhet-i pîrâheni” (APD286/G348,7)

“Yûsuf’un kokusu Yâkup’un gözünün görmesini sağladıysa Ahmed’e sevgilinin gömleğinin kokusu can verdi.”

Şair sevdiğinin gömleği ile Yûsuf’un gömleğini; çektiği aşk acısı ile de Yâkup’un hasretini kıyaslamaktadır. Yâkup, Yûsuf’tan ayrıken gözleri âmâ olur ama şair sevdiğinden ayrıken hayatını kaybeder. Yûsuf’un gömleği Yâkup’un gözlerinin görmesini sağlamış, sevgilinin gömleği ise şaire hayat bağışlamıştır. Yâkup ve Yûsuf Peygamber’in kıssalarına telmih yapılmıştır. Şair mübalağa yaparak kendi üzüntüsünü Yâkup’un üzüntüsünden; sevgilisini de Yûsuf’tan üstün tutmuştur.

“Yûsuf gibi izzetde sen Ya’kûb-veş mihnetde ben
Dil sâkin-i Beytû’l-hazen tenhâlara saldun beni” (BD430/G531,4)

“Sen Yûsuf gibi kuvvettesin, ben Yâkup gibi sıkıntıdayım. Beni tenhalara gönderdin gönül hüznler evinin oturanı oldu”

Sevgili rahatına, zevkine ve zînete düşkündür. Âşığın acı çekmesinden, ağlamasından zevk alır. Sanki sevgili gülmek, âşık da ağlamak için yaratılmıştır. Yûsuf, Mısır’ın yönetmeye başlayıp, rahat bir ömür sürerken Yâkup onun hasreti ile sıkıntı içerisinde yaşamıştır. Şair bu olaya telmih yaparken, kendisini hicran acısı çeken Yâkup’a, sevgiliyi de yaratılmışların en güzeli olan ve refah içerisinde yaşayan Yûsuf’a benzetir.

“Sen Yûsuf-ı devrânsın u Ya’kûb-ı zemân ben
Pîrâhenünün tıybını Ya’kûba irişdür” (KBD271/G689,4)

“Sen devrin Yûsuf’usun ve ben zamanın Yâkup’uyum. Gömleğinin güzel kokusunu Yâkup’a ulaştır.”

Şair telmih sanatı vasıtasıyla sevgilisini Yûsuf’a, kendisini Yâkup’a benzetir. Şair kendisini Yâkup’a benzetirken sevdiğinden ayrıken çektiği sıkıntının ne kadar büyük olduğunu vurgulamaktadır. Âşğın derdine sevgiliden başkası çare olamaz. Bu yüzden sevdiğinden biraz ilgi bekler. Sevgilinin göstereceği ilgiyi Yûsuf’un gömleğine benzeten şair, sevdiğinden göreceği en ufak ilgi ile dertlerinden kurtulacağını belirtmektedir.

“Çerâğ-ı hânedân-ı âl-i Ya’kûb
Riyâz-ı Mevlevîde gonca-ter” (ŞGD144/Tar39,2)

“Yâkup’un yüce ailesinin mumu Mevlevî bahçelerinde taze goncadır.”

Yâkup İbrâhim Peygamber’in torunu, İshak Peygamber’in oğlu, Yûsuf Peygamber’in de babasıdır. Yâkup ile Hz. Muhammed arasında gelen bütün peygamberler onun zürriyetindendir (Pala, 1989: 520). Şair bu olayı vurgulamıştır. Mevlevîler arasında Yâkup ile peygamberimiz arasındaki bütün peygamberlerin taze bir gül gibi canlı tutulduğu vurgulanmıştır.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Yâkup Peygamber divanlarda; oğlu Yûsuf Peygamber’den ayrılması, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzan adıyla anılan evinde çektiği ıstırap, ağlamaktan gözlerinin görmez oluşu, Yûsuf’un gömleğinin kokusu ile gözlerinin açılması hadiselerine telmih yapılarak ele alınır.

Klâsik Türk şiirinde Yâkup Peygamber’in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Yâkup ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Ya’kûb-ı zemân (271/G689,4), Ya’kûb (335/G859,5).

ŞD: Ya’kûb-veş (45/K7,11), Ya’kûb-himmet (191/G95,4), Ya’kûb-vâr (291/G195,6).

APD: Ya’kûb-ı dil (161/G88,4).

FD: Ya’kûb (131/G2,4).

BD: dîde-i Ya’kûb-ı emel (7/K2,3), pîr-i Ken’ân (7/K2,2), Ya’kûb-sıfat (350/G405,5).

ZD: Beyt-ül-ahzân (38/G38,1), açâ Ya’kûb-veş gözin (62/G1103,1), Ya’kûb gibi (80/G576,2; 427/G1670,2), dil-i Ya’kûb-ı hazîn (100/G1214,2), hüzn-i Ya’kûb (116/G612,7), Ya’kûb (132/G1214,2), , Ya’kûb-ı kalbün cânı (139/G635,1), Ya’kûb-ı Ken’ân-ı beden (139/G635,2), Ya’kûb-sıfat (262/G262,2).

HBD: Mâh-ı Ya’kûb-ı felek (37/K8,4), Ya’kûb (57/K20,11), dîde-i Ya’kûbu açtı (307/G628,2).

NAD: elmâs-fesân-ı çeşm-i Ya'kûb (13/Tcb5, 2-3), beyt-i ahzân (75/K16,15), sâkin-i Beytü'l-hazen (225/G162,1).

NŞD: külbe-i ahzân-ı Ya'kûb (34/K10,10) , Ya'kûb (176/M1,87; 176/M1,88; 176M1,89).

ND: Nûr-âver-i çeşm-i târ-ı Ya'kûb (375/M2,17) badîde-i Ya'kûb (375/ M2,17), dîde-i Ya'kûbveş (1041/G774,8), dîde-güşâ-yı Ya'kûb (1064/G807,3).

NED: beyt-i hazen (12/K2,69).

ŞGD: çeşm-i Ya'kûb (274/G46,2), çeşm-i Ya'kûb-ı gam (290/G72,3), ayet-i mahzûnî-i Ya'kûb (213/Tah18,2), Ya'kûb-ı hîred mahzûn (366/G207,2), Ya'kûb (371/G217,6), Ya'kûb-ı gam (445/R18).

2.8.Yûsuf

Yüz ve ahlak güzelliği ile meşhur olan Yûsuf, Yâkup Peygamber'in oğludur. Mısır halkına peygamber olarak gönderilmiştir (TGPTA: 3).

Yûsuf ve kardeşi Bünyâmin annelerini küçük yaşta kaybeder. Bu yüzden babaları onlara diğer kardeşlerine nazaran daha fazla ilgi ve sevgi göstermektedir. Bir gün Yûsuf, rüyasında kendisine secde eden on bir yıldızı, güneşi ve ayı görür. Rüyasını babasına anlatır. Babası, bu rüyasını Allah'ın Yûsuf'u peygamber seçeceğine ve ona rüya tabirini öğreteceğine yorumlar. Kıskançlık ve haset olmasından korktuğu için bu rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tavsiye eder (Tabbara, 1998: 181).

Yâkup'un büyük oğulları babalarının Yûsuf ve Bünyamin'i daha fazla sevdiğini düşünerek onlara kıskançlık beslerler. Yûsuf'un gördüğü bu rüyayı da öğrendikten sonra ona karşı duydukları kıskançlık ve haset iyice artar. Aralarında konuşarak Yûsuf'u, uzak bir kuyuya götürüp atmayı, böylelikle babalarının sevgisini kazanmayı planlarlar. Yûsuf'la birlikte kıra gitmek için babalarından izin isterler. Oğullarının kıskançlıkla Yûsuf'a zarar vermelerinden korkan Yâkup, onu yanından ayırmak istemez. Fakat çok fazla ısrar etmeleri üzerine onlarla birlikte kıra gezmeye gitmesine izin verir. On kardeş iyice uzaklaşınca Yûsuf'u Ken'an kuyusuna atarlar. Bir kuzu bulup keserek Yûsuf'un gömleğini kana bularlar. Eve döndüklerinde kanlı gömleği babalarına göstererek Yûsuf'un bir kurt tarafından öldürüldüğünü söylerler. Gömleğin hiç parçalanmadığını gören Yâkup, oğullarının yalan söylediğini anlar. Oğlunu kendisinden ayırdıkları için çok üzülür (Dikmen, 2003: 250-255).

Yûsuf kuyuya atıldıktan bir süre sonra Mısır'a gitmekte olan bir kervan kuyunun yakınında konaklar. Su almak için kovalarını kuyuya sarkıtınca Yûsuf kovaya tutunarak dışarı çıkar. Her gün Yûsuf'a yemek getiren kardeşleri, onun kuyudan çıkarıldığını görünce kervanın peşinden giderek onlara Yûsuf'un köleleri olduğunu ve kaçtığını söylerler, az bir paraya Yûsuf'u satarlar (TGPTA: 13).

Kervan Mısır'a gidince Yûsuf, pazarda köle olarak satılır. Yûsuf'u Mısır'ın maliye nâzırı satın alır. Güzellikte manend ve naziri olmayan, yaşlılarından zeka olarak da üstün olan Yûsuf'u evladı olmayan Aziz çok sever. Ona bakması ve ilgilenmesi için karısı Züleyhâ'yı görevlendirir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 22).

Yûsuf büyüdükçe yakışıklılığı, huy ve ahlak güzelliği ile herkesin sevgisini üzerine toplar. Züleyhâ da artık ona evlâdı gözüyle bakamamakta ve âşık olmaktadır. Bu aşk, her geçen gün daha da şiddetlenir. Evde kimsenin olmadığı bir günde bütün

kapıları kilitleyerek Yûsuf'a, ona olan aşkını anlatır ve ondan karşılık vermesini ister. Bu teklife olumlu bir karşılık alamayan Züleyhâ Yûsuf'un üstüne zorla gitmeye karar verir. Yûsuf kapıya doğru kaçarken Züleyhâ gömleğinden tutup çeker. Gömleğin arkası yırtılır. Bu sırada kapıyı açmayı başaran Yûsuf, kendisini dışarı atar. Birden karşısında efendisini Kıtîr ve Züleyhâ'nın amcasını görür. Züleyhâ kısa sürede kendini toparlayarak Yûsuf'un kendisine tacizde bulunmak istediğini söyler. Yûsuf da olanları anlatır. Kıtîr kime inanacağına karar veremezken Züleyhâ'nın amcası gömleğe bakmayı teklif eder. Gömlek önden yırtıldıysa Züleyhâ'nın, arkadan yırtıldıysa Yûsuf'un doğru söylediğine karar verilecektir. Gömleğin arkadan yırtıldığı anlaşılınca Yûsuf'un haklı olduğu ortaya çıkar. Yûsuf'tan kimseye söylemeyeceğine dair söz alırlar ve bu konu kapanır (Dikmen, 2003: 258-261).

Züleyhâ'nın Yûsuf'a yaptıkları Mısır halkına yayılır. Mısırlı kadınlar, Züleyhâ'nın kocası varken bir köleye gönül vermesini ayıplar. Züleyhâ, kadınların Yûsuf'a muhabbeti dolayısıyla kendini ayıpladıklarını duyunca Yûsuf'u sevmekte mazur olduğunu göstermek için bir ziyafet tertip eder. Onlara bıçakla yenilecek yiyecekler ikram ettiği bir sırada Yûsuf'tan kadınların yanına gitmesini ister. Kadınlar, Yûsuf'un güzelliği karşısında kendilerinden geçerler. Meyve yerine kendi ellerini keserler. Bunun üzerine Züleyhâ, kadınlara, kendilerin kınanmaya daha fazla layık olduklarını; çünkü onu bir defa görünce bile kendilerinden geçip ellerini kestiklerini ama kendisinin hiçbir vakit bu hâle düşmediğini söyler. Yûsuf'un yaptığı teklifi reddettiğini ve ona emrettiği şeyi yapmazsa onu zindanlarda süründüreceğini belirtir. Kadınlar da Yûsuf'u, Züleyhâ'nın isteklerini yapması için râzı etmeye çalışırlar ama ikna edemezler (TGPTA: 19-22).

Yûsuf, bir iftiraya uğrar ve suçu olmadığı halde zindana koyulur. Yûsuf'la birlikte iki kişi daha zindana girer. Birisi Mısır melikinin ekmekçisi diğeri de şerbetçisidir. İkisi de birer rüya görürler ve Yûsuf'tan yorumlamasını isterler. Yûsuf onlara vaz ve nasihat edip, onları tevhide davet ettikten sonra rüyalarını yorumlar. Birisinin zindandan çıkıp efendisine sâki olacağını, diğerrinin asılacağını söyler. Yûsuf'un rüyalar için yaptığı yorumlar doğru çıkar ve ekmekçi asılır, şerbetçi tekrar işine döner (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 22).

Mısır hükümdarı bir rüya görür. Rüyasında, dinlenmek üzere Nil Nehri kenarına oturmuştur. Birden nehirden son derece besili, semiz yedi tane inek çıkar. Onları arkasından da sudan yedi tane zayıf ve cılız inek çıkar. Zayıf ve cılız inekler, besili ineklere saldırıp onları yerler. Hükümdar bu rüyadan çok korkar. Tekrar uykuya daldığında yedi tane kuru başağın yedi yeşil başağı yediğini görür. Bunun üzerine Mısır'da ne kadar âlim, kâhin, rüya tabircisi varsa hepsini toplayıp rüyasını yorumlamalarını ister, fakat hepsi bu rüyanın tabirinin mümkün olmadığını söyleyerek işin içinden çıkar. Herkes ne yapacaklarını düşünürken şerbetçinin aklına yedi yıl önce zindanda iken rüyasını yorumlayan Yûsuf gelir. Hükümdara ondan bahseder ve kendisini zindana göndermesini ister. Zindana giden şerbetçi Yûsuf'a hükümdarın rüyasını anlatır. Yûsuf rüyayı: "Tam yedi yıl büyük bir bolluk ve bereket içinde yaşayacaksınız. Bol bol buğday ekip çokça mahsul elde ediniz. Hasılatın ihtiyaçtan fazlasını ise, başaklarında saklayınız. Çünkü bolluk senelerinden sonra korkunç kıtlık yılları gelecektir. Yedi sene sürecek olan kıtlık döneminde, sakladığınız mahsulleri yersiniz. Böylelikle perişan olmaktan kurtulursunuz." şeklinde yorumlar. Hükümdar bu yorumu çok beğenir. Yûsuf'u zindandan çıkarıp saraya getirmelerini ister. Yûsuf, suçsuzluğu ortaya çıkmadan zindandan çıkmayacağını söyler. Bunun üzerine hükümdar Züleyhâ'nın davetinde elini kesen kadınları ve Züleyhâ'yı saraya çağırır. Kadınların şahitliği ve Züleyhâ'nın suçunu itirafı üzerine Yûsuf'un suçsuzluğu ortaya çıkar. Yûsuf

zindandan çıkarılır ve hükümdar Yûsuf'tan rüya tabirinde anlattığı işleri yapmasını ister. Vefat eden Kıtîr'in vazifesini Yûsuf'a veren hükümdar, Züleyhâ'yı da onunla evlendirir (Dikmen, 2003: 269-274).

Yûsuf bolluk senelerinde kıtlığa karşı tedbirleri alır. Kıtık seneleri geldiğinde her tarafta açlık ve kıtlık olur. Komşu ülkeler değerli mallar vererek buğday almak için Mısır'a gelir. Yâkup ve oğulları da şiddetli geçim sıkıntısına düşerler. Bünyamin dışındaki oğulları ticaret eşyası ve diğer malları alıp, arpa ve buğdayla değiştirmek için Mısır'a giderler. Yûsuf'un kardeşleri Mısır'a geldiğinde kalabalık olmaları ve görüşmelerinden dolayı şüphe uyandırır. Bu yüzden Yûsuf'un huzuruna getirilirler. Yûsuf, kardeşlerini hemen tanır. Onları ağırlayıp, onlara fazlasıyla buğday ve arpa verir. Diğer seferde kardeşlerini getirmelerse onlara hiç bir şey verilmeyeceğini söyleyerek onları yolcu eder. Kardeşleri eve dönünce onları babalarına anlatırlar. Tekrar Mısır'a erzak almaya gittiklerinde Bünyamin'i de göndermesi için babalarını ikna etmeye çalışırlar. Yâkup, Yûsuf'a yaptıklarından dolayı oğullarına güvenmemektedir. Bünyamin'i kendilerine getireceklerine söz vererek babalarını ikna ederler. Bünyamin'le birlikte Mısır'a vardıklarında Yûsuf'un huzuruna çıkarlar. Yûsuf kardeşi Bünyamin'le yalnız kaldığında ona kendisini tanıtır. Bünyamin'i yanında alıkoymak ister. Bunun için Bünyamin'i hırsızlıkla suçlayarak yanında köle olarak bırakır. Bünyamin'in dönmediğini gören Yâkup, çok üzülür ve üzüntüden gözüne ak düşer (Tabbara, 1998: 202-212).

Yâkup, Yûsuf'un gördüğü rüyadan dolayı kardeşlerinin onun önünde secdeye varmadan ölmeyeceğini düşünmektedir. Buna dayanarak oğullarından Mısır'a gitmelerini ve Yûsuf ile Bünyamin'i aramalarını ister. Dokuz kardeş Aziz'in huzuruna çıkarak babalarının halinin çok kötü olduğunu, ağlamaktan gözlerinin görmez olduğu ve yiyeceklerinin kalmadığını söylerler. Kardeşlerini kendilerine bağışlaması ve ihtiyaçlarını vermesi için ona yalvarırlar. Bunun üzerine Yûsuf: "Siz cahillikle Yûsuf'a ne yaptığınızı biliyor musunuz?" diye sorar. Kardeşleri çok üzülür ve ondan özür dilerler. Yûsuf'un daha üstün olduğunu kabul ederek tövbe ve istiğfar ederler. Yûsuf onlara gömleğini vererek babalarına götürmelerini ve gömleği babalarının gözlerine sürmelerini ister. Babasının gözlerinin görmeye başlayacağını daha sonra da hep birlikte Mısır'a gelmelerini söyler (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 26-27).

Bu sırada Yâkup, yanındakilere Yûsuf'un kokusunu duyduğunu söyler. Yanındakiler Yûsuf'un çoktan öldüğünü düşündükleri için onun böyle düşünmesine hayret ederler. "Müjdecî gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya'kup) görür oldu. Ben size: 'Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim' demedim mi! dedi." (Yûsuf, 12/96). Yâkup'un gözleri açıldıktan sonra aile fertlerini toplar, oğulları yolculuk için gerekli hazırlığı yapar. Yûsuf, Mısır Sultanı Reyhan ve Mısır halkı ile birlikte ailesini karşılar. Rivayete göre, Yâkup Yûsuf'un yanında yirmi dört yıl daha yaşamıştır. Yûsuf babası vefat edince onun vasiyetini yerine getirmek için cenazesini Halîlürrahmân'a götürür ve babasını oraya defneder (TGPTA: 59-60).

Yûsuf, babası vefat ettikten bir süre sonra, 120 yaşlarında vefat etmiştir. Mısır'da nereye defnedileceği konusunda tartışmalar çıkar. Herkes kendi toprağına defnedilmesini istemektedir. Sonunda mermer bir tabut içinde Nil'in güzergâhına defnedilir (Dikmen, 2003: 297).

Klâsik Türk edebiyatının temel kaynaklarından biri de peygamber kıssalarıdır. Peygamber kıssalarının şiirlere ne şekilde ve hangi sıklıkla yansıdığını araştırmak için taradığımız divanlarda Yûsuf Peygamber'in kıssası ile alâkalı unsurların Klâsik Türk şiirine oldukça fazla yansıdığı görülmektedir.

Yûsuf Peygamber'in kıssası Kur'ân-ı Kerim'in en güzel kıssasıdır. Bu yüzden "Ahsen'ül-Kassas" olarak nitelendirilir. Şairle sevgilinin dillere destan olan güzelliğinin hikâyesini kıssaların en güzeli olan Yûsuf kıssasına benzetmişler ve bu olaya telmih yapmışlardır.

"Ey vasf-ı şekl-i bî-bedelün Ahsen-ül-Kasas
Ol kaş-ü-göz yeter sana da'vâ-yı hüsne nass" (ZD117/G613,1)

"Ey eşsiz şeklinin vasfı kıssaların en güzeli (olan) sana o kaş, göz yeter, güzellik davana Kur'an ayetleri delildir."

Şair sevgilisini Yûsuf Peygamber'e, onun güzelliğın vasıflarını da "Ahsen-ül-Kassas" olarak bilinen Yûsuf kıssasına benzetir. Yûsuf güzelliğı ile ünlenmiştir. O yaratılmışların en güzelidir. Onun bu özelliğı Kur'an-ı Kerim'de de vurgulanmıştır. Şair telmih ve mübalağa sanatı yapar. Sevgilinin başta gelen güzellik unsurlarından göz ve kaşı ile bile güzellik mahkemesinde herkesi geride bırakacağını vurgular.

"Kıssa-i hüsn-ü-cemâl-i Yûsufi unuttı hâlk
Şimdi dillerde o müjganı sinânum söylenür" (ZD331/G331,2)

"Halk Yûsuf'un yüz güzelliğinin hikâyesini unuttu. Şimdi o kirpikleri mızrak gibi olan (sevgilim) dillerde anlatılır."

Şair, sevgilinin güzelliğini överken mübalağa ve telmih sanatı yapmıştır. Sevgili Yûsuf'u bile geride bırakacak bir güzelliğe sahiptir. Onun güzelliğinin küçük bir parçası olan ve âşıklarını attığı oklarla devamlı yaralayan kirpikleri insanların diline destan olmuştur. Dolayısıyla onlara, Allah'ın yarattığı en güzel insan olan Yûsuf'un yüz güzelliğini unutturmuştur.

Yûsuf'u babası çok fazla sever. Bunu kıskanan kardeşleri onu kuyuya atarak babasından ayırır. Bu ayrılık Yâkup'un ömrünün ıstırap içinde geçmesine neden olmuştur. Şairler, sevgili ile âşık arasındaki ezeli ilişkiyi anlatırken, âşığı Yâkup'a; sevgiliyi de yolu gözlenen Yûsuf'a benzetirler.

"Gördü hûnîn-pîrehen gül Yûsufunu lâ-cerem
Pîr-i Ken'ân gibi eder andelib efgân yine" (NBD363/G477,3)

"Şüphesiz bülbül gül Yûsuf'unun kanlı gömleğini gördü (ki) Ken'ân'ın piri gibi yine ıstırapla haykırır."

Yûsuf'un kardeşleri onu kuyuya attıktan sonra babalarına Yûsuf'u kurt yedi diyerek kanlı gömleğini gösterirler. Bu olaya telmih yapılmıştır. Şairlere göre bülbülü dile getiren güle olan âşkıdır. Bülbül güle kavuşamadığı için devamlı ağlayıp inlemektedir. Bu yönüyle Yûsuf'un hasreti ile devamlı ağlayan Yâkup'a benzetilir. Şair, gülü, kırmızılığı sebebiyle Yûsuf'un kanlı gömleğine benzetir. Divan edebiyatında âşık ve maşuğın sembolü olan gül ile bülbül kişileştirilmiştir.

"Ak sancak kıldı İstanbul'u rûşen nitekim
Dide-i Ya'kûbu açtı Yûsuf'un pîraheni" (HBD307/G628,2)

"Yûsuf'un gömleğinin Yâkup'un gözünü açtığı gibi İstanbul'u ak sancak kıldı."

Şair, bir yöneticiyi överken Yûsuf kıssasından yararlanmıştır. Şairin övdüğü kimse, İstanbul’u güzelleştirmiş, rahata kavuşturmuştur. Şairin memduhu bu yönüyle Yâkup’un gözlerini açan Yûsuf’un şifalı gömleğine benzetilir.

Yûsuf kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Şairler bu olaya telmih yaparken kendilerini Yûsuf’a; içine düştükleri aşk derdini, sevgilinin çene çukurunu kuyuya benzetmişlerdir.

“Cân Yûsufî düşdiyse zenahdânuna nola
Hârût ile Marûta dahı ol ara çehdür” (KBD497/G1270,4)

“Can Yûsufu çene çukuruna düştüyse ne olur, Hârut ile Marût’a da orası kuyudur.”

Şair sevgilinin çene çukurunu Yûsuf Peygamber ile Harut ile Marut’un hikâyesinin ortak motifi olan kuyuya benzeterек telmih sanatı yapmıştır. Şair kendi canını kuyuya atılan Yûsuf’a, sevgilinin saçını ve benini Babil kuyusunda asılı olarak duran büyücülüğün babası “Harut ve Marut”a benzetmiştir (Tolasa, 2001: 265). Âşığın en büyük isteği sevgiliye yakın olmaktır. Âşıkların seve seve girdikleri çene çukuru bir kuyu olarak düşünülür. Çene çukurunun içinde, sevdiğine yakın olan şairin hâinden hiçbir şikâyeti yoktur. Çünkü sevgilinin saçı ve beni de bu kuyunun içerisinde.

“Çâh-ı zenahdândan çekip kurtarmağa cân Yûsufun
O halka halka asılan zencîr-i müşg-efşânı sun” (APD226/G223,3)

“Can Yûsuf’unu çenenin kuyusundan çekip kurtarmak için o halka halka asılan misk kokulu saçını gönder.”

Şair gözünü ve gönlünü sevgiliden alamaz. Âdeta şairin Yûsuf’a benzeyen canı sevgilinin çene çukurunu mesken tutmuştur. Çene çukurundan canını çıkarıp kurtarmaya muktedir olamayan şair sevgilinin çenesine halka halka asılmış olan zülfünden yardım ister. Zülfün çene etrafına halka halka sarılması sevgilinin perçemlerinin çenesinin üzerine düşerek onu saracak şekilde kıvrılmasından dolayıdır (Tolasa, 2001: 264). Sevgilinin saçları kuyudan su çekmeye yarayan zincire benzetilir. Şair, sevgilisinden çene çukuruna saçlarını gönderip kendisini kurtararak mükâfatlandırmasını beklemektedir.

Klasik Türk şiirinin en önemli aşk kahramanlarından birisi Yûsuf ile Zelihâ’dır. Şairler Yûsuf kıssası çerçevesinde Züleyhâ’yı âşık, Yûsuf’u sevgili olarak bir çok beyitte söz konusu etmişlerdir.

“Şöyle kim ardıncadır dâ’im Züleyhâ-veş sabâ
Sezmezem gül Yûsufunun kala dâmâmı dürüst” (NBD166/G36,2)

“Saba Züleyhâ gibi daima şöyle peşindedir ki gül Yûsuf’unun eteğinin dürüst kalacağını sezmem.”

Züleyhâ’nın Yûsuf’a olan aşkına ve aralarında geçen münakaşadan sonra Yûsuf’un gömleğini yırtmasına telmih yapılmıştır. Saba Züleyhâ’ya, sevgili de gül Yûsuf’una teşbih edilir. Şair, gül kokulu Yûsuf kadar güzel olan sevgilisini saba rüzgârından kıskanmaktadır. Çünkü saba istediği gibi özgürce sevgiliye yaklaşabilmektedir. Gülün eteğinin dürüst kalmaması rüzgârın yakasını veya eteğini

parçalayarak goncanın açılmasına sebep olması dolayısıyladır. Gül ve saba rüzgârı kişileştirilmiştir.

“San Züleyhâ halvetidir gonce-i der-beste kim
Çıktı andan dâmen-i çâkiyle Yûsuf-vâr gül” (FD44/K9,9)

“Açılmamış goncayı Züleyhâ’nın halveti olarak düşün. Ondan da gül, Yûsuf gibi yırtılmış etekle çıktı”

Züleyhâ odasında isteklerine karşılık vermeyen Yûsuf’u zorlamış, Yûsuf odadan çıkmaya çalışırken gömleği yırtılmıştır. Şair telmih sanatı vasıtasıyla bu olayla gülün açılması ile benzerlik kurmuştur. Goncanın açılması yakasını yırtması olarak algılanabilir. Açılmadan önceki hâline halvet hâli denir. Gül goncayken bir sır gibi gizlenir. Züleyhâ’nın aşkını gizli tutması, Yûsuf’a gizlice açılması onunla gonca arasında bir münasebet kurulmasına yol açmıştır. Yûsuf, Züleyhâ’nın ona duyduğu aşkla dikkatleri üzerine çekmiş, güzelliği dillere destan olmuştur. Şair, güzelliği yücelten şeyin gönüldeki sevgi olduğunu vurgulamıştır.

“Mısr-ı dilde mâlik olsun nakd-i sabra ey azîz
Yûsufuna bir Züleyhâ-veş harîdâr isteyen” (HBD226/G393,5)

“Ey aziz, Yûsuf’una Züleyhâ gibi bir alıcı isteyen gönül ülkesinde sabır parasına sahip olsun.”

Yûsuf’un Mısır’da köle olarak satılmasına telmih yapılmıştır. Züleyhâ köle olarak alınan Yûsuf’u önce evladı gibi daha sonra sevgili gibi sevmiş; fakat Yûsuf onun isteklerine hiçbir zaman cevap vermez. Uzun bir süre sonra Mısır meliki Yûsuf’la onu evlendirmiştir. Yûsuf ona hiç umut vermediği halde o sabreder ve vazgeçmeden ona kavuşacağı günü bekler. Yûsuf gibi çok güzel olan sevgiliye kavuşabilmek için sabırdan başka çarenin olmadığı vurgulanmıştır.

“Züleyhâ tâ ebed nevmîd olurdu zevk-ı vuslatdan
Bu istiğnâ vü bu nâzı göreydi düşde Yûsuf ger” (NFD113/K21,33)

“Eğer Yûsuf rüyasında bu çekinmeyi, bu nazı görseydi Züleyhâ kavuşmanın zevkinden ebediyen umutsuz olurdu.”

Âşığı hayata bağlayan sevgilinin nazıdır. Kendi ona yalvardıkça, sevgilinin geriye çekilmesi ona zevk verir. Şairin sevgilisi de çok nazlı ve çekingendir. Zaten sevgiliye yakışan da budur. Yûsuf kıssasına telmih yapan şair kendi sevdiği ile Züleyhâ’yı kıyaslamaktadır. Sevgilisi onun bütün ısrarına rağmen çekingen davranırken, Züleyhâ Yûsuf’un peşinden koşmuştur. Şair gönül kaçanı kovalar düşüncesinden hareketle Yûsuf’un sevgilisinin peşine düşeceğini, Züleyhâ’ya hiçbir zaman bakmayacağını vurgular.

“Zelîhâ-yı zamân ömr-i azîzim gasb edip Gâlib
Cüvânlık âleminde pîr-i Ken’ân olduğum kaldı” (ŞGD425/G320,9)

“Gâlib, zaman Zelîhâ’sı aziz ömrümü gasp edip gençlik âleminde pîr-i Kenan (yaşlandığım) olduğum kaldı.”

Şair tecrit sanatı yaparak kendisine seslenir. Yaşadığı aşk ilişkisinin muhasebesini yapmaktadır. Bu ilişki kendisine keder, üzüntü ve en önemlisi ömrünü

tüketmekten başka bir fayda sağlamamıştır. Gençliğini aşk yolunda harcayan şairin elinde kalan tek şey acı ile geçen ömrün ardından gelen ihtiyarlıktır. Şair Yûsuf kıssasına telmih yaparken ona duyduğu sevgi ve aşkla ömürlerini harcayan Yâkup ve Zelihâ'yı bizlere hatırlatmaktadır.

Zelihâ kendisini kınayan Mısırlı kadınlara, Yûsuf'un insanı nasıl büyülediğini anlatmak ister. Onları biraya toplayıp meyve ikram ettiği zaman Yûsuf'u gösterir. Onun güzelliği karşısında kendinden geçen kadınlar ellerini kesmiştir. Şairler, Yûsuf için eller kesildiyse sevgili için başların kesileceğini söylemiş, sevgililerini Yûsuf'tan üstün tutmuşlardır.

“Yûsufî gerçi görenler elini pâreledi
Göricek ben seni bin pâre olubdur yüregüm” (ZD458/G954,2)

“Yûsuf'u görenler elini parçaladı ise de ben seni görünce yüreğim bin parça olmuştur.”

Mısırlı kadınlar Yûsuf'un güzelliği karşısında kendi ellerini parçalamışlardır. Şair bu olaya telmih yapar ve bu olayın abartılacak kadar önemli olmadığını vurgular. Çünkü kendisi çok güzel olan sevgilisini görünce yüreği parça parça olmakta, yani canı elden gitmektedir. Sevgisinin insan üzerinde çok daha büyük bir tesir bıraktığını belirtirken, onu güzellik timsali olan Yûsuf'tan bile üstün tutar.

“Cemâl-i Yûsuf için yaralandıysa eller
Benim nigârım için başlar gider elden” (HBD247/G453,4)

“Yûsuf'un yüzü için eller yaralandıysa benim sevgilim için başlar elden gider.”

Şair yine Yûsuf ile sevgilisini karşılaştırır. Yûsuf'un güzelliğine hayran kalan insanlar elini yaraladıysa, ondan çok daha güzel olan sevgilinin âşıkları başlarını verir. Çünkü âşıkları onun yolunda seve seve canını feda eder.

“Turunc-ı gabgabıdur âftâb-ı Ken'an'un
Hırâş-ı deste sebeb meclis-i Züleyhâda” (ND985/G702,2)

“Züleyhâ'nın meclisinde ellerin tırmalanmasına sebep olan Kenan güneşinin gabgabının portakalıdır.”

Gabgab, çene altındaki dolgunca kısma denir. Gabgab, âşığın gönlünü cefâ eliyle turunc gibi havaya atdığı için turunca benzetilir (Çavuşoğlu, 1971: 180). Kenan'ın güneşi ile Yûsuf kastedilerek istiare sanatı yapılmıştır. Züleyhâ'nın meclisinde kadınların portakal yerken ellerini kesmelerine telmih yapılmıştır.

Yûsuf iftiraya uğrayarak zindana atılmış ve yedi yıl orada kalmıştır. Padişahın rüyasına güzel bir yorum yapınca Mısır azizi olarak zindandan çıkar. Şairler hicran günlerinin ardından vuslatın gerçekleşeceğini anlatırken bu olaya telmih yaparlar.

“Dil zenahdâna eger düşdi te'essüf kılma
Dutalum Yûsuf idi hak ana zindân yazmış” (KBD226/G675,5)

“Eğer gönül çene çukuruna düşerse tasalanma. Varsayalım Yûsuf'tur, Allah ona zindan yazmış.”

Sevgilinin çene çukuru, âşıkların gönül ve gözünün hapsedildiği güzel bir zindan olarak tahayyül edilir. Şair, gönlünün bu çene çukuruna düşmesinden müteessir değildir. Gönlünün zindana düşmesini Allah yazgısı olarak gören şair, gönlünü, yedi yıl zindanda kalan Yûsuf Peygamber'e benzetir. Bu olaya telmih yaparken gönlünün de sonunda hak ettiği yere geleceğini umut etmektedir.

“Anun içündür çemen mısırında çiçekler azîz
Kim dahi gül Yûsufunun gunceler zindânıdır” (ŞD51/K9,7)

“Goncalar gül Yûsuf'unun zindanı olduğu için çimen ülkesinde çiçekler muhteremdir.”

Gonca şekil olarak tamamen kapalıdır. Şair goncayı gülün güzelliklerini sır gibi saklayan bir zindana benzetir. Açılmış güle benzeyen Yûsuf'un da gizlendiği, gözden ırak olduğu yer zindandır. Şair, Mısır'da çiçeklere önem verilmesin sebebinin goncanın Yûsuf'un zindanı olması olarak göstermiş, hüsnütalil sanatı yapmıştır.

“Mihnette sabr eyleyen rahat tapar çün Yûsuf'a
Saltanat tahtının evvel pâyesi zindân olur” (FD40/K7,5)

“Sıkıntıya sabreden rahata ulaşır çünkü Yûsuf'a saltanat tahtının ilk basamağı zindan olmuştur.”

İnsanın mutluluğa ve emellerine ulaşabilmesi için çeşitli sıkıntılara sabırla katlanması gerektiği anlatılmıştır. Şair, Yûsuf'un zindandan sonra Mısır azizi olmasına telmih yapmış, o yüksek mevkiye ulaşmak için öncelikle çok sıkıntı çektiğini vurgulamıştır. Âşık açısından düşünürsek, onun sıkıntısının sebebi hicrân, rahatı ise vuslattır. Hicran günlerinde çektiği sıkıntılara sabrederse cevri ve cefalar yerini vuslatın mutlu günlerine bırakacaktır.

“Çemen bezmine revnak vermeğe gül gonceden çıktı
Müzeyyen kılmak için Mısır'ı Yûsuf çıktı zindândan” (FD90/K25,10)

“Gül yeşillik meclisine renk vermek için goncadan çıktı. Yûsuf Mısır'ı süslemek için zindandan çıktı.”

Gül gonca hâlindeyken kapalıdır, güzelliği gizlidir. Açıldığı zaman kırmızılığı ile etrafa güzellik ve neşe verir. Belli bir zaman sonra zaten açılan goncanın açılmasının sebebi bağı süslemek olarak gösterilmiştir. Hüsnütalil sanatı vardır. Gülün goncadan kendi isteği ile çıktığı belirtilmiş, gül kişileştirilmiştir. Şair Mısır'ı yeşillik bahçesine, Yûsuf'un zindandan çıkmasını da gülün açılmasına benzetmiştir. Güzellikleri ile gül bahçeyi, Yûsuf da Mısır'ı süslemektedir.

“Ol zenâh mı ya rasad-gâh-ı sipihr-i izz ü naz
Ya çah-ı Bâbil-istân ya Yûsufa zindân mıdır” (HBD81/TA,6)¹

“O çene mi yoksa yücelik ve naz gökyüzünün gözlemevi ya Babil'in kuyusu ya Yûsuf'a zindan mıdır?”

Çene, çukurluğu yönünden zindana; eskiden astronomik gözlemler için yapılan kuyular dolayısıyla gözlemevine; Hârut ve Mârut'un cezalandırılmak üzere asıldığı

¹ Şiir nazım şekillerinden birisine dâhil edilmediği için “Tecâhül-i Ârifeyn” adı kısaltılmıştır.

Babil kuyusuna benzetilir (Kurnaz, 1996: 285). Sevgilinin güzelliği karşısında sabredemeyen gönül, bu kadar tehlikeli olan çene çukuruna seve seve düşer. Sevgilinin âşığa göre çok yücelerde ve naz içinde olduğu da vurgulanmıştır.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin bütün uzuvları bir güzellik unsurudur. Şairler, sevdiklerini överken edebiyatımızda güzellik timsali olan Yûsuf'a benzetirler. Mübalağa sanatı vasıtasıyla sevgilinin güzelliğini Yûsuf'un güzelliğinden üstün tutarlar.

“Secde kılmasın mı ol Yûsuf-cemâle mihr-ü-mâh
Kim melâhat mısırının tahtında sultandır henüz” (APD176/G119,3)

“Güzellik ülkesinin tahtında bu ana dek sultan olan o Yûsuf yüzlüye güneş ve ay secde kılmasın mı?”

Yûsuf yüzlü ile kastedilen sevgili olduğu için istiare sanatı yapılmıştır. Sevgili, güzellerin sultanı yani zamanın Yûsuf'udur. Yûsuf'a rüyasında yıldızlar, güneş ve ay secde etmiştir. Güneş ve ayın secde etmesinde asıl kastedilen bu olaydır, iham sanatı yapılmıştır. Parlak güzelliği ile ülkeyi aydınlatan sevgilinin önünde çok güzel olan güneş ve ay bile eğilmektedir. Şair sevgilisini överken mübalağa ve telmih sanatından yararlanmıştır.

“Zîneti artar cemâlin zülf-i anber-fâm ile
Mısır Yûsuf tahtı iken buldu revnâk şâm ile” (NBD371/G495,1)

“Anber rengindeki saçı ile yüzünün süsü artar. Mısır Yûsuf tahtı iken Şam ile parlaklık buldu.”

Sevgilinin saçı siyah olması itibariyle yüzünün beyazlığını ve güzelliğini ön plana çıkaran bir unsurdur. Saç siyah olduğu için onun kokusunun benzetildiği anber, misk gibi maddeler de siyahtır (Çavuşoğlu, 1971: 117). Burada da saç hem rengi hem de kokusu dolayısıyla anbere teşbih edilmiştir. Yûsuf'un aziz olması ile Mısır'ın daha da güçlenmesine telmih yapılmıştır. Şam, hem şehir adı hem de karanlık, gece manalarıyla tevriyeli kullanılmıştır. Şam, Yûsuf'un başta bulunduğu Mısır'ı nasıl renklendirdiyse, sevgilinin saçları da onun yüzünün güzelliğine güzellik katmaktadır.

“Revâcın nakd-i peykânınla bulmuş hüsn bâzârı
Geçer nakdin eger bin Yûsuf'un olsan harîdârı” (FD263/G270,1)

“Güzellik pazarı bakış okunla kıymet bulmuş. Ancak bin Yûsuf alabilecek olsan paran geçer.”

Yûsuf'un pazarda köle olarak satılmasına telmih yapılırken, sevgilinin güzellik unsurları çok süslü ve değerli eşyaların satıldığı bir pazara benzetilir. Sevgilinin bir bakışı güzellik pazarının süs ve kıymetini kat kat arttırmıştır. Bu kadar kıymetli güzelliğin sergilendiği pazarda müşteri olabilmek için, bin tane Yûsuf alacak paraya sahip olunması gerekir. Şair, sevgilisinin güzelliğini mübalağa yoluyla anlatırken onun güzelliğinin bin tane Yûsuf'u geride bırakacak kadar kıymetli olduğu vurgulanmıştır.

“Senâ-hânun olurdu mâh-ı Ken'ân tal'atun görse
Sana Yûsuf diyeydi iller ana Yûsuf-ı sâni” (BD18/K5,29)

“Ken’an’ın ayı (Yûsuf) güzelliğini görse methedenin olurdu. Eller sana Yûsuf ona ikinci Yûsuf diyeydi.”

Şair sevdiğini överken mübalağa ve telmih sanatı yapmış, sevdiğini Yûsuf Peygamber’den üstün tutmuştur. Eşsiz bir güzelliğe sahip olan sevgili, güzellik timsali olan Yûsuf Peygamber’in ikinci sıraya gerilemesine sebep olmuştur. Yûsuf sevgiliyi görse bunu kabul edip onun methedicisi olacaktır. Bu yüzden artık insanların da sevgiliye Yûsuf; Yûsuf Peygamber’e de ikinci Yûsuf demesi gerekmektedir.

“Mısr-ı dilde şâh olur yüzün görüp olan esîr
Hüsni ey Yûsufdan ahsen ey güzellerden güzel” (BD92/Mus5,II-5)

“Ey güzelliği Yûsuf’tan dahî güzel, ey güzellerden güzel gönül ülkesinde yüzünü görmüş olan esir, şâh olur.”

Şaire göre sevgili dünyanın en güzel insanıdır. Gönüllerin sultanı olmuştur. Gönülleri esir etmiştir. Onu görmek için yanıp tutuşan âşıklar gönül ülkesinde esir olmuştur. Sevgiliyi bir kez görebilenler esirlikten kurtulur, âşıkların şâhı olur. Şair, Yûsuf Peygamber’in güzelliğine ve Züleyhâ’nın kölesi iken Mısır’a aziz olmasına telmih yapmış, sevdiğinin güzelliğini anlatırken mübalağa yapmıştır.

“Kâbil mi hüsn ile ola Yûsuf sana nazîr
Gelmez fûrûg-ı mihr ile mehtâb bir yere” (NAD304/G343,4)

“Güzelliğiyle Yûsuf’un sana benzer olması mümkün mü? Güneş ışığı ile ay ışığı bir yere gelmez.”

Şair, sevdiğinin güzelliği güneş ışığına, Yûsuf’un güzelliği de ay ışığına benzetir. Ay güneş battıktan sonra doğar ve ışığını güneşten alır. Dolayısıyla şair, sevdiğini Yûsuf’tan çok üstün tutar. Güzellik sıralamasında sevgilinin gerisinde kalmış olan Yûsuf’un güzelliği sevgilinin yansımasıdır. Güneş ve ayın bir araya gelmesi imkânsızdır. Bu yüzden Yûsuf’un sevgiliye teşbih edilmemesi gerekmektedir.

“Terâzû-yı hakîkatsin gönül her gördüğün çekme
Çekersen Yûsuf-âsâ gevher-i kem-yâb-ı yek-tâ çek” (ND764/G404,3)

“Gönül hakikat terazisinin her gördüğünü çekme. Çekersen Yûsuf gibi eşsiz, az bulunan elması çek.”

Teşhis yoluyla kendi gönlüne seslenen şair, ona nasihatte bulunmaktadır. İnsan gönlü, Allah’ın gizlediği ve açıkladığı her şeyi görebilen, onu müşahede edebilen bir terazidir (Kurnaz, 1996: 111). Şair gönlünden bu dünyanın basit arzularına kanmamasını, nefis ve hevâya uymamasını ister. Eğer dünya ile ilgili bir şeye değer verecekse, elmas gibi değerli, Yûsuf gibi eşsiz güzelliklere değer vermesini söyler.

Divan şiirinde şiirlere konu olan en önemli şahıs sevgilidir. Sevgili çeşitli vesileler ve hayallerle şiirlere konu olur. Edebiyatımızda güzellik timsali olan Yûsuf, karışımıza sık sık sevgili olarak çıkar.

“Yakma dil hânesin ey Yûsuf-ı sâni ki Halil
Böyle sünnet komadı Ka’beyi bünyâd edicek” (APD191/G152,7)

“Ey ikinci Yûsuf gönül evini yakma ki Halil Kabe’yi binâ ettiğinde böyle sünnet koymadı.”

Şiirde Yûsuf ve İbrâhim Peygamber’in kıssalarına telmih yapılmıştır. Şair, Yûsuf kadar güzel olan sevgiliye nasihatte bulunmaktadır. Aşkın tecelli yeri gönüldür. Kendisinden farklı bir şahıs gibi düşündüğü gönülde ayrılık ateşi yanmaktadır. Kâbe’yi yeniden inşa eden İbrâhim, insan gönlü yapmanın Kâbe’ye varmak kadar önemli olduğunu vasiyet etmiştir. Şair, insan gönlü yapmanın önemini vurgularken sevgiliden içinde yanan ateşi söndürmesini, yani vuslatı istemektedir. Ayrıca “sani” kelimesi hem ikinci hem de övülen anlamlarında kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır.

“Nola benden kapına var ise yerden gökçe fark
Olmaz ey mısır-ı melâhat âşıka Bağdâd ırag” (NBD269/G264,5)

“Ey güzellik ülkesi benden kapına yerden göğe kadar fark varsa ne olur? Âşığa Bağdâd uzak olmaz.”

Şair sevdiğini Mısır’da yaşamış Yûsuf’a benzeterek istiare sanatı yapar. Evet sevgili âşığın ulaşamayacağı kadar yüksektedir. Birçok talibi olan, kusursuz güzellikteki sevgili ile şair arasına yerden göğe kadar fark vardır. Fakat bu sevgiliyi gönlüne yerleştirmiş âşık için engel değildir. Şair irsali mesel sanatı yapmış; “Âşığa Bağdad ırak olmaz.” atasözünü söylediklerine delil olarak göstermiştir.

“Düşde ol Yûsuf-cemâli göreler şâyed diyu
Halk-ı Mısır subha dek uyutmazam feryâddan” (ZD5/G1007,2)

“Şayet rüyalarında Yûsuf yüzlüyü görürler diye Mısır halkını sabaha kadar feryattan uyutmam.”

Âşık, sevgiliye kavuşamaz, yüzünü göremez. Ama yine de onu ağyârdan kıskanır. Şair telmih sanatı vasıtasıyla sevdiğini Yûsuf’a, bulunduğu yeri de Mısır’a benzetmiştir. Mısır halkının onu rüyasında görmesinden korktuğu için feryat ederek halkı uyutmadığını söyler. Ayrılık acısı ile daima ağlayıp inleyen şair, ağlamasını güzel bir sebebe bağlayarak hüsnûtalil sanatı yapmıştır.

“Didiler Yûsufa Mısır-ı melâhatde hemân birsin
Sen anı şîve bâzârında ey hâce satar yersin” (ZD132/G1213,1)

“Güzellik ülkesinde Yûsuf’a o anda birsin dediler, ey hoca sen onu naz pazarında satar yersin.”

Âşığın sevgilide en beğendiği unsur nazlı olmasıdır. O nazlandıkça âşığın ona olan ilgisi ziyadeleşir. Sevdiğinin güzellik yönünden Yûsuf ile aynı değerde olduğunu vurgulayan şair, onun naz ve işvesini Yûsuf’tan çok daha üstün tutmaktadır. Yûsuf’un pazarda satılmasına telmih yapılmıştır. Sevgilinin, Yûsuf’a güzellik pazarında değer vermeyeceği vurgulanmıştır.

“Umaram düşde görem yüzünü ey Yûsuf-ı ahd
Kulları şâh-ı cihân gösterir uykudur bu” (NBD346/G440,2)

“Ey zamanın Yûsuf’u yüzünü rüyada görmeyi umarım (çünkü) kulları dünyanın şahı gösteren uykudur.”

Sevgili yüzünü göstermeyerek âşığa en büyük cezayı verir. Sevdiğini gerçek hayatta görmekten umudunu kesen şair, artık onunla rüyalarında kavuşmayı umut eder. Sevgiliyi görenler şah olur, yüksek mevkilere ulaşır. Şairin bu derece yükselip sevgiliye ulaşması ancak rüyalarda gerçekleşir. Yûsuf ile rüya tenasüplü kullanılmıştır.

“Şâhsın mülk-i melâhette sana kullar çok
Biri oldur ki varıp Mısır’da sultân olmuş” (FD196/G136,2)

“Güzellik mülkünün şahısın sana kullar çoktur (Bu kullardan) birisi varıp Mısır’da sultan olmuştur.”

Sevgili geçmişin ve zamanın güzellerinin en üstünüdür. Şair güzelliği bir ülkeye benzetirken, sevgiliyi o ülkenin padişahı yapar. Çevresinde arzularını yerine getirmek isteyen birçok âşık vardır. Şair, Yûsuf kıssasına telmih yapmış, mübalağa sanatı vasıtasıyla onun kullarından bir tanesinin Yûsuf olduğunu söylemiştir. Ülke, şah, kul, Mısır, sultan ve güzellik sözcükleri tenasüplü olarak kullanılmıştır.

“Haşre-dek hâl-i dil-i Nâilî- haste-derûn
Hasret-i Yûsuf-ı hüsnünle perîşân olsun.” (NAD275/G276,6)

“İçi hasta olan Nâilî’nin gönlü kıyamete kadar güzellik Yûsuf’unun hasreti ile perişan olsun.”

Aşk derdine düşen gönül dermansız bir hastaya benzetilir. Şair, teşhis yoluyla kendisine dua etmektedir. Âşık, aşk derdi ile yaşamaktan zevk alır. Sevgilinin cevri ve cefa yapması âşığa ilgi gösterdiğine işarettir. Şair Yûsuf kadar güzel olan sevgiliye duyduğu aşkın artması, her zaman onun hasretinin kendisine yoldaş olması için dua etmektedir.

Yûsuf köle olarak Mısır’a götürülmüş, Mısır’ın başına aziz olmuştur. Nil Nehri Mısır’da olduğu için şairler Yûsuf kadar güzel sevgilinin hasreti ile akıttıkları gözyaşlarını Nil Nehri’ne benzetmişlerdir.

“Zahm-ı sînem Nîl-veş turmaz akar her dem revân
Şâh olaldan Mısır-ı sînemde sinânı Yûsuf’un” (ZD271/G767,3)

“Yûsuf’un oku gönül ülkemde şah olduğundan beri yüreğimin yarısı Nil gibi her zaman durmadan akıp gider.”

Yûsuf gibi güzel olan sevgili acımasızdır. Âşığa cevri okları fırlatır. Sevgilinin bakışı gönüle yerleştirilmiş, attığı ok gönül ülkesine şah olmuştur. Şair sevgiliden ayrı olduğu için yüreği kan ağlamaktadır. Fakat bunu güzel bir sebebe bağlayarak yüreğinin kanamasına gönlüne şah olan sevgilinin okunun sebep olduğunu söyler. Yaranın Nil gibi durmadan akması şairin daima ayrılık acısı çektiğini işaret etmektedir.

“Ol melâhat Mısırınun Yûsuf-cemâli şevkine
Seyl-i eşküm Nîl-veş günden güne efzûn olur” (BD190/G142,2)

“O güzellik ülkesinin Yûsuf’unun şevkiyle gözyaşının seli Nil gibi günden güne fazlalaşır.”

Şairin içindeki aşk her an büyümektedir. Aşkın verdiği acı ile ortaya çıkan gözyaşı, âşığın en belirgin özelliğidir. Bu beyitte gözyaşının Nil Nehri gibi devamlı

artarak akmasına sebep olan unsur sevgilinin eşsiz güzelliğidir. Onun güzelliği, âşığın duygularını galeyana getirir. Gözyaşları Nil Nehri'ne; sevgili de Yûsuf Peygamber'e benzetilmiş, Yûsuf kıssasına telmih yapılmıştır.

Yûsuf'un gömleği, Yâkup'un ağlamaktan kör olan gözlerini açmıştır. Şairler şiirlerde Yûsuf'un gül kokulu gömleğini çeşitli teşbih ve mecazlarla söz konusu etmişlerdir.

“Ol Yûsuf-ı gül-pîrehen toz etmemege dâmenin
Şişeyle gül suyun saçar yaşlı gözüm yollarına” (APD248/G268,4)

“Gül gömlekli Yûsuf'un eteği toz olmasın diye yaşlı gözüm yollarına gül suyu saçar.”

Gözyaşlarını gül suyuna benzeten şair, sevgilinin eteği toz olmasın diye onun yollarını gözyaşı ile suladığını belirtir. Ayrılık acısından dolayı ağlayan şair, ağlamasını güzel bir sebebe bağlayarak hüsnûtalil sanatı yapmıştır. Göz gül suyu şişesine, gözyaşları da gül suyuna teşbih edilmiştir. Mutlu günlerde etrafa gül suyunun saçılmasına da telmih yapılmıştır.

“Gül dahi bağa gelmeden pür-şûr gördüm bülbülü
Pîrahen-i Yûsuf gibi benzer ki almış bûyunu” (ŞYD298/B11)

“Gül dahi bağa gelmeden bülbülü şamata dolu gördüm. Yûsuf'un gömleği gibi kokusunu almışa benzer.”

Bülbül güle duyduğu aşkın şevkiyle öter. Onun ötüşü bağın neşe kaynağıdır, baharın gelişini haber verir. Şair gül ve bülbülü kişileştirmiş, telmih sanatı vasıtasıyla bülbülü Yâkup'a gülü de Yûsuf'a benzetmiştir. Şair bülbülün ötmesinin sebebini, Yâkup'un gömleğin kokusunu önceden aldığı gibi, gülün kokusunu alması olarak gösterir. Bülbül baharın gelişiyile ötmeye başlamıştır.

“O Yûsuf-pîrehenler hayf kim pinhân olup dilden
Bu mir'atü's-safâyı çeşm-i Ya'kûb eylemişler” (ŞGD274/G46,2)

“Yazık ki o Yûsuf gömlekliler gönülden gizlenmişler. Bu saflığın aynasını Yakûp'un gözü eylemişler.”

Göz, sevgilinin güzelliğinin görüldüğü ve kıymet bulduğu yerdir. Her zaman sevgilinin peşindedir. Sadece onu görür. Bu yüzden aynaya benzetilir. Sevgili güzel yüzünü saklamakta, âşığın gönlünden gizlenmektedir. Bu yüzden onun tecelli ettiği gözlerinden durmadan yaş akar. Şair gözlerini telmih sanatı vasıtasıyla edebiyatımızda ağlaması ile anılan Yâkup Peygamber'in gözlerine benzetir.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Yûsuf Peygamber divanlarda; güzelliği, rüyasında ay ile güneşin ona secde etmesi, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, gömleğinin kana bulanarak babasına götürülmesi, babasının ömrünü feryat ve fıganla geçirmesi, Mısır'da ağırlığınca altın karşılığında satılması, Züleyhâ'nın ona olan aşkı ve gömleğini yırtması, yedi yıl hapiste kalması, Mısır'a aziz olması, gömleğinin kokusu ile babasının gözlerinin açılması, kıssasının en güzel kısma olması gibi sebeplerle ele alınmıştır.

Klâsik Türk şiirinde Yûsuf Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Yûsuf ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Yûsuf (10/G21,4; 62/G172,7; 122/G307,10; 161/K403,2; 144/G360,3; 212/G539,3; 216/G551,3; 253/G642,6; 258/G653,3; 273/G695,5; 410/G1056,4; 411/G1057,2; 498/G1273,7; 513/G1309,8; 514/G1311,9;), özi Yûsuf (14/G30,5), Yûsuf-ı Mısırî (68/G172,7), Yûsufîlik (110/G278,7), Yûsuf-ı sâni (116/G293,5), Yûsuf gibi (243/G616,5), Yûsuf-ı Ken'ân (252/G639,7), Yûsuf-ı devrân (271/G689,4), mısır-ı hüsn (470/G1204,4).

ŞD: gül Yûsufu (45/K7,11), Mısır-ı sipihr-i Yûsuf (60/K12,3), hüsn ile Yûsuf olası (109/G13,7), Yûsuf-ı Ken'ân (191/G95,4), Yûsuf-ı Mısırî (219/G123,6), kemâl-i hüsn Yûsufsun (241/G145,6), Yûsuf-ı Ken'ân (291/G195,6).

APD: hüsn-i Yûsuf (40/K9,4), Yûsuf-ı Mısırîler (55/K15,7), Yûsuf-cemâl (64/K19,6; 71/K21,15; 184/G136,4; 255/G283,7), Yûsuf-ı Mısır (72/K22,2; 242/G255,5), Hevâ-yi Yûsuf-ı baht (72/K22,3), Yûsuf-ı gül (75/K23,7), gül Yûsufî (104/K37,4; 266/G305,6), Yûsuf-ı gül-pîrehen (114/K44,3), Yûsuf gibi (124/G11,8), Yûsuf-ı Ken'ân-ı Mısır (159/G84,1; 159/G84,3), cân Yûsufu (159/G84,4), Yûsuf (194/G159; 161/G88,4; 245/G263,8; 263/G300,3), Yûsuf-ı sâni (200/G171,7; 191/G152,7; 261/G296,1), ebr-i zülf-i cân-feşânı Yûsufun (194/G159,2), Mısır-ı hüsn (234/G240,4), Yûsuf-ı şeh (244/G260,2), büy-ı Yûsuf (286/G348,7).

NBD: Yûsuf-cemâl ü Mısır-nijâd (72/K11,9), Yûsuf-vâr (110/K24,2), Yûsuf (118/Tcb2,2; 240/G226,5; 252/G226,5; 360/G471,5; 372/G497,3; 427/G619,1), Yûsuf gibi (146/K1t'a79,2), Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsn (153/G6,4), Yûsuf-ı gül-pîrehen (157/G16,3), gül Yûsufu (193/G95,6), Yûsuf Sûresi (239/G196,4), Ahsen-i takvîm (272/G270,4), Yûsuf-ı Ken'ân (278/G285,1; 374/G502,5; 411/G584,6), Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat (340/G425,4), Yûsuf-ı gül-çihre (362/G475,2), söz Yûsufu (364/G479,7), çeh-i Yûsuf (370/G493,7), Yûsuf-ı zamân (394/G546,2), Yûsuf-cemâl (428/G620,6), zamâne Yûsufu (355/G462,3).

ŞYD: çeh-i Yûsuf-ı Ken'ân (44/G39,2), Yûsuf ede Yâkubu ferâmuş (103/G158,1), Yûsuf-ı sâni (103/G158,1; 213/G377,3), Pîrâhen-i Yûsuf (277/Tar51), Yûsuf (297/B103).

FD: Yûsuf-ı gül (23/K1,13), Züleyhâ-yi lâle (23/K1,14), Yûsuf (44/K9,8; 189/G120,5; 131/G2,4), Yûsuf ü sen (153/G47,4), Yûsufî almakta (155/G51,6), , Yûsuf-ı Ken'ân (228/G200,1).

BD: pîr-i Ken'ân (7/ K2,2), pîrâhen-i Yûsuf (36/K15,6), Yûsufî destâr (49/K20,5), Yûsuf-dîdâr (68/K25,20), mîr-i cevân-ı çâpük-i Yûsuf-nazîr (79/Mus1,VII-2), Yûsuf-likâ (124/G39,3; 139/G64,2), Yûsuf gibi (204/G165,1; 430/G531,4), Yûsuf-ı Ken'ân-misal (290/G308,2), Yûsuf-ı sâni (317/G351,2; 350/G405,5; 353/G410,5), Yûsuf-ı Ken'ân (322/G359,6), Yûsuf (325/G363,2; 416/G508,6), sultân-ı Mısır-ı hüsn (356/G414,5).

ZD: Yûsuf (26/G26,4; 152/G152,4; 262/G262,2; 314/G314,5; 271/767; 363/G859,2; 31/G527,2; 271/G767,1; 3/G1004,2; 266/G1421,1; 339/G1627,2; 489/G1772,2; 500/G1789,3; 510/G1805,2), Yûsuf-ı sâni (29/G29,2; 337/G337,1; 271/G767,2; 80/G576,2; 80/G578,4; 204/G700,3; 62/G1103,1; 77/G1127,3; 207/G1327,2; 259/G1410,2; 319/G1498,4; 339/G1530,2; 427/G1670,2; 431/G1678,2; 472/G1744,4; 474/G1749,1), Hazret-i Yûsuf (67/G67,7; 415/G1651,1), Yûsuf-ı hüsn (79/G79,6), Sûre-i Yûsuf (82/G82,4; 100/G1164,2; 104/G1170,4; 104/G1171,5; 244/G1385,7; 401/G1630,1; 438/G1690,2; 495/G1780,5), Yûsufun çâh-ı zenahdân (89/G89,2), şâh-ı Mısır-ı hüsn (116/G116,4), Yûsuf-cemâl (184/G184,4; 187/G187,2; 297/G297,2; 372/G372,2; 376/G376,4; 449/G449,1; 39/G535,2; 42/G538,4; 43/G539,2; 94/G590,5; 128/G624,5; 235/G731,3; 343/G839,1; 374/G870,4; 27/G1051,4; 121/G1196,3; 180/G1286,4; 186/G1295,4; 338/G1529,2; 489/G1771,5), Mısır-ı hüsn (196/G196,3), Yûsuf-ı cân-ü-dil (212/G212,4; 77/G573,3), Yûsuf-ı cân (273/G273,4; 324/G1506,2), Yûsuf ola (314/G314,2), Bî-hakk-ı Sûre-i Yûsuf (349/G349,5), Yûsuf-ı misk (427/G427,2), şeh-i Yûsuf-cemâl (489/G489,1), Muhammed-hû-vü-Yûsuf-çihre-vü-Îsî-nefes (94/G590,4), Yûsuf-sıfat (116/G612,7), o Yûsuf-hüsn (147/G670,6) Yûsuf ile sana (203/G699,3), gönüller Yûsufi (204/G700,3), Mısır-ı hüsnün Yûsufi (272/G768,5; 280/G1440,4), Yûsuf gibi (360/G856,4), Yûsuf-ı Ken'ân (11/G1018,2; 51/G1084,1; 125/G1203,1), pîrâhen-i Yûsuf gibi (26/G1043,2), Yûsuf-ı Îsâ-nefes (27/G1044,2), Yûsuf-hüsn (49/G1081,5; 132/G1213,1), Yûsuf-ı Mısır-ı bihâ (79/G1131,4), Mısır-ı hüsn-i Yûsuf (87/G1143,4; 487/G1768,6), Yûsuf-ı gül-pîrehan (108/G1176,3), Yûsuf ile (113/G1183,4), Yûsuf-ı cân (119/G1192,3), Yûsuf sûresi (132/G1214,2), Yûsuf-ı gül (184/G1292,2; 382/G1598,2), bakkâl-i Yûsuf-hüsn (201/G1318,5), Yûsuf bahâsı (207/G1328,2), dil Yûsufi (210/G1332,5; 502/G1792,5), Yûsuf-ı hüsn (223/G1353,6), Sûre-i Yûsuf sevâbı (229/G1362,1), devr-i Yûsuf (244/G1385,7; 438/G1690,2), mevzûn-kâmet-ü-Yûsuf-cemâl (264/G1417,2), Yûsufda yok (405/G1635,4), Yûsuf-ı gül-çihre (450/G1709,4), îd-i Yûsuf-hüsn (455/G1718,3).

HBD: Yûsuf-ı mihr (36/K7,4; 37/K8,4), kıssa-i pîrehan-i Yûsuf-ı Ken'ân (38/K8,11; 57/K20,11; 246/G450,4), Yûsuf-ı sâni (39/K8,22), Yûsuf-ı hûbân (39/K8,23), reşk-i mâh-ı Ken'ânî (51/K16,4), Yûsuf-ı Ken'ân (54/K18,3; 80/DN1,3²; 265/G506,3), şeh-i Yûsuf-likâ (55/K18,12), Yûsuf-ı Ken'ân mısın (57/K20,11), Yûsuf (58/K21,10; 60/K22,10; 173/G244,2; 204/G336,4; 215/G362,2; 229/G402,4; 252/G468,2; 265/G505,1), Yûsuf-ı hüsn (105/G47,4), Mısır-ı vücûdu Yûsufun (125/G106,4), Yûsuf-ı Mısır-ı kıdem (161/G209,7), hayretinden Yûsufun (185/G278,3), Yûsuf-ı cemâl (188/G286,4; 296/G595,3), Yûsuf-ı Mısır (196/G130,5), Yûsuf-ı gül (201/G324,3), çüzeyl-i Yûsuf (208/G342,5), Yûsuf-ı vakt (206/G336,4), Yûsuf-misâl (262/G499,2), Yûsuf-ı Mısırî (260/G492,2), Yûsuf-ı maksûd (295/G593,2), Yûsuf gibi (302/G613,3), şâh-ı Ken'ânî (302/G613,3).

NAD: Yûsuf-ı güm-geşte-i emel (43/K7,7), Dâmen-i ismet-i Yûsuf (60/K12,62), Yûsuf (67/K14,34; 193/G87,2; 221/G153,3; 260/G241,1), kasr-ı Züleyhâ (75/K16,15), semiy-i mâh-ı Ken'ân (126/K35,13), Yûsufistân (126/K35,16), hasret-i Yûsuf-ı cemâlî (143/Tkb5,2), gürk-i Yûsuf-gîre (199/G100,2), sen ol Yûsuf-tevellâsın (203/G111,2), mâh-ı Ken'ân (209/G124,3), Yûsuf-ı gül-pîrehan (225/G162,1), şâhid-i ismet-şiken-i Yûsuf (267/G256,3), meh-i Ken'ân gibi (275/G277,4), ne Yûsuf lar (308/G352,5), meh-i

² Belirli bir nazım şekline dâhil edilmediği için “Du’â Nâme” adlı şiir bu şekilde kısaltılmıştır.

Ken'ân-ı ismet (310/G359,2), misâl-i Yûsuf-ı gül-pîrehan (312/G364,5), hüsn-i Yûsuf (331/Kıt'a18,3).

NFD: dâstân-ı mâh-ı Ken'ânî (80/K12,2), Yûsuf-harîdârî (87/K14,11), Yûsuf (90/K14,63; 108/K20,9; 328/G99,4), İskender-i Yûsuf-şiyem (96/K15,23; 109/K20,20), Züleyhâ ile belkîs (107/K19,37), Yûsuf-sûret-i hurşîd-tal'atdır (109/K20,11), Yûsuf gibi (121/K24,15), Kahraman-savlet ü Yûsuf-sûret (130/K27,14), Yûsuf-ı hulkudur (172/K38,19), Yûsuf-ı nazm(186/K42,26), Hayder-i Yûsuf-şiyem-i rûzgâr (9189/K43,24), nakş-ı Yûsuf Züleyhâ (206/K47,48), Hızır-ı Yûsuf-tal'at (234/K55,9), taht-ı Yûsuf (252/K61,5), Yûsuf-ı Îsâ-şiyem (273/Kıt'a4,1), tasvîr-i Yûsuf (353/F8).

NŞD: Yûsuf-ı mısır-ı nazm (9/K3,12), Yûsuf-menişân-ı mısır-ı i'câz (11/K3,35), kasr-ı Yûsuf-zâr-ı ra'nâ-yı Züleyhâ (34/K10,10), Yûsufzâr (107/G29,3), meh-i Ken'ân (152/G115,1), Yûsuf-ı mısır-ı nâz (176/M1,87), Yûsuf-ı sâni (176/M1,88), Yûsuf-ı hüsn (176/M1,89).

ND: ahsen-i takvim (123/K16,76), mâcerâ-yı Yûsuf-ı Sıddîk (144/K21,5), Yûsuf'un pâ-yı nigâhı (214/Tar30,9), sûre-i Yûsuf (233/Tar46,4), mânend-i Yûsuf (266/Tar76,9), vezîr-i Yûsuf-ı Mısır-ı ser-âmedî (296/Tar98,1), kasr-ı Züleyhâ (310/Tar107,5), pîrâhen-i Yûsuf-ı dil-âşûb (379/Mus2,17), Yûsuf-ı güm-geşte (461/G11,4), çâk-i zeyl-i Yûsuf u dest-i Züleyhâdan murâd (494/G50,10), Yûsuf-ı hüsn (513/G72,4), dest-i Züleyhâ (521/G84,4), Yûsuf'un hüsn-i peder-sûzı (368/G144,4), lâ-yık-ı ruhsâre-i Yûsuf (658/G267,3), meh-i Ken'an (662/G272,5), dest-i Züleyhâ (278/G384,4), Yûsuf (748/G384,4; 852/G518,4; 916/G604,3; 1328/L3), Yûsuf-ı çâh-ı devât (849/G513,10), şemîm-i pîrehan-i Yûsuf'un (872/G546,2), cemâl-i revân-bahş-ı mâh-ı Ken'an (878/G555,4), Yûsuf-ı hüsn (934/G631,2), ahsen-i takvim (942/G641,2), Yûsuf-cemâlüm (957/G661,2), Yûsuf'un dâmânını (1047/G782,5), ârız-ı Yûsuf (1064/G807,3), Yûsuf-ı gül-pîrehan (1089/G839,1), Yûsuf-ı esrâr (1105/G860,7), Yûsuf-ı nazm (1117/G875,7), Yûsuf-ı hüsnem (1180/R30), Yûsuf-ı Ken'an (1243/R40), Be-ism-i Yûsuf (1284/Mus62; 1295/Mus94; 1301/Mus113; 1308/Mus134; 1315/Mus155).

NED: Yûsufistân-ı hayâl (12/K2,69), bûy-ı pîrehan (13/K3,6), Yûsuf-ı gül-pîrehan (353/G151,3).

ŞGD: Yûsufistân-ı safâ (138/Tar35,5), Hazret-i Mâh-ı Ken'ân (139/Tar35,16), nesîb Yûsuf (145/Tar40,4; 392/G256,5), Yûsuf (145/Tar40,7), Yûsuf-ı mısır-ı hakîkat (172/Tcb5,3), gam-ı Yûsuf (179/Tcb9,23), Yûsuf-tıynet (213/Tah18,2), hem-tarh-ı beyt-i Zelîhâ (225/M2,9), Yûsuf gibi (256/G14,18), Yûsuf-ı işkeste-bâl (279/G55,2), Zelîhâ gibi (280/G56,2), Yûsuf-ı mısır (280/G56,3), Yûsuf-ı bahâ (284/G60,17), Yûsuf-ı Mısır-ı eş'âr (290/G72,3), haber-i Yûsuf-ı mısır (310/G107,14), Yûsuf-ı aşk (328/G140,4), Yûsuf-ı Ken'ân (336/G156,3), Yûsuf-ı hüsn (339/G161,9), âgûş-ı Zelîhâ (368/G211,4), âgûş-ı Zelîhâdaki beyt-i hüzn (371/G217,6), çeh-i Ken'ân (410/G296,1), pür-hûnî-i pîrâhen-i Yûsuf (411/G297,3), Yûsuf-ı nâğme (415/G304,2), çâh-ı Ken'ân-ı selâmet (422/G316,7), Zelîhâ-yı aşk (423/G317,6), Yûsuf-ı (423/G318,5), kâle-i Ken'ânî (426/G323,4), Yûsuf-ı sîneçâk (445/R18), Yûsuf-ı cân (447/R31).

2.9 Eyyûb

İshâk Peygamber'in neslinden gelen Eyyûb, Şam civarındaki insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Çocukları, sürüleri ve hayvanları, bağları ve bahçeleri ile çok zengin bir insandır (Dikmen, 2003: 239).

Allah, Eyyûb'u sabır imtihanına tabi tutmuştur. Önce malları ve çocuklarını kaybeder, Eyyûb sabreder. Daha sonra hastalanır ve hastalık gün geçtikçe şiddetlenir. Halk Eyyûb'un hastalığının bulaşması korkusuyla onu şehirden uzaklaştırır. Eyyûb ve karısı şehir dışında bir kulübede yaşamaya başlar. Yanında yalnızca eşi Rahime kalır. Karısı el işi yaparak geçimlerini sağlamaya çalışır. Hâinden şikâyetçi olmayan Eyyûb, büyük bir sabır örneği gösterir (TGPTA: 77).

Eyyûb kalp ve dili ile kulluk görevini yerine getiremez hâle düştüğü zaman Allah'a yalvarmaya başlar.

"Eyyub'u da (an). Hani Rabbine: 'Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisin' diye niyaz etmişti." (Enbiyâ, 21/83).

Bu dua üzerine Allah ona vahiy göndererek, ayağını yere vurmasını, oradan şifalı bir su çıkacağını söyler. Eyyûb, ayağını yere vurduğunda çıkan su ile yıkanıp, bu sudan içince şifa bulur ve eski sıhhatine kavuşur. Allah, sabır imtihanını başarıyla tamamlayan Eyyûb'a sağlığını, zenginliğini tekrar verir ve çocuklarını çoğaltır (Dikmen, 2003: 243).

Eyyûb'un 93 veya 150 yaşlarında vefat ettiği rivayet edilmektedir. Kabri, Beseniye'de bulunmaktadır (Köksal, 2005: 320).

Eyyûb sabrı, dillerde mesel olmuştur. Peygamber kıssalarının divanlara nasıl ve ne sıklıkla yansındığını araştırmak için taradığımız divanların bazılarında başına gelen belalara sabırla katlanması ve şiddetli hastalığı dolayısıyla Eyyûp Peygamber'in adı geçmektedir.

"Sabr ile şükür kılmağa bu hecrü visâle
Bu dünyada eyyûb veya nûh ele girse" (KBD405/G1044,2)

"Bu dünyada ayrılığa sabretme ile kavuşmaya şükretmeye Eyyûp ve Nûh ele geçse."

Sevgili yaptığı eziyetlerle devamlı âşığın sabrını ölçer. Âşık ömrünü ona adayıp, zamanını onun için ah ve fîgan ederek geçirdiği halde sevgili insafa gelmez. Sabrı tükenmeye başlayan şair, ömrünün ona kavuşmaya yetmeyeceğini düşünmektedir. Bu yüzden Allah'tan ayrılık günlerine sabretmek için Eyyûb sabrı; vuslat gününü görebilmek için de Nûh Peygamber kadar uzun bir ömür istemektedir. Eyyûb ve Nûh Peygamber'in kıssalarına telmih yapılmıştır.

"Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın
Tut ki ol hüsn ile Yûsuf olasın ömr ile Nûh" (ŞD109/G13,7)

"Şeyhî, eğer o güzellik ile Yûsuf olsa (sen) ömür ile Nûh olsan Eyyûp'un sabrı ile ne kadar katlanasın?"

Tecrit sanatı ile kendisine seslenen şair, aşkıdan vazgeçmesi için nasihatte bulunur. Ayrılık, âşığın ölümüdür. Bu derde dayanabilmek için sabrın timsali olan Eyyûp sabrı gerekmektedir. Sevgili her türlü cefaya katlanacak kadar güzel, âşığın ömrü Nûh Peygamber gibi uzun olsa bile hicran acısına katlanmanın çok zor hatta imkânsız

olduğu vurgulanmıştır. Bir beyit içerisinde Eyyûp, Nûh ve Yûsuf kıssalarına telmih yapılmıştır. Sevgili Yûsuf’a âşığın sabrı da Eyyûp’a benzetilmiştir.

“Nigârûn tîri derdinden müşebbek oldı ten Zâtî
Cihânda Hazret-i Eyyûbdur var ise hem-derdüm” (ZD438/G698,5)

“Zâtî, sevgilinin ok gibi kirpiklerinin derdinden ten ağ ve kafes gibi örülmüş oldu. Dünyada aynı derdi olan varsa Hazret-i Eyyûp’tur.”

Âşık, derdinin dermanı olmayan bir hastadır. Sevgili âşığa yaptığı zulümlerle onu sabır imtihanına tabi tutmaktadır. Cana kasteden sevgiliye duyulan aşkın derdi, şairi tıpkı bir ağ gibi sarmıştır. Sevgilinin sabır ölçen zulümlerine sabreden şair, çektiği acılar ve sabrı dolayısıyla kendisini Eyyûp Peygamber’e benzetir. Onun çok şiddetli olan hastalığına telmih yapmıştır.

“Nûh tûfânına döndi bahr-i eşkümden cihân
Ben garîbe sabr-ı Eyyûbı nasîb it yâ Sabûr” (ZD296/G296,3)

“Dünya gözyaşımın denizinden Nûh Tufanına döndü. Yâ Sabûr benim gibi zavallıya Eyyûp’un sabrını nasip et.”

Âşığın gözleri sevgilinin hasreti ile hiç durmadan gözyaşı dökmetedir. Şair, onun için o kadar çok ağlamıştır ki gözyaşının meydana getirdiği deniz, Nûh Tufanı gibi dünyayı sular altında bırakmıştır. Şair, çektiği acılardan şikâyetçi olmaz. En yakın dostu olan aşk acısına sabırla dayanabilmek için Allah’a Eyyûp sabrını kendisine de vermesi için dua etmektedir.

“Yüregüni tîr ile yârun müşebbek itmedi
Noldun ey Eyyûb âlemde ne derdün var senün” (ZD305/G801,2)

“Ey Eyyûp ne oldun, âlemde ne derdin var senin (ki) sevgilin yüreğini ok ile kafes gibi örmedi.”

Allah, Eyyûp’u sabır imtihanına tabi tutmuştur. Önce malı, mülkü ve evlatları daha sonra da sıhhati elinden gitmiştir. Şair bu olaya telmih yaparken kendi derdi ile Eyyûp’un derdini kıyaslar. Şairin sevdiği ona devamlı cefa etmekte, bakış okları ile yüreğini yaralamaktadır. Şair, aşk derdinin dünyadaki bütün sıkıntılardan daha zor ve ıstırap verici olduğunu vurgular. Mübalağa sanatı vasıtasıyla kendi derdinin yanında Eyyûp’un hiçbir derdinin olmadığını söyler.

“Mesîhâ-yı nigehten ders alıp dehrin etibbâsı
Bu bîmârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişler” (ŞGD274/G46,4)

“Devrin hekimleri bakışın Mesîhâ’sından ders alıp Eyyûp’un sabrını bu hastanın ilacı yapmışlar.”

Îsâ Peygamber’in mucizelerinden bir tanesi hastaları iyileştirmesidir. Bu beyitte Îsâ’nın bu özelliğine telmih yapılmıştır. Aşk derdinin hekimi olan sevgili hastalara şifa veren Îsâ’dan bakış dersleri almıştır. Her zaman âşığın sabrını zorlayan sevgili onun derdine çare olarak Eyyûp sabrını göstermektedir. Aşk derdinden kurtulup, vuslata kavuşmak için sabretmek gerektiği vurgulanmıştır.

“Şol kadar çektim belâ-yi hecri kim
Sabr-ı Eyyûb etti tahsin el-gıyâs” (NBD167/G38,4)

“Ayrılık belasını o kadar çektim ki güzel bulup takdir eden, Eyyûp sabrı ile kıyasladı.”

Şair ayrılığın verdiği acı ve ıstıraptan dolayı şikâyet etmez, sabırla vuslat günlerini bekler. Sevgilinin cefalarına sessizce katlanması çevredikelerin onu takdir etmesini sağlamıştır. Başkaların dilinden kendisini öven şair, çektiği sıkıntıları Eyyûp’un derdine; gösterdiği sabrı da Eyyûp’un sabrına benzetmiştir. Kendisini bu şekilde takdir edip öven kişinin sevgilisi olması da muhtemeldir.

“Nâle-i derd-i derûn bunda değil mâni-i kurb
Bu şifâhâne-yi Eyyûb-ı şigbâ sığmaz.” (NAD213/G133,10)

“Gönül derdinin nalesi yakınlığa engel değildir (Ancak) bu sabırlı Eyyûp’un hastahanesine sığmaz.”

Şair, ayrılık günlerinde çektiği sıkıntılara dayanamaz hâle gelir. Gönülün derdi içine sığmadığı için sesli sesli feryad etmeye başlamıştır. Ağlamak, âşığı sevgiliden uzaklaştırmaz ama aşk derdinin tek çaresi olan sabır tedavisine de uygun düşmez. Âşık, Eyyûp gibi sevgilinin bütün eziyetlerine ses çıkarmadan, sabırla tahammül etmeyi bilmelidir.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Eyyûp Peygamber; bütün vücudunu hastalık sarması, başına gelen belalara sabırla katlanması dolayısıyla şiirlere konu olmuştur. Eyyûp Peygamber ile ilgili diğer beyitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: sabrunı Eyyûba irişdür (271/G689,2), Eyyûb veya Nûh (405/G1043,4), Eyyûb (417/G1073,5).

NBD: ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûb (376/G506,4).

ZD: Eyyûb-vâr (132/G132,6), sadr-i Eyyûb-sıfat (344/G344,5), Hazret-i Eyyûb (472/G968,5), sabr-ı Eyyûb (438/G1690,4), Eyyûb (438/G1690,1).

NAD: fezâ-yı mahşer-i Eyyûb (42/K6,54), efsânegî-i şigb-ı Eyyûb (143/Tcb5,2-4), zevk-âşinâ-yı mihnet-i Eyyûb (196/G93,4), şigbâyî-i Eyyûb (229/G172,4), Eyyûb (275/G277,3).

ND: be-ism-i Eyyûb (1328/L3,10; 1297/Mus100).

NE: Hazret-i Eyyûb (50/K11,54).

ŞGD: Hâk-i Eyyûb (459/B61).

2.10. Şuayb

Medyen ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilmiştir. İbrâhim veya Salih Peygamber’in neslinden olduğu rivayet edilir. Kavmine güzel söz söylemesi ve tesirli hitap etmesi sebebiyle “Peygamberlerin Hatibi” olarak isimlendirilmiştir (TGPTA: 86).

Allah’a inanmayan Medyen halkı ticaretle uğraşır. Ticaretle hile yapan halk arasında zulüm ve adaletsizlik çok yaygındır. Şuayb onlara öğütler vererek yaptıkları kötü işlerden nehy eder. Mucizeler gösteren Şuayb’a kavmin büyük bir çoğunluğu inanmaz; ona inananları da ayıplayıp tehdit ederler. Halk, kendilerinin dinine dönmezlerse onları taşılayıp, memleketlerinden kovacaklarını söyler. Şuayb, kendilerinden önce inanmayan kavimlerin başlarına gelen felaketleri hatırlatarak onları uyarır; ama dinlemezler (Tabbara, 1998: 230-234).

Şuayb’ın bedduası üzerine Allah’a inanmayan Medyen ve Eyke halkı azaba uğramıştır. Medyen’de ansızın büyük bir zelzele olur ve Medyen bir taş ve toprak yığınınna dönüşür. Eyke’de hava sıcaklıkları birden artarak, yakıcı ve ortalığı kavurucu hâle gelir. Sular kaynamaya başlar. Bu durum yedi gün yedi gece sürer. Halk putlara yalvarmaya devam eder. Sekizinci gün siyah bir bulut güneşin önünü perdeler. Serinleyen halk putların kendileri sıcaktan kurtardığını düşünür. Birden buluttan yıldırımlar inmeye başlar. İnkârcıların hepsi yıldırımların ateşiyle yanarak ölür. Geride sadece Şuayb ve ona inananlar kalır (Dikmen, 2003: 310).

Şuayb kavminin helak olmasından sonra Medyen’e yerleşir. Evlenir ve iki kızı olur. Kızlar büyüdüğünde Şuayb yaşlanmıştır. Mûsâ, yalnız başına Medyen’e geldiği zaman hayvanları otlatan Şuayb’ın kızlarına yardım eder. Şuayb, Mûsâ’yı ücret vermek için yanına davet ettiği zaman onun kuvvetli ve emin bir kimse olduğunu görüp çoban olarak yanına alır. Sekiz sene koyunlarını gütmesi şartıyla kızlarından birini onunla evlendirir. Mûsâ, ailesi ile birlikte on sene sonra Mısır’a döner. Şuayb her yıl onları ziyaret eder (TGPTA: 95).

Şuayb bir süre sonra Mekke’ye gider ve oraya yerleşir. Yüz kırk yaşlarında vefat ettiği bildirilmektedir. Şuayb’la ona inananların kabirlerinin Kâbe’nin batısında Dârünnedve ile Benî Sehm kapısı arasındaki yerde bulunduğu rivayet edilir (Köksal, 2005: 335).

Klasik Türk şiirinde peygamber kıssalarının kullanım şekli ve sıklığını tesbit etmek amacıyla taradığımız divanlarda Şuayb Peygamber, Mûsâ’nın ona çobanlık yapması vesilesiyle iki yerde anılmaktadır.

“Pîr-i endîşe keff-i destime yâ sundu kâlem
Ya Şu’ayb oldu asâ-dâd-ı keff-i Mûsâyî” (NAD36/K5,6)

“Düşüncenin piri elimin içine kalem sundu. Sanki Şuayb Mûsâ’nın elinin içine asa veren oldu.”

Şair kendisini yetiştiren zatı ve şiir yazma kabiliyetini övmektedir. Kaleminin Mûsâ’nın asası gibi sihirli olduğunu belirtir. Mûsâ’nın belli bir süre Şuayb’a çobanlık yapmasına ve onun eğitiminden geçmesine telmih yapılmıştır.

“Çü batn-ı hut eminem çü-zeyl-i Yûsuf pâk
Çü Îsâ ehl-i necâtem Şu’aybe çobânem” (HBD208/G342,5)

“Çünkü Îsâ (gibi) kurtuluşa erenim, Şuayb’a çobanım. Çünkü balığın karnından korkusuzum çünkü Yûsuf’un temiz eteğiyim.”

Şair kendisini överken peygamberlerin öne çıkan vasıflarını hatırlatmıştır. Mübalağa sanatı yaparak kendini üstün özelliklere sahip olan peygamberlere benzetir. Îsâ’nın çarmlıha gerilmeden göğsü çıkarılmasına, Mûsâ’nın Şuayb’a çobanlık yapmasına, Yûnus’un balığın karnında yaşamasına ve Yûsuf’un namuslu ve iffetli oluşuna telmih yapılmıştır.

2.11. Mûsâ

İsrailoğulları Yûsuf Peygamber zamanında Firavunlar tarafından yönetilen Mısır'a yerleşmiştir. İsrailoğulları'nın çoğalması ve kuvvetlenmesi Firavunları rahatsız eder. Onların eski topraklarına dönmelerine müsaade etmedikleri gibi onlara zulüm ve işkence yapmaya başlarlar. Firavun gördüğü bir rüya üzerine İsrailoğulları'nın doğan bütün erkek çocuklarını öldürtür (Dikmen, 2003: 312-316).

Bu dönemde Mûsâ'yı annesi gizlice dünyaya getirmiştir. Allah'ın yardımı ve ondan gelen ilhamla oğlunu bir sandık içine koyarak Nil Nehri'ne bırakır. Mûsâ, nehrin akıntısında sürüklenerek sarayın yakınlarına gelir. Su almak için kanala gelen cariyeler sandığı bulur ve Firavun'un hanımına götürürler. Âsiye çocuğu görür görmez onu çok sever. Onun öldürülmemesi ve ona bakmak için kocasını ikna eder. Mûsâ, Firavun'un sarayında yaşamaya başlar. Ona bir süt anne aranır. Kardeşine ne olduğunu öğrenmek için onu takip eden kız kardeşi annesini saraya götürür. Hiçbir kadının sütünü almayan Mûsâ, annesinin sütünü alır ve birbirlerine tekrar kavuşurlar (TGPTA: 115-117).

Mûsâ, delikanlı olduğu zaman şehirde gezerken, İsrailoğulları'ndan biri ile Firavun'un adamlarından birinin kavga ettiğini görür. Kendi kavminden olan kişi yardım isteyince Firavun'a mensup olan adamın göğsüne vurur ve adam ölür. Çok pişman olur suçunu bağışlaması için Allah'a dua eder. Allah'ın kendisini affetmesi üzerine günahkârların yanında olmayacağına ve onlara yardım etmeyeceğine söz verir. Mûsâ'nın adam öldürdüğü kısa zamanda yayılır. Firavun onun yakalanması için emir verir. Bunun üzerine Mûsâ Medyen'e kaçar (Köksal, 2005: 14-15).

Yolda bir kuyuya rastlar. Çobanlar kuyudan su çekip koyunlarını sulamaktadır. Mûsâ, koyunlarına su vermek için erkeklerin işini bitirmesini bekleyen iki genç kız görür. Onlara acır ve yardım eder. Bu kızlar Şuayb Peygamber'in kızlarıdır. Şuayb Peygamber, Mûsâ'nın kızlarına yardım ettiğini öğrenince onu evine davet eder. Ona sekiz yıl yanlarında çalışması karşılığında kendisini kızlarından biri ile evlendireceğini söyler. Mûsâ, sığınacak bir yuva bulduğu için sevinir ve teklifi kabul eder. Şuayb Peygamber anlaşmaya uyarak sekiz yıl sonra kızını Mûsâ ile evlendirmiştir (Dikmen, 2003: 326-327).

Mûsâ, on yıl sonra ailesi ile birlikte Mısır'a dönmek için yola çıkar. Tûr-ı Sina civarına geldiğinde yolunu kaybetmiş ve akşam olmuştur. Bu esnada bir ateş görür. Ailesine orada beklemelerini söyleyerek ateşin yanına gider. Ateşin yanına vardığı zaman ilahî bir nida işitir: "Oraya vardığında kendisine (tarafımızdan): Ey Mûsâ! diye seslenildi. Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Hemen pabuçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vâdi Tuvâ'dasın! Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver." (Tâ hâ, 20/ 11-13).

Allah, Mûsâ'dan kendisine kulluk etmesini ve namaz kılmasını ister, kıyamet gününü ve herkesin hesaba çekileceğini anlatır. Ona peygamberlik ve bazı mucizeler verir. Mûsâ asasını yere atığında asa yılan olur ve elini cebine koyup çıkardığı zaman elleri bembeyaz ve parlak görünür. Allah, bu iki mucize ile Firavun'a gitmesini ve ilahî emirleri anlatmasını ister. Mûsâ bu zor görevi başarabilmek için, Allah'a, göğsüne genişlik vermesi ve kardeşi Harun'un kendisine yardım etmesi için dua eder (Tabbara, 1998: 259-260).

Mûsâ, Mısır'a gidince kardeşi Harun ile birlikte Firavun'la görüşür. Her şeyi yaratan ilahın kendi Rabbi olduğunu anlatır. Firavun öncelikle onu kendisini büyütenlere karşı nankörlük yapmakla suçlar. Daha sonra ilahının özelliklerini anlatmasını ister ve onun yanlısını çıkarmaya çalışır. Sonunda Mûsâ'ya cevap veremez olunca eğer bu iddiasında devam ederse onu hapsetmekle tehdit eder. Bunun üzerine

Mûsâ, “Peygamberliğimi ispat edecek bir mucize göstersem yine de hapseder misin?” diye sorar. Firavun insanlar karşısında cevap verememiş olmaktan kaçındığı için mucizeyi göstermesini kabul eder. Mûsâ, asasını yere bıraktığında asa bir ejderha, büyük bir yılan olur. Firavun korkar ve Mûsâ’ya onu tutarsa, İsrailoğulları’nın kendisi ile gitmesine izin vereceğini söyler. O, ejderhayı tutunca tekrar asa olur. Firavun başka mucizesi varsa göstermesini ister. Mûsâ elini koltuğunun altına koyup çıkarır. Eli, bakanların gözlerini kamaştıracak derecede güneş gibi parlak ve beyaz olur. Yed-i beyzâ olarak anılan bu mucize izleyenleri hayrete düşürür. Tekrar elini koynuna koyup çıkardığında eli eski haline döner. Firavun iman etmeyi düşünür; fakat veziri Hâmân’ın kışkırtmaları ile vazgeçer. Mûsâ’yı reddeder ve insanların Mûsâ’yı tasdik etmesini önlemek ve ona karşı onları tahrik etmek için onu sihir yapmakla suçlar (TGPTA: 135-140).

Mısır’da sihirbazlık halk arasında yaygın ve revaçtadır. Firavun Mûsâ ile yarışmaları için bütün usta sihirbazları Mısır’a çağırır. Yarışı izlemeleri için halkı bir yere toplar. Sihirbazlar ipleri ve değnekleri ortaya atarak yılan gibi gezdirirler. Mûsâ asasını yere bıraktığı zaman asâ büyük bir ejder olup ip ve değnekleri yutar. Bunu gören sihirbazlar bunun sihir olmadığını anlar ve iman ederler (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 30).

Mûsâ’nın Firavun’u yenmesi üzerine İsrailoğulları ona topluca iman eder. Bunun üzerine Firavun onlara yaptığı zulüm ve işkenceyi iyice artırır. Bu duruma daha fazla dayanamayan Mûsâ, Firavun’un ve ileri gelenlerin cezalandırılması için dua eder. Allah dualarını kabul ettiğini ve yollarında ilerlemelerini vahyeder.

Firavun’un karısı Âsiye ve yakın akrabaları da Allah’a iman eder. Âsiye kendisine yapılan işkencelere dayanamayarak ölür. Mûsâ’nın kavminden çok zengin bir kimse olan Karun önceleri iman etmiş daha sonra fakirlere yardım etmesi istenince Mûsâ’nın ve ona inananların karşısına geçmiştir. Karun, mala olan düşkünlüğü ve yaptığı taşkınlıklar sonucunda sarayı, malı ve hazineleri ile birlikte yerin dibine batırılır (Dikmen, 2003: 341-346).

Firavun’un ve Mısır halkının başına birçok musibet gelir. Öncelikle Nil’in suları taşar ve şehri su basar, bir müddet sonra çekirgeler bütün ekinlerini, meyvelerini, ağaçların yapraklarını ve çiçeklerini yiyip bitirir. Karıncalar şehri istila ederek yerde kalan artıkları yerler. Nil Nehri’nden ve çevreden gelen kurbağalar evlerinin, yiyeceklerinin, giysilerinin içine dolar. İsrailoğulları ile Kıbtîler aynı yerden su alır. Kıbtîler, suyu aldıktan sonra su kana dönüşür. Halkın küfür ve azgınlığı artar; mal ve servetleri ellerinden alınır (Köksal, 2005: 40-42).

Mukaddes topraklara doğru yola çıkmanın vakti gelmiştir. Çünkü başlarına gelen türlü belalara rağmen iman etmeyen Mısır halkı için yapılacak bir şey yoktur ve felaketler sonucunda Firavun’un onlara engel olacak gücü kalmamıştır. İsrailoğulları, Mûsâ’nın önderliğinde taşıyabilecekleri kadar eşya ve altın alarak geceleyin yola çıkar. Ertesi sabah İsrailoğulları’nın Mısır’ı terk ettiğini öğrenen Firavun, dağılmış olan ordusunu bir araya toplayarak Mûsâ ve ona inananları takip eder. İsrailoğulları yavaş ilerlediği için Firavun aradaki mesafeyi kısa sürede kapatır. Kızıl Deniz’e yaklaştıklarında, Allah Mûsâ’ya asasını denize vurmasını vahyeder. Mûsâ asası ile denize vurduğu zaman denizin içinde on iki tane yol açılır. On iki sülalenin her biri bir yoldan karşıya geçerken, Firavun ve askerleri de peşlerinden bu yola girer. İsrailoğulları’nın hepsi karşıya geçince sular birbirine kavuşur ve Firavun ile askerleri suda boğulur (Dikmen, 2003: 350-352).

Yolda öküze tapan bir kavimle karşılaşırlar. Bu duruma imrenerek Mûsâ’dan kendilerine de böyle bir ilah yapmasını isterler. Mûsâ onlara öğüt vererek vazgeçirir. Ken’an yolu üzerinde olan Eriha şehrine doğru yola çıkarlar. İsrailoğulları o toprakların

sahipleri ile savaşmaya razı olmazlar. Bunun üzerine Tih sahrasına düşerler. Daha önce çektikleri sıkıntıları unutarak “Keşke Mısır’da kalsaydık.” diye yakınırılar. Allah onlara kudret helvası ve selvâ indirir. Onlar yine hallerinden şikâyet ederler (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 31-32).

Mûsâ, Mısır’dan ayrılmadan önce Allah’ın Firavun’u helak edeceğini, İsrailoğulları’na emir ve yasakların bulunduğu bir kitap indireceğini kavmine söylemiştir. Firavun helak olduktan sonra Mûsâ, Allah’a kitabı indirmesi için dua eder. Allah, Tûr-ı Sinâ Dağı’nın sağ eteğine doğru yola çıkmasını, orada otuz gün oruçlu olarak kendine ibadet ederek beklemesini ister. Mûsâ, kavmini kardeşi Harun’a emanet ederek yola çıkar. Orada otuz gün oruç tuttuktan sonra Allah, on gün daha oruç tutarak ibadetini tamamlamasını emreder. Kırk gün bitince Allah Mûsâ ile konuşur. Bu ilahî görüşmeden sonra Mûsâ’nın, Allah’ı görme isteği iyice artar. Kendisine görünmesi için Allah’a dua eder. Allah kendisini görmeye gücünün yetmeyeceğini anlatmak için Tûr Dağı’na tecelli edeceğini, eğer dağa yerinde durabilirse Mûsâ’nın da kendisini görebileceğini belirtir. Allah dağa tecelli edince dağ parçalanarak yerle bir olur. Mûsâ gördüğü manzara karşısında bayılarak yere düşer. Bu ilahî görüşme sonucunda Allah Mûsâ’ya İsrailoğulları’nın ihtiyacı olan emir ve yasakları ihtiva eden Tevrat’ı verir (Tabbara, 1998: 285-286).

Mûsâ Tûr Dağı’na çıktığı zaman İsrailoğulları arasında sevilen biri olan Sâmirî, halkı Mûsâ’ya karşı kışkırtarak bütün mücevherleri bir çukurda yakarak eritir. Bir kuyumcuya buzağı heykeli yaptırır. Buzağının içine koyduğu hava boruları sayesinde ses çıkarmasını sağlar. Bu buzağının Mûsâ’nın da ilahı olduğunu söyler. Halkı ona ibadet etmeye zorlar. Harun’un ikazlarına rağmen buzağı heykeline tapmaya ve ona ibadet etmeye başlarlar. Mûsâ geri döndüğünde çok sinirlenir. Kardeşi Harun’a bunu yapanlarla yeterince mücadele etmediği için kızar. Harun’un suçsuzluğunun anlaşılması üzerine Mûsâ, kendisi ve kardeşinin affedilmesi için Allah’a dua eder. Sâmirî suçunu itiraf eder. Ömrü boyunca kimse kendine dokunmadan, heykel gibi yaşamakla cezalandırılır (TGPTA: 179-183).

Mûsâ, Tûr Dağı’na çıkarak işledikleri günahtan dolayı Allah’a tövbe etmeleri için kavminden yetmiş kişi seçer. Hep birlikte dağa çıktıklarında Allah, Mûsâ’ya hitap eder. Fakat bazıları Mûsâ ile konuşanın Allah olduğuna inanmazlar. Allah’ı bizzat gözlerimizle görmeden inanmayız derler. Bu isteğin arkasından onları yıldırım çarpar ve hepsi ölür. Mûsâ onların affedilmesi, bazılarının işlediği günahtan dolayı topunun cezalandırılmaması için Allah’a dua ettikten sonra Allah onları bağışlar ve tekrar hayata döndürür (Tabbara, 1998: 291) Bu olayın etkisi geçince İsrailoğulları Tevrat’ın emirlerine karşı gelen hareketlerde bulunurlar. Bu isyanlarının üzerine Allah Cebrail’e Tûr Dağı’nı kaldırıp onların üzerine götürmesini emreder. Tûr Dağı’nın üzerlerine doğru geldiğini görünce secdeye kapanıp, tövbe istiğfara başlarlar. Bu sırada Allah Mûsâ vasıtasıyla onlardan on hususa uyacaklarına dair söz alır. O anın dehşeti ile on emir diye bilinen bu hususlara uyacaklarına söz verirler. Tehlikeli anlar geçtikten sonra “Kulağımızla dinledik, kalbimizle isyan ettik.” derler (Dikmen, 2003: 372-373).

Harun öldükten sonra Mûsâ Yuşa’yı yerine halife yapar (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 33). Mûsâ kavmini Lut Gölü’nün kenarına, daha sonra Uç Bin Unuk adlı düşman hükümdarını yenerek Şeria Nehri’nin kenarına götürür. Eriha şehrini kuşatmayı planlarken, kardeşinin ölümünden üç yıl sonra, yüz yirmi yaşlarında vefat eder (Dikmen, 2003: 376-377).

Mûsâ Peygamber’in mucizeleri ve kıssasındaki birçok hadise edebiyatımıza yansımış ve Klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanılmıştır.

Mûsâ, Allah ile konuştuğu için şiirlerin birçoğunda Kelîm ismi ile anılmıştır. Ayrıca Mûsâ güzel ve belagatlı konuşur. Bu iki hadiseye telmih yapan şairler, kalemlerini, âşığı bazen de güzel konuşan sevgiliyi Mûsâ'ya benzetmişlerdir.

“Gonca çü nikâb açtı ve keşf eyledi dîdâr
Bülbül çü Kelîm oldu ve gül âteş-i Mûsâ” (APD106/K37,26)

“Gonca çünkü örtüsünü açtı ve yüzünü keşfetti. Bülbül çünkü Kelîm ve gül Mûsâ'nın ateşi oldu.”

Gülün açılması goncanın örtüsünü açması şeklinde tasvir edilmiş, gonca kişileştirilmiştir. Kıpırmızı rengiyle açılan gül, Mûsâ'nın ateşine benzetilir. Gülün en güzel hâlini gören bülbül, onun aşkıyla çok hoş ötmeye başlar. Bu yüzden Allah ile konuşmaya nail olan Mûsâ'ya benzetilmiştir.

“Kelîm-i Tûr-ı vefâsın ki ehl-i hayr ü şere
Elinde gâh âsa oldu gâh mâr kâlem” (FD107/K33,27)

“Vefa Tur'unun Kelim'i ki hayır ve şer sahiplerinin elinde kalem, bazen asa bazen yılan oldu.”

Şair, kalemin yani yazının önemi üzerinde durmuştur. Tûr Dağı'nda Allah ile konuşan Mûsâ gibidir. Hayır ve şer sahiplerinin elinde değer kazanır. Mûsâ'nın asa mucizesine telmih yapılmıştır. Kalem Mûsâ'nın asası gibidir. Eğer iyi, güzel şeyler yazarsa hayırlıdır. İnsanları iyiliğe çeker. Ama insanları kötü yönde de etkileyebilir. O zaman da Mûsâ'nın asasını elinde bıraktığında yılanı dönüşmesi gibi yılanı benzer.

“Mûsâ-keîlâm-ü-İsâ-dem yârı bulmag için
Eşküm zemîni arar ahum sipihri yoklar” (ZD461/G461,4)

“Mûsâ sözlü ve İsâ nefesli yarı bulmak için gözyaşım yeri, ahım gök yüzünü arar.”

Sevgili güzelliği ile âlemi süslediği gibi, etrafa konuşması ve nefesiyle de fayda sağlar. Fasîh ve etkileyici konuşması ile Mûsâ'ya, âşığına can bağışlaması ile İsâ'ya benzetilir. Onun hasreti şairin içini yakmakta, içinden çıkan ah dumanı gökyüzüne kadar ulaşmaktadır. İçindeki bu ateşin hafiflemesini sağlayan gözyaşı devamlı akararak yerlere birikmektedir. Şair ağlamasının ve ahlarının sebebinin sevgiliyi aramak olduğunu söyleyerek hüsnûtalil sanatı yapmıştır. Ayrıca ahların gökyüzünü araması ile İsâ'nın gökyüzünde olduğuna da işaret edilmektedir.

“Tûr-ı gülşende Kelîm olsa ‘aceb mi bülbül
Ana yüz şevk ile gül eyledi ‘arz-ı dîdâr” (ZD487/G487,4)

“Bülbül gül bahçesinin Tur'unda Kelim olsa acayip mi? Gül ona yüz şevkle yüzünü gösterdi.”

Bülbül güzel ötmesi ile Mûsâ'ya, gül bahçesi Tûr Dağı'na, gülün güzelliği de Allah'ın nuruna benzetilmiştir. Gül güzelliği ve kırmızılığı ile bülbüle şevk verir. Şair Mûsâ Peygamber'in kıssasına telmih yaparken, divan şiirin önde gelen aşk kahramanları gül ve bülbülün aşkı söz konusu edilmiştir. Bülbülü âşık eden, feryat etmesine neden olan sevgilisi gülün açılıp güzelliğini göstermesidir. Gül ve bülbül kişileştirilmiş, baharın gelmesine de işaret edilmiştir.

“O reh-revâna ki Hızır u Kelîm bedrekârdır
Fûrûg-ı âh yeter şem’-i Tûru n’eylerler” (NAD177/G51,5)

“O yolcuya ki Hızır ve Kelim kılavuzdur. Ahın parlaklığı yeter Tur’un mumunu ne yapsınlar.”

Mûsâ ile Hızır’ın arasında geçen diyaloga telmih yapılmıştır. Şair, Mûsâ ve Hızır’ın âşıkların yol göstericisi olduğunu ifade eder. İçlerinde yanan ateşin kıvılcımları onların yolunu aydınlatacaktır. Yani âşığa dışardan hiçbir fayda olmayacağı, kendi içinde aşk derdi ile yanarak olgunlaşacağı vurgulanır. Vuslata kavuşmak için acı çekmek şarttır.

“Uşşâka Nâ’ilî görünür dûd-ı âhdan
Ol şu’le kim Kelîme şecerden zuhûr eder” (NAD201/G105,5)

“Nâilî, âşıklara ah dumanından görünür. O alev ki Kelim’e ağaçtan görünür.”

Allah’ın nurunun gönül gözü ile görülebilmesi için onun aşkı ile yanmak gerekir. Dünya nimetlerine aldanmayıp, Allah’ın dışındaki her şeyi unutanlar onun nurunun tecellisine nail olurlar. Şair tecrit sanatı ile kendisine seslenirken içinde yanan ateşi Tûr Dağı’ndaki ağaçta yanan ateşe benzetmiştir.

Allah, Mûsâ’ya Firavun’u ve kavmini imana çağırırken ona yardımcı olması için asa ve Yed-i Beyza mucizelerini vermiştir. Şairler sevgilinin insanın içini aydınlatan güzelliğini ve ellerini onun parlayan, nurlu eline benzetirler. Asa da sihir dolayısıyla zikredilir.

“Baga gel kim eyledi peydâ Yed-i Beyzâ
Gözün aç kim gösterir ahdar şecerde nâr gül” (NBD82/K15,7)

“Bağa gel ki Yed-i Beyza (en beyaz el) meydana çıktı. Gözünü aç ki yemyeşil ağaçta gül ateş gösterir.”

Şair, baharın gelişini tasvir ederken Mûsâ’nın kıssasından faydalanmıştır. Bahar gelince yemyeşil olan bahçelerde çiçekler açmaya başlar. Beyaz bir çiçek olan semen Mûsâ’nın parlayan beyaz eline; kıpkırmızı açan gül de Tûr Dağı’nda yanan ateşe benzetilmiştir. Semen ve gül kişileştirilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Baharın geldiği vurgulanmış, doğaya çıkıp doğanın güzelliğinden faydalanmak gerektiği ifade edilmiştir.

“Her engüştü anun bir hôş şuâ-‘ü-ayesi hôrşîd
Yed-i Beyzâ-yı Mûsâ sandum anda bir hôş el gördüm” (ZD446/G942,2)

“Onun her parmağı bir hoş ışın ve elinin içi güneş. Onda bir hoş el gördüm Mûsâ’nın Yed-i Beyzâ’sı sandum.”

Sevgilinin bütün uzuvları bir güzellik unsurudur. Şair bu beyitte sevgilinin ellerini metheder. Sevgilinin elinin içi güneş, parmakları da güneşin ışınları olarak tasvir edilir. Sevgilinin Mûsâ’nın Yed-i Beyzâ’sı gibi, bembeyaz, mucizeli bir eli vardır.

“Çekti âvâze-i Dâvudunu her bûlbûl-i mest
Yed-i Beyzâsını arz eyledi gül Mûsâ-vâr” (HBD29/K2,4)

“Her sarhoş bülbül Dâvud’un yüksek sesini çıkarttı. Gül Mûsâ gibi Yed-i Beyza’sını gösterdi.”

Baharın gelişi ile içki meclisi bağda toplanmaya başlar. Bülbülün sarhoş olması bize bunu işaret etmektedir. Şair gül ve bülbülün aşkı vasıtasıyla baharın geldiğini müjdeler. Mûsâ’nın bembeyaz, nurlu eline benzeyen beyaz gül açılmıştır. Gülün güzelliği karşısında sarhoş olan bülbül ötüşü ile her yeri inletmektedir. Bülbül, sesi dolayısıyla edebiyatımızda güzel sesin timsali olan Dâvud Peygamber’e benzetilir. Bülbülün sarhoş olması ve gülün yüzünü arzetmesi ile teşhis sanatı yapılmıştır.

“Midhat-i re’y-i münîrin sebt eden fark eylemez
Kendi keff-i desti mi yohsa yed-i beyzâ mıdır” (NFD64/K7,26)

“Nurlandıran görüşün övgüsünü yazan kendi elinin içi mi yoksa Yed-i Beyza mı mıdır fark edemez.”

Görüşleri, yaptığı işler çok parlak ve güzel olan birisi övülmektedir. Şair, övülen kişinin övgüsünü yazanın dahi değer kazanacağını ifade etmektedir. Öyle ki metheden şair, kendi eli ile Yed-i Beyzâ’yı ayırt edemez. Kalemi ve yazma kabiliyeti mucizevî bir özellik kazanır.

“Bin sihr ejdehâsın yutmuş ‘asâ-yı Mûsâ
Anda olaydı zülfün yutardı ol ‘asâyı” (ZD328/G1512,2)

“Mûsâ’nın asası bin tane sihir ejderhasını yutmuş. Zülfün orada olsaydı o asayı yutardı.”

Mûsâ’nın asası ejderha olarak sihirbazların ejderhalarını yutmuştur. Şair bu olaya telmih yaparken, sevgilinin saçlarını o asadan daha üstün tutmuştur. Masallardan gelen inanışla ejderha şehrin başına bela olur. Saç da gönül ülkesine bela olmuştur. Saçın ucundaki teller veya örgüler ejderhanın başına benzetilir, şairin gönlü de oraya asılmıştır (Çavuşoğlu, 1971: 104). Bu beyitte sevgilinin saçının gelmiş geçmiş bütün ejderhalardan daha tehlikeli olduğu vurgulanır.

Firavun, Mûsâ’ya ve ona inananlara yaptığı zulümlerle anılır. Mûsâ kavmi ile birlikte Mısır’dan ayrılırken Firavun ve ordusu Kızıl Deniz’de boğulmuştur.

“Son leşker-i Fir’avn idi bu hatt-ı gubârın
Kim ârızın âbında helâk eyledi Mûsâ” (APD123/G8,3)

“Mûsâ yanağının suyunda onu helak ettiği için bu toz çizgisi son Firavun askeri idi.”

Hat güzellik meydanında benle birlikte saf çekmiş bir ordu gibidir. Yanak suya teşbih edilirken sakal da suda kesilmesi sebebiyle Mûsâ’nın helak ettiği Firavun ordusuna benzetilir (Tolasa, 2001: 242). Şair, Mûsâ’nın Kızıl Deniz’i ikiye ayırmasına, Firavun ve askerlerinin boğulmasına telmih yapmıştır.

“Yine Fir’avn-ı şitâ ceysine Mûsâ-mânend
Eyledi elde ‘asâsını bir ejder sünbül” (BD63/K24,12)

“Sünbül kış Firavun’unun askerine, Musa gibi asasını yine bir ejderha yaptı.”

Baharın gelişi tasvir edilmektedir. Şair, yeşillikleri ve çiçekleri kişileştirerek kışı kovduklarını ifade eder. Kış, Firavun askerine; sümbül, Mûsâ'nın ejderhaya dönüşen asasına benzetilmiştir. Mûsâ'nın Firavun'un askerlerini asası ile yok etmesine telmih yapılmıştır.

Mûsâ Tûr Dağı'nda Allah'ı görmek istemiştir. Allah'ın nuru dağın üzerine tecelli etmiş, dağ parçalanmıştır. Şairler kendilerini Musâ'ya, gönüllerini Tûr Dağı'na, sevgilinin güzelliğini de Allah'ın nuruna benzetmişlerdir.

“Nola gaşy oldum ise hayret ile Mûsâ-vâr
Yâr dîdârı bu dem nûr-ı tecellî mi değil” (ŞD202/G106,6)

“Mûsâ gibi hayretle kendimden geçtiysem ne olur? Sevgilinin yüzü şimdi tecellinin nuru değil midir?”

Şair sevdiğinin yüzünün güzelliği karşısında kendinden geçmiştir. Sevgilisini Allah'ın tecellî nuruna, kendisini de Allah'ın nurunun dehşeti ile kendinden geçen Mûsâ'ya benzetmiştir. Mûsâ Peygamber'in kıssasına telmih yapan şair, sevgilisinin güzelliğini anlatırken mübalağa sanatı yapmıştır.

“Sîne pür-şu'le-i şevk olsa dil-i Mûsî-vâr
Nâr zann eyledüğün nûr-ı tecellî görünür” (BD183/G132,3)

“Gönül Mûsâ'nın gönlü gibi şevk aleviyle dolsa, ateş zannettiğin tecellinin nuru görünür.”

Allah'ın tecellisinin insan kalbine yansıyabilmesi için kalbin onun ateşi ile yanması gerektiği vurgulanmıştır. Gönlün onun dışındaki her şeyi unutup, sadece ona ulaşmanın şevki ile dolması gerekir. O zaman gönülde yandığı düşünülen aşk ateşi aslında tecellinin nurunun bizzat kendisidir. Bu hadise maddi aşk için de geçerlidir. Eğer âşık, her şeyi ile sevgiliyi düşünür; kalbinde ona ulaşmaktan başka bir arzu duymaz ve sadece aşk ateşi ile yanarsa sevgili ile bütünleşecektir.

“Eger Fir'avn-ı nefsi Nil-i kahre gark eylersen
Tecellâ-yı cemâl-i Hakkı Mûsî-veş temennâ kıl” (ZD321/G817,3)

“Eğer nefis Firavun'unu kahır Nil'ine batırırsan, Mûsâ gibi Hakk'ın yüzünün tecellâsını iste.”

Nefis mücadelesinin önemi üzerinde durulmuştur. Allah'ın sevgisini kazanabilmek için nefsimize ve dünya arzularına uymamalıyız. Şair, nefsi Firavun'a, onunla mücadele edebilen insan gönlünü de Mûsâ'ya benzetmiştir. Allah'ın sevgisini kazanıp, kalbimizin onun aşkı ile yanabilmesi için Mûsâ'nın Firavun'u yok ettiği gibi, nefsani arzularımızı yok etmeliyiz.

“Gulâm-ı ‘âşık oldur kim hemân mevlâsın andukda
Tecellâ-yı cemâl-i Hak gibi Tûrı yaka âhı” (ZD309/G1483,3)

“Aşkın kölesi odur ki Mevla'sını andığı zaman Hak'ın yüzünün tecellâsı gibi ahı Tûr'u yaka.”

Bu beyitte de Allah aşkı söz konusu edilmiştir. Onun aşkını tam anlamıyla hisseden gönül ona kavuşma şevkiyle yanıp tutuşur. Bu kimsenin içindeki ateşten çıkan

ah, Allah'ın tecelli nuru gibi çok kıymetlidir. İnsan, Allah'ın adını andığı zaman bedeni Tur Dağı gibi yanarsa gerçek aşka ulaşmıştır.

“Olur şeb-i târik-i belâda şecer-i Tûr
Erbâb-ı gama şevk-ı hudâ-dâd-ı mahabbet” (NAD167/G27,4)

“Gam sahiplerine bela yolunun gecesinde muhabbetin Allah vergisi şevki Tûr ağacı olur.”

Aşk yolu çetin ve belalı bir yoldur. Hicran, âşığı gam sahibi yapar. Şair, Allah aşkı ile yanan, ona ulaşmak için çeşitli sıkıntılara katlanan, nefsi ve dünya arzuları ile mücadele eden insana, Allah'ın yardımcı olacağını vurgular. Ona karşı duyulan muhabbet ve onun için yanan aşk ateşi onun sevgisini kazanabilmek için insana rehber olacaktır.

Hızır, Hz. Mûsâ kavmini doğru yola çağırmak için kardeşi Harun'un kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Firavun'la birlikte mücadele etmişlerdir. Bu olaya telmih yapılırken şiirler de Harun'un adı da zikredilmiştir.

“Hazret-i Mûsâ-i 'İmrân gibi 'âlî-câhun
Emrine olmuş idi Hazret-i Hârûn munzam” (ND106/K15,27)

“İmrân'ın Hazret-i Mûsâ'sı gibi yüce makamın emrine Hazret-i Harun katılan olmuştu”

Musa Mısır halkını Allah'a imana davet ederken kardeşi Harun ona yardımcı olmuştur. Bu olaya telmih yapılırken Harun'un da Mûsâ gibi, Allah'ın emirlerini yayması için görevlendirdiği elçilerinden biri olduğu vurgulanır.

Mûsâ, Hızır ile buluşmuş ve ondan hikmet ilmini öğrenmeye çalışmıştır. Bu yüzden şiirlerde tenasüplü olarak birlikte anılmışlardır.

“İki ser-çeşme-i âb-ı hayâtıdır dil ü cânın
Me'âl-i matlabıdır gûf-gûy-ı Hızır u Mûsânın” (ŞGD168/Tcb2,8)

“Gönül ve can âb-ı hayatın iki baş çeşmesidir. Hızır ve Mûsâ'nın konuşmasının maksadının neticesidir.”

Allah, Hızır'a Allah'ın sırlarına ait manevi bilgiyi, gayb ilmini öğretmiştir. İhtiyacı olan insanlara yardım eder. Mûsâ ondan bu ilmi öğrenmeye çalışmıştır. Bu olaya telmih yapılır. Ölümsüzlüğü sağlayan iki önemli unsur insan canı ve gönlüdür. Yaratılmışların göz bebeği olan insan ve onun gönlünü yapmanın, insanlara yardımcı olmanın insanı çok mutlu edeceği ve ölümsüzlüğe ulaştıracağı vurgulanmıştır.

Yukarıdaki örnek beyitlerde görüldüğü gibi Mûsâ Peygamber; Tûr Dağı'nda ağaçta ışık görmesi ve Allah ile konuşması, asa ve yed-i beyza mucizeleri, sihirbazlık, asası ile denizi ikiye ayırması, Firavun'u ve askerlerini Kızıl Deniz'de boğması, Allah'ın nurunun Tûr Dağı'na tecelli etmesi, dağın parçalanması ve Mûsâ'nın kendinden geçmesi, kardeşi Harun'un kendisine yardımcı olması, Hızır ile buluşmaları hadiselerine telmih yapılarak divanlarda zikredilmektedir.

Klâsik Türk şiirinde Mûsâ Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Mûsâ ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: gözi Mûsâ (14/G30,5), Tûr Tagı (16/G35,3), Yed-i Beyzâ (69/G174,5), Mûsî-i İmrânî (101/G256,4), Mûsî (153/G381,6; 416/G1069,7), Yed-i Beyzâ (273/G695,3; 409/G1052,7), saçlı Mûsî (400/G1032,7), Mûsî gibi (421/G1083,6), Mûsî-i 'İmrân (462/G1185,2).

ŞD: Tûr için (36/K4,7), Mûsâ-vâr (65/K13,33), i'câz-ı Mûsevî (79/Mus2,I-4), âteş-i Kelîm (79/Mus2,I-9), asâ-yı Mûsâ (85/Mus3,V-4), Tûr-ı cân (108/G12,2), Mûsâ (124/G28,2; 290/G194,2), tûr-ı Mûsâ (226/G130,3), âteş-i Mûsâ (241/G145,6).

APD: Mûsâ (31/K3,9), Yed-i Beyzâ (31/K3,10), Mûsâ âsâsı (40/K9,5), Yed-i Beyzâ (45/K11,62; 106/K37,27).

NBD: Mûsâ için (220/G155,1), Mûsâ (343/G431,5).

ŞYD: Tûr üzre nûr-ı tecellâ (16/M1,25), Kelîm (63/G78,4).

FD: Kelîm-i serv (25/K1,36), kadr-i Mûsî-i İmrân (112/K36,5), Mûsî-sıfat (123/K41,11), yed-i beyzâ (124/K42,18), meded-i mu'ciz-i Mûsâ (124/K42,19), Mûsâ'nın ilm genci asâsı (131/G2,3), Mûsî asâsı (268/G280,2).

BD: kefi-i Mûsâ-vâr (41/K18,19), Tûr (183/G132,3), dıraht-ı Kelîm (348/G403,2).

ZD: Tûr-ı Mûsî-veş (129/G129,2; 146/G146,7), Kibr Tûrı (142/G142,2), Mûsî-kelâm (174/G174,5), Mûsî-vâr (487/G487,5), âteş-i Mûsâ (82/G578,1; 284/G1446,4), nâr-ı Mûsâ-veş (94/G590,4), Yed-i Beyzâ (155/G651,6; 350/G846,5), Kelîm (227/G723,4), Tûr-ı 'ukûl (239/G735,4), Mûsî-veş (210/G1332,2), Mûsî 'asâsı (210/G1333,3), Tûr-ı Mûsâ (346/G1540,3), nâr-ı Mûsâ gibi (362/G1564,7), dinür adına Mûsî (394/G1619,1), nâr-ı Mûsî (395/G1619,5), âteş-i Mûsî (398/G1624,3).

HBD: Tûr (204/G330,3), Tûr-veş (214/G359,5), Mûsî (246/450,3), Mûsâ (273/G528,1), Tûr-ı mahabbet nârı (291/G582,2).

NAD: Kelîm-i dil (36/K5,2), asâ-dâd-ı kefi-i Mûsâyî (36/K5,6), yed-i beyzâ (38/K5,39), tecellî-i dâg-ı Kelîm-i hasret-sûz (40/K6,25), şem-i Tûr (93/K22,18), nahl-i Tûr (95/K23,9), hâlet-nümâ-yı şem'-i haremghâh-ı Tûr (100/K24,27), envâr-ı nahl-i Tûrdan zahir (105/K26,10), Kelîm-i Tûr-ı ma'nâ (106/K26,24), kefi-i beyzâ-yı Mûsî (127/K36,17), reşg-âver-i Mûsî (137/Tcb,II-5), Tûr-ı dil-i aşk (143/Tcb5,I-10), mûşikâfân-ı yed-i beyzâ (151/Tah8,6), şecer-i Tûr-ı tecellâdaki hâlet (197/K96,4), Kelîm-vâr (205/G114,4), asâ-yı kefi-i Mûsâ (213/G135,1), dâg-ı dil-i Tûr (229/G171,2), Kelîm-âsâ (231/G176,3), Hızr u Mesîhâ (242/G203,3), fûrûg-ı şem-i tecellâ (304/G344,1), şecer-i Tûr (334/M33,1).

NŞD: Mûsî-revîşân-ı vâdi-i râz (11/K3,35), şecer-i Tûr (25/K7,5), kâr-kün-ı çûb-ı cihan-gir-i Kelîm (33/K9,32), pür-lem'a-i Tûr (53/K16,12), şem'-i şebistân-ı Tûr (108/G32,3), nûr-ı yed-i beyzâ (131/G77,4).

NFD: nutk-ı Mesîhâ vü Kelîm (65/K8,5), mu'ciz-i dest-i Kelîm (84/K13,4), yed-i beyzâ-yı kudret (86/K14,1), Kelîm-i Mısır (90/K14,64), Kelîmin ejderi (93/K14,45), ejderhâ-yı Mûsâ (108/K19,41), Âsâ-yı dest-i Mûsâ (136/K28,46), edâ-yı hizmet-i çûp-ı Kelîm-i umrân (149/K31,51), mükâşif-i sırr-ı kelâm-ı vahy-i Kelîm (157/K33,44), dest-i Kelîmullâh-ı ma'nâ (160/K34,47), âteş-i Tûr (163/K35,40), âteş-i Mûsâ (183/K41,45), Mûsâ (193/K44,40), yed-i Beyzâ (196/K45,26), Mûsâ (197/K45,42), şerâr-ı âteş-i Mûsâ-yı umrân (206/K48,29), Kelîmullâh (206/K48,56), çerâg-ı Tûr (273/K14,1).

NED: yed-i beyzâ (72/K18,41), İrec ü Tûr emsâli (78/K20,25).

ND: hem-libâs-ı lem'a-i Tûr (45/K7,70), mukâbil-i Tûr (48/K7,104), yed-i beyzâ-yı Mûsevî (240/Tar52,14), yed-i beyzâ (420/M8,38; 1098/G850,9), rîze-hor-ı lezzet-i Mûsâ (472/G25,4), kavm-i Mûsâya idüp sâz-nevâzân (585/G165,3), revzene-i pertev-i Tûr (658/G268,1), yed-i Mûsâ (1107/G862,3) Be-ism-i Mûsâ (1276/Mua158; 1316/Mua158).

ŞGD: Kelîm-i Vâdî-i Tûr (85/K20,38), Kelîm-i Hemedân (97/K28,10), çerâg-ı Tûr (185/Tcb13,18), şecer-i Tûr (248/G1,1; 248/G1,2), Yed-i Beyzâ-nümâ-yı Mûsâ (260/G21,4), Kelîm (316/G117,2), çûb-ı Kelîm (318/G122,3), çerâg-ı Tûr (330/G145,1), Kelîm-i aşk (336/G207,6), gıpta-i âteş-i Tûr (392/G257,5), Yed-i Beyzâ (419/G310,5), âb-ı şerm-i Kûh-ı Tûr (430/G332,8), Yed-i Beyzâ-yı ma'nâ (438/Kıt'a18), Mûsâ (449/R41).

2.12. Yûnus

Musul topraklarında bulunan Ninova şehrinin halkına otuz yaşlarında peygamber olarak gönderilmiştir. Peygamberlik vazifesi verildikten sonra otuz üç yıl halkı Allah'a davet eder. Fakat kendisine sadece iki kişi inanır. Halkın kendini dinlememesine çok üzülen Yûnus, bir gün halka başlarına gelecek azabı haber verir ve Allah'tan izin almadan şehri terk eder. Bir peygamber için bu davranış büyük bir hatadır (Dikmen, 2003: 436-437).

Yûnus'un haber verdiği azabın alametleri bir müddet sonra ortaya çıkar. Her tarafı siyah bulutlar ve dumanlar kaplar. Korkunç sesler duyulur. Halk Yûnus'un söylediklerinin doğru olduğunu anlar ve pişman olur. Onu ararlar fakat bulamazlar. Şehri terk ederek Allah'a yalvarmaya başlarlar. Allah bu kavmin samimi ve halis tövbesini kabul eder (Dikmen, 2003: 440).

Yûnus, şehirden ayrılınca bir deniz kenarına gelir. Sefere hazırlık yapan bir gemiye biner. Gemi denizin ortasına gelince bir kasırga çıkar ve gemi batma tehlikesi ile karşı karşıya gelir. Gemidekiler bu duruma düşmelerine gemide bulunan bir günahkârın sebep olduğunu düşünürler. Gemide olanlar arasında kura çekmeye, kurada çıkacak kişiyi denize atmaya karar verirler. Kurada Yûnus çıkar. Yûnus, peygamber olduğunu onlara söyleyince kurada yanlışlık olduğunu düşünerek tekrar çekerler. Yine Yûnus çıkar. Gemi sahiplerinin isteği üzerine çekilen üçüncü kurada da Yûnus çıkınca onu denize atarlar. Allah'ın gönderdiği bir balık onu yutar (Tabbara, 1998: 378). Balık, Allah'ın emriyle, zarar vermeden Yûnus'u alarak denizin derinliklerine gider. Yûnus, balığın karnında Allah'a tesbih ve takdise devam eder. Balığın karnında üç, yedi veya

kırk gün kaldıktan sonra kurtuluşa kavuşur. Balık onu çıkarıp sahile bırakır. Zayıflamış, hasta ve bitkin bir durumdadır. Allah'ın yardımıyla kendini toparlar. Allah, Yûnus'u kavmine gönderir ve onlara tövbelerini kabul ettiğini bildirmesini ister. Ninova şehri civarında bir çobana rastlar ve kavminin başına gelenleri öğrenir. Kavminin emir ve yasakları öğrenmek için Yûnus'u beklediklerini duyunca kendisini tanıtır. Çoban ona inanır ama halkın kendisine inanmamasından korktuğu için bir delil ister. Yûnus oradaki bir koyun ve ağacı göstererek onların kendisine şahitlik edeceğini söyler. Halk, koyun ve ağacın şahitliğinden sonra çobanın söylediklerine inanır ve Yûnus'un yanına gider. Ondan özür dileyerek şehre götürürler. Yûnus onlara emir ve yasakları öğretir (TGPTA: 68-70).

Yûnus ailesi ve çocuklarının yanında kırk gece kaldıktan sonra kralla birlikte seyahate çıkar. Yurt dışında ömürlerinin sonuna kadar Allah'a ibadetle meşgul olurlar (Köksal, 2005: 159).

Taradığımız divanlarda Yûnus Peygamber ile ilgili unsurlara çok sık rastlanmamıştır. Bazı örnekleri şu şekilde inceleyebiliriz:

“Aşk ile kaddün büküp Zü'n-Nûn-ı vakt olsan yine
Kâm-rân ol kimsedür kim mâlik-i dînâr olur” (BD136/G58,5)

“Aşk ile boyunu büküp vaktin Yûnus'u olsan da paranın sahibi isteğine kavuşan kişi olur.”

Şair, paranın dünyadaki birçok değer üzerine çıktığını vurgulamıştır. Âşık, sevgiliyi ne kadar severse sevsin para ve mevkisi olmazsa ona kavuşamaz. “Zü'n-Nûn” edebiyatımızda iki kişinin lakâbıdır. Birincisi bir balığın karnında yaşamış olan Yûnus Peygamber; diğeri de altının formülünü bulduğu rivayet edilen Zünnûn-ı Mısırî adındaki evliyadır (Pala, 1986: 540). Aşkın üzüntü ve çaresizlikle insanın boyunu bükmesi sebebiyle Yûnus Peygamber; insanların paraya çok önem vermesi sebebiyle Zünnûn-ı Mısırî kastedilmiş olabilir.

“Cebîni bedr üstinde hilâl-ebrûsı Zünnûnun
Du'â-yı nûrdan rûşen budur kim 'aynıdur Nûn'un” (ZD289/G785,1)

“Yûnus'un dolunay alnı üstünde nur suresi gibi parlayan hilal kaşı nun gibidir.”

Şair sevdiğini Yûnus Peygamber'e; bembeyaz alnının dolunaya, güzel bir kavise sahip olan kaşlarını da hilale benzetir. “cebîn” “Nur Sûresine”; “hilâl-ebrû” “nun” harfine benzetilerek leffüneşir sanatı yapılmıştır. Yûnus Peygamber sadece ismi dolayısıyla zikredilmiş olabilir. Yûnus Peygamber'in lakabı ile “nun” kelimesi arasında cinas sanatı yapılmıştır.

“Yâ kenâr-ı âlem-i gabrâya emr-i Hak ile
Yûnus-ı izzet getirmiş mâhi-i ummân mısın” (HBD57/K20,4)

“Yeryüzü âleminin kenarına Allah'ın emri ile kıymetli Yunus'u getirmiş okyanus balığı mısın?”

Sevgili her zaman güzelliğine ve âşıklarına gurulanan, kibirli birisidir. Şair burada sevdiğine seslenerek fazla kibirlenmemesi gerektiğini söylerken her şeyin Allah'ın emri ile meydana geldiğini hatırlatmıştır. Çünkü balığın karnında Yûnus'u yaşatan ve o balık ile Yûnus'u karaya çıkaran Allah'tır. Yûnus Peygamber'in kıssasına da telmih yapılmıştır.

Divanlarda Yûnus Peygamber'in ismi, sadece balığın karnında yaşaması dolayısıyla zikredilmiştir.

Klâsik Türk şiirinde Yûnus Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Yûnus ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

ZD: Yûnus-ı Mûsâ-suhan (27/G1044,2).

HBD: Zünnûn (260/G491,5).

NAD: mazhar-ı sırr-ı ibâdât-ı Cüneyd ü Zü'n-nûn (79/K17,32).

ND: Be ism-i Yûnus (1286/Mua69).

2.13. Dâvud

İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilen Dâvud aynı zamanda hükümdardır (TGPTA: 76).

İsrailoğulları'na Amalikalılardan Calut isminde zalim bir düşman musallat olur. Ve onlar için kutsal olan tabutu ele geçirir. İşmoil Peygamber'den Allah'a kendileri için iyi bir kumandan göndermesi için dua etmesini isterler. İşmoil, onlara Talut isminde fakir bir adamı önerir. Talut, asil değildir ve fakirdir. Bu yüzden itiraz ederler. Düşmanın tabutu Talut'un evine bırakması üzerine onun hükümdarlığını kabul etmek zorunda kalırlar. Talut İsrailoğulları'nı savaşa hazırlar. Ordusunu denemek için bir nehrin kenarına geleceklerini bu nehirden su içenin kendisinden olmadığını, savaşa götürmeyeceğini söyler. Ordunun büyük bir kısmı nehrin suyundan kana kana içer. Talut içinde Davut'un da bulunduğu az bir askerle nehrin karşısına geçer. Calut'un ordusu çok kalabalıktır. Calut, önce askerlerin hepsini tehlikeye atmaktansa kendisi ile birinin döğüşmesini teklif eder. Döğüşü kazanan savaşı da kazanacaktır. Bütün askerlerin Calut'la karşılaşmaktan koktuğunu gören küçük Dâvud, döğüşmek için meydana çıkar. Dâvud çok iyi sapan kullanır. Bir taş alarak Calut'un alınına atar. Calut sersemleyip yere düşünce kılıcı ile onu öldürür. Bundan sonra İsrailoğulları Filistin topraklarını ele geçirerek bağımsızlıklarını kazanırlar (Dikmen, 2003: 390-396).

Talut'un ölümünden sonra Davut hükümdar olur. Kısa bir süre sonra peygamberlik vazifesi verilir ve kendisine semâvî kitaplardan Zebûr indirilir. Hükümdar olduktan sonra halkın kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için kıyafet değiştirerek halkın arasına girer. İnsan suretindeki bir melek ile karşılaşır. O, Dâvud'un evinin geçimini devlet hazinesinden değil de kendi emeği ile sağlasa çok iyi birisi olacağını söyler. Bunun üzerine Dâvud, Allah'a, evinin geçimini sağlayacak bir sanat öğretmesi için dua eder. Allah ona demiri elinde istediği şekle sokma becerisi verir. Demirden zırh gömlek yapma sanatını öğretir. İlk defa zırh gömlek yapan ve giyen odur (Köksal, 2005: 184-187).

Dâvud kendisine gelen vahiylerle, hükmünde şahit ve yemin ile karar verir. Mülkü çok kuvvetlidir. Allah'ın ona birisinin gizli işlediği suçu bildirmesi sonucunda adalet gücü halkı o kadar çok etkilemiştir ki halk yalnız kalınca bile dine ve akla uymayan bir şeyi konuşmaktan korkar (TGPTA: 79).

Zebûr, nasihat ve ilahîlerden müteşekkil bir kitaptır. Davut, İsrailoğulları'nın diğer peygamberleri gibi Mûsâ Peygamber'in şeriatını ve Tevrat'ta yer alan hükümleri

devam ettirmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 36). Dâvud’a etkileyici ve güzel bir ses verilmiştir. Zebûr’u okuyarak Allah’ı tesbihe başladığında onunla birlikte bütün varlıklar tesbih eder (Dikmen, 2003: 399).

Dâvud yaşlanıp hastalandığı vakit oğlu Süleymân Peygamber’den Allah’ın emir ve yasaklarına uymasını, Mûsâ’nın dinini korumasını ister. Yüz yaşlarında vefat eder. Yıkanıp kefenlendikten sonra Süleymân Peygamber’in emriyle kuşlar cesedini kanatlarıyla gölgelerler (Köksal, 2005: 197-199).

“Çeng-i nevâyı koma ki yumşana gönli
Tagları inletmedi mi nagme-i Dâvud” (KBD23/G54,2)

“Dâvud’un nağmesi dağları inletmedi mi? Çengi çalmayı bırakma ki gönlü yumşasın.”

Şair sevgilinin gönlünü kazanmak için acı çekmek ve bol bol gözyaşı dökmek gerektiğini hatırlatmaktadır. Güzel sesli Dâvud’un kıssasına telmih yaparken, ayrılık günlerindeki feryat ve inlemesini Dâvud’un güzel sesine, kendisini de güzel nağmeler çalan çalgıcıya benzetmiştir. Sevgiliyi kavuşmak için çekilen sıkıntılara acı ile katlanmak gerektiği, sevgilinin dağ gibi sert kalbinin ancak bu şekilde merhamete geleceği ifade edilmiştir.

“Her bir söz ehli nagme-i Dâvûdu sâz eder
Sözün var ise Şeyhî Zebûrundan ezber et” (ŞD105/G9,7)

“Her bir söz sahibi Dâvud’un güzel sesini (kendini) benzetir. Şeyhi sözün varsa Zebur’undan ezbere anlat.”

Bu beyitte kendi nağmesini ve şiirini Dâvud’un güzel sesine benzeten, kendisini öven şairler eleştirilmektedir. Tecrit sanatı vasıtasıyla kendisine seslenen şair, eğer gerçekten marifetli olan varsa Dâvud Peygamber’e indirilen Zebûr’dan güzel ilahiler okuması gerektiğini belirtir. Dâvud’un Zebûr’daki ilahileri çok güzel bir şekilde okumasına telmih yapılmıştır.

“Ahmed edelden Zebûr-ı aşkını cânına nakş
Nagme-i Dâvûd ile âvâzını dem-sâz eder” (APD167/G98,5)

“Ahmet canına aşk Zebur’unu nakşettiğinden beri Dâvud’un güzel nağmesi ile sesini arkadaş eder.”

Dâvud Peygamber’e ve kendisine indirilen Zebûr adlı kitaba telmih yapılmıştır. Zebûr’u aşkın kurallarının yazılı olduğu bir kitaba benzeten şair, bu kuralları canına nakş ettiğini ifade eder. O, aşk kurallarını kabullenmiş, onun yolunda çekeceği her türlü sıkıntıya razı olmuştur. Söz konusu edilen aşk derdi olunca âşığın en yakın dostu gözyaşı, ah ve figan olacaktır. Sevdiği için feryat eden şair, feryat ve iniltilerini Dâvud’un güzel sesine benzetmiştir.

“Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş” (BD243/G218,3)

“Bâkî, sesini bu âleme Dâvud gibi sal. Bu kubbede daimî kalan bir hoş sedaymış.”

Şair kendisine nasihatta bulunmaktadır. Şiirlerini Dâvud'un güzel nağmesi gibi güzel yazması gerektiğini vurgular. Çünkü ancak başarılı şairler ebediyete intikal edecektir. "Baki" kelimesi hem şairin kendi ismi, hem de daimî olmak anlamında kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır. İnsanın ölümsüzleşmesi ve adının yüzyıllar sonra da anılması için güzel bir eser bırakması gerekir.

"Şemşîr-i tâb-nâk u ziyâ-bahşî gûyiyâ
Âhendür oldu Hazret-i Dâvûd elinde mûm" (BD301/G326,3)

"Sanki ışık bağışlayan, parlak kılıcı Hazret-i Dâvud'un elinde mum olan demirdir."

Sevgili padişaha teşbih edilirse onun âşığı yaralayan gamzesi de kılıca benzetilir. Çok zalim olan sevgili kılıcını çok iyi kullanır ve âşığı yaralar. Onun kılıç kullanmaktaki üstün becerisi Dâvud'un demiri şekillendirmedeki ustalığına benzetmiştir. Ayrıca sevgili bakışları ile âşığın kalbini mum gibi eritmektedir.

"Mu'cizi bir gülşen-i pâkizedir kim istese
Andelib ol gül-şene Dâvûd-i hoş-elhân olur" (FD41/K7,23)

"O temiz gül bahçesi sebebiyle başkalarını güzel sesiyle acze düşüren bülbül isterse gül bahçesine hoş nağmeli Dâvud olur."

Bülbül güzel ötmesi ile öne çıkan bir kuştur. Onun ötüşü baharın müjdecisidir ve insana neşe verir. Şair gülün aşkı ile rakiplerini geride bırakacak derecede güzel öten bülbülü, güzel sesin timsali olan Dâvud'a benzetir. Gül ve bülbülün efsanevi aşkı söz konusu edilirken bülbül kişileştirilmiştir.

"Demür destinde nerm olub erirdi şöyle benzer kim
Okurdı nâr-ı ıskun vasfını Dâvûd-ı hûb-âvâz" (ZD16/G512,3)

"Güzel sesli Dâvud, aşk ateşinin vasfını okurken sanki demir elinde yumşayarak erirdi."

Aşk ateşinin ne kadar yakıcı ve acı olduğu vurgulanmıştır. Güzel sesi ile Dâvud, onun vasıflarını okuduğu zaman sıcaklığından demirin yumşayacağı tahayyül edilmiştir. Şair, demiri yumşatmanın Dâvud'a verilmiş özel bir yetenek olduğunu bildiği halde güzel bir sebebe bağlayar ve aşk ateşinin vasfını okuması olarak gösterir. Hüsûnâtilil sanatı vardır. Dâvud'un hem güzel sesine hem de demiri şekillendirmekteki maharetine telmih yapılmıştır.

"Dil-i sengîn-i yârı eyledim nerm
Egerçi âheni mûm etti Dâvûd" (HBD104/G45,3)

"Dâvud demiri mum etti ise (ben) sevgilinin taştan yüreğini yumşattım."

Sevgili her zaman cevr ve cefa eden, zalim birisidir. Kalbinin taş gibi katı olması ve âşığa acı çektirmekten zevk alması ile dikkat çeker. Şair sevgilisinin merhametine nail olmuş, çektiği sıkıntılardan dolayı onun ilgisini kazanmıştır. Bunu başarmanın ne kadar zor olduğunu anlatırken telmih sanatı vasıtasıyla Dâvud'un demiri elinde mum gibi eritmesini örnek vermiştir. Kendisini Dâvud'a, sevgilinin kalbini de demire benzetir.

Beyitlerde görüldüğü gibi Dâvud; güzel sesi, güzel çaldığı söylenen Mizmâr adlı çalgısı, Zebûr ve demiri yumuşatması gibi kıssasına ait olay ve mucizelerle şiirlere yansımıştır.

Klâsik Türk şiirinde Dâvud Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Dâvud ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

ŞD: Dâvûd (124/G28,2), Zebûr-ı Dâvûd (156/G60,6).

APD: dem-i Dâvûd (226/G223,9).

NBD: Dâvûd (61/K7,2).

BD: Hazret-i Dâvûd (17/K5,10).

ZD: Dâvûd (193/G689), Dâvûdî (104/G1171,5).

HBD: âvâze-i Dâvud (29/K2,4).

NAD: Dâvûd güftgûsu (111/K28,30).

ND: Be-ism-i Dâvûd (1266/Mua9; 1293/Mua90).

2.14. Süleymân

İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Babası Dâvud Peygamber'in vefatından sonra 12-13 yaşlarında ülkesine hükümdar olan Süleymân'a bir süre sonra peygamberlik görevi de verilmiştir (TGPTA: 97).

Süleymân, küçük yaştan itibaren Dâvud Peygamber'in yanında davalara bakar. Bazı davalara babasından bile daha güzel çözümler getirir. İdarecilikte de çok maharetlidir. O, tahta geçtiği zaman Allah'ın, arzu ettiği her şeyi vereceğini buyurması üzerine Süleymân dünyada misli görülmemiş bir saltanat için dua eder. Rüzgâr, cinler ve şeytanlar Süleymân'ın emrine verilir. Rüzgâr, o nereye gitmek isterse kısa sürede götürmekle; cinler ve şeytanlar bina, heykel, havuz, saray gibi inşaat işleri ve yemek kapları yapmakla görevlendirilmiştir. Memleketinde erimiş bakır pınarı akar ve halka bakırı işleme sanatını öğrenir. Allah, ona kuşların dilini öğretir. Cinler, insanlar ve kuşlar onun ordusunun askerleridir (Dikmen, 2003: 409-411). Süleymân'a verilen nimetlerden bir tanesi de sahip olduğu soylu atlardır. Atları çok sever ve zaman zaman onlarla özel olarak ilgilenir (Tabbara, 1986: 349-350).

Süleymân, Kudüs şehrinin etrafını surlarla çevirdikten sonra Dâvud'un yaptırmaya başladığı Mescid-i Aksa'yı tamamlar. Mescid-i Aksa, altın, gümüş, yakut ve incilerle yapılmıştır (Köksal, 2005: 209-210).

Süleymân, ordusu ile giderken bir karıncanın, arkadaşlarını kaçmaları için uyardığını duyar. O, karıncanın sözlerini işitebildiği için sevinir ve Allah'a şükreder. Karıncalar yuvalarına girinceye kadar ordusunu vadiye bırakmaz (TGPTA: 113-115).

Süleymân'ın ordusunda bulunan Hüdüh adındaki çavuş veya ibibik kuşu çölde su bulmakla görevlidir. Ordu, Yemen yakınlarında San'a'ya gelir. Hüdüh ortadan kaybolduğu sırada başka bir kuşla karşılaşır ve Sebe' adlı çok zengin bir kavimden haber getirir. Hükümdarı kadın olan bu kavim güneşe tapmaktadır ve hükümdarın çok

ihtişamlı bir tahtı vardır. Süleymân, ülkenin hükümdarı Belkıs'a bir mektup göndererek Allah'a iman edip, kendine teslim olmasını ister. Belkıs, meclisine danışarak savaşmadan önce bir elçi ile Süleymân'a hediyeler gönderip, ülkenin durumunu öğrenmeye karar verir. Belkıs'ın gönderdiği hediyeler Süleymân'ın zenginliği karşısında çok basit kalır. Elçiler Süleymân'ın kendilerinden çok daha güçlü ve zengin olduğunu söyleyince Belkıs teslim olmaya karar verir ve Süleymân'a kavminin ileri gelenleri ile yanına geleceğini bildirir. Süleymân bu haberi alınca Belkıs'ı etkilemek amacıyla adamlarına Belkıs'ın tahtını getirtir. Billurdan bir köşk yaparak içine Belkıs'ın tahtını koyar. Belkıs tahtını görünce çok şaşırır. Süleymân'ın Allah'ın elçisi olduğunu anlar ve iman eder. Daha sonra Süleymân'la Belkıs evlenir (Dikmen, 2003: 412-422).

Süleymân Beyt-ül Makdis'te uzun süre kalarak sadece ibadetle meşgul olur. Vefatına yakın orada kalmaya başlar. Öleceğini anlayınca ölümünü cinlerden gizlemesi için Allah'a dua eder. Asasına dayanarak namaz kılarak ayakta ruhu kabzolunur. Cinler, Süleymân'a baktığında ayakta ibadet ettiğini sanarak işlerini aksatmadan yapmaya devam ederler. Vefatından uzun bir süre sonra bir ağaç kurdunun asayı yemesi üzerine Süleymân yere düşer. Böylece insanların ve cinlerin onun vefatından haberleri olur (TGPTA: 141). Rivayete göre babasının yanına defn edilmiştir (Köksal, 2005: 225).

Edebiyatımızda yüzük ve mühür vesilesiyle de anılan Süleymân'ın rivayete göre üzerinde İsm-i A'zam'ın yazılı olduğu mühürlü bir yüzüğü vardır. Bu yüzük kibrit-i ahmerden yapılmıştır. Vahşi hayvanlara ve kuşlara bu yüzük sayesinde hükmeder. Yüzüğü çıkardığı bir sırada bir cin Süleymân kılığına girerek yüzüğü ele geçirir. Herkes onun Süleymân olduğunu düşünür ve gerçek Süleymân yalancılıkla suçlanır. Cin yüzüğü denize atar. Süleymân bir balığı yemek için karnını yardığında yüzüğünü bulur. Halk arasında "Mühür kimdeyse Süleymân odur." atasözü buradan gelir (Pala, 1989: 448).

Klasik Türk şiirinde peygamber kıssalarının kullanım şeklini ve sıklığını araştırmak için taradığımız divanlarda Süleymân Peygamber ile ilgili unsurlara oldukça fazla rastlanmıştır.

Süleymân Peygamber'in karınca ile konuşması, karıncaya yardım etmesi ve karıncanın ona hediye getirmesi şiirlere konu olmuştur. Şairler kendilerini karıncaya benzetirken sevgiliyi de Süleymân'a benzetirler.

"Tarh eylemegil bizi nigârâ işigünden
Bir mûr dahı taht-ı Süleymâna gerekdür" (KBD448/G1152,3)

"Ey sevgili bizi eşiginden kovma. Bir karınca dahi Süleymân'ın tahtına gerektir."

Beyitte sevgili padişaha, âşıkları da karıncaya teşbih edilmiştir. Onun bulunduğu yer Süleymân tahtı gibi çok yüksek olup âşık için ulaşılmazdır. Sevgilinin kıymetinin âşıklarla arttığını vurgulayan şair, kendisine biraz daha iyi davranması için sevdiğine tavsiyede bulunur. Dünyada hiç bir şey kalıcı değildir, kimin başına ne geleceğini kimse bilemez. Gün gelir Süleymân'ın karıncaya ihtiyacı olabileceği gibi sevgilinin de âşığa ihtiyacı olabilir.

"Sen Süleymânı ne dille öge bir mûr-ı za'if
Getire nutka meger lutfun ile anı kerem" (APD69/K20,23)

“Bu zayıf karınca sen Süleymân’ı ne dille öğsün. Meğer güzelliğinle, asilliğin onu konuşturmuş.”

Şair, sevdiğinin Süleymân’ın saltanatı kadar ihtişamlı olduğunu düşünürken; kendisini de karınca gibi zayıf görmektedir. Onun insanüstü güzelliğini ve vasıflarını hakkıyla övebilmek çok zordur. Sevgilinin güzelliği ve asil davranışları sayesinde güzel konuşma kabiliyeti kazanan şair onu hak ettiği şekilde övebilmiştir. Aynı zamanda şair, şiir söyleme yeteneği ile de övünmektedir.

“Bu cihândır güzelim hüsnüne magrur olma
Bir zemân ola ki karınca Süleymân’lık ede” (NBD381/G518,2)

“Güzelim güzelliğine gururlanma bu dünyada bir zaman ola ki karınca Süleymân’lık ede.”

Güzellik gelip geçici bir mefhumdur. Bu yüzden sevgili güzelliği ile gururlanmamalı, onun kıymetini bilecek olan âşığa göstermelidir. Şair, sevdiğine biraz sitem biraz da nasihat ederek artık güzelliği ile gururlanmamasını ve kendisine ilgi göstermesini ister. Çünkü insanın sahip olduğu her şey, ona emanet olarak verilmiştir. Emanetin ne kadar süre ile elimizde kalacağını bilemeyiz.

“Lutfdur yârin Necâtîye itimdir dediği
Adın anmaktır karıncaya Süleymân bahşişi” (NBD421/G605,6)

“Sevgilinin Necâtî’ye köpeğimidir dediği iyiliktir. Süleymân’ın karıncaya bahşişi adını anmaktır.”

Şair, Süleymân’ın karıncanın konuşmasını duyarak onun geçmesi için ordusunu bekletmesine telmih yapmıştır. Yârin âşığı fark etmesi âşığın bayramıdır. Sevgilisinin kötü bir şekilde de olsa karınca gibi zayıf olan şaire hitap etmesi onun ilgisini gösterir. Sevgilinin kapısındaki köpeklerle bir olmak onun için büyük bir lütuftur. Bu yüzden ona itim demesi, Süleymân’ın karıncanın adını anması gibi büyük bir mükâfattır. “yâr” ile “Süleymân”; “Necâtî” ile “karınca” birbirine benzetilerek leffüneşir sanatı yapılmıştır.

“Teşne-i câm-i visâlin Âb-ı Hayvân istemez
Mâ’il-i mûr-i hatın mülk-i Süleymân istemez” (FD186/G115,1)

“Kavuşma kadehinin susamışı hayat suyunu istemez. Hattına meyl eden karınca Süleymân mülkünü istemez.”

Âşık vuslata susamıştır. Vuslatın dışındaki bütün dünya nimetleri bir araya gelse onun susuzluğunu dindiremez. Sevgilinin hayat bağışlayan dudağını yanında âb-ı hayatın hiçbir kıymeti yoktur. Karınca aczin, Süleymân gücün temsilcisidir. Şair tezat sanatı yaparken sevgilinin ayva tüylerini mesken edinmiş gönlünü karıncaya benzetir. Onun aşkı ile yanan gönül için dünya mülkünün hiçbir değeri yoktur.

“Yâre ser kılsa fidâ mûr-sıfat cân-ı za’if
Piş-keş pây-ı melahdur ki Süleymâna çeker” (BD30/K12,4)

“Âşığın zayıf bir karınca gibi sevgiliye başını ve canını feda etmesi, karıncanın Süleymân’a çekirge budunu sunuşu gibidir.”

Karınca Süleymân’a çekirge budu armağan etmiştir. Bu olaya telmihte bulunan şair, kendisini karıncaya; sevgiliyi Süleymân’a; onun için canını feda etmesini de

karıncanın küçük hediyesine benzetmiştir. Âşık, sevdiğinin yolunda canını seve seve feda eder. Şaire göre sevgilinin büyüklüğü ve ihtişamı karşısında kendisinin zayıf canının hiçbir kıymeti yoktur.

“Gubâr-ı der-geh-i şâha sürer yüz yirde yüz Bâkî
Süleymâna mukârin olmag ister seyridün mûrı” (BD439/G547,5)

“Bâkî yüz, yüz yerde şahın kapısının tozunu sürer. Süleymân’a ulaşmak ister karıncayı seyredin.”

İnsanın ayağı toprağının en altta, yüzün de üstte bulunmasına dikkat çekilerek sevgilinin ulaşılmazlığı, âşıktan yüksekte bulunması ifade edilmiş olabilir. Şair kendisini zayıflığın temsili olan karıncaya, sevgiliyi de tac ve taht sahibi Süleymân’a teşbih eder. Yüzü karıncanın yerde süründüğü gibi yerlerde sürünerek sevgilin kapısının toprağına yüz sürmek için çaba sarfeder. Bâkî, sevgilinin ayağının toprağına yüz sürmek için çırpınanın, yüzü olduğunu söylerken kendisini soyutlamış, tecrit sanatı yapmıştır.

“Bu dehr-i Ehremen mûrum Süleymânımdan ayırdı
Nola taşlar basarsam bagruma hâtem gibi her bâr” (ZD407/G407,3)

“Karıncayım bu şeytan dünya Süleymân’ımdan ayırdı. Her defa mühürlü yüzük gibi bağrıma taşlar basarsam ne olur?”

Karınca gibi güçsüz olan şairi, Süleymân gibi saltanat sahibi sevgiliden ayıran şeytan dünyadır. “bağrına taş basmak” deyimini kullanan şair, istifham sanatı vasıtasıyla kendisinin hicran yarası ile yanmakta haklı olduğunu vurgulamıştır. Mühürlü yüzüğün üzerinde kıymetli taşlar vardır. Şair mühürlü yüzüğü kişileştirmiş zaten var olan taşları sanki acısından bağrına basıyormuş gibi göstermiştir. Hüsnütalil sanatı vardır. Süleymân Peygamber’in karınca ile olan diyaloguna ve onun mühürlü yüzüğüne telmih yapılmıştır.

“Lâ’lin üzre hatt-ı miskînin midir dedim dedi
Mûrlardır geldiler mihr-i Süleymân öpmege” (HBD276/G537,4)

“Dudağının üstündeki miskli hattın mıdır dedim dedi karıncalardır Süleymân’ın güneşini öpmeğe geldiler.”

Sevgilinin dudakları etrafında çıkan ayva tüyleri rengi ve kokusu dolayısıyla miske teşbih edilmiştir. Şair karşılıklı konuşma havasında yazdığı şiirde sevgilinin ağzından onun ayva tüylerini karıncaya, yüzünü de Süleymân güneşine benzetmiştir. Ayva tüyleri gençliğe adım atıldığının işaretidir. Şair ayva tüylerinin sevgilinin güneş gibi parlak ve ihtişamlı yanağı öpmeye geldiğini söylerek ayva tüylerinin çıkmasını güzel bir sebebe bağlamıştır. Hüsnütalil sanatı vardır.

“Ne bîş ü ne kem âlemi yeksân biliriz biz
Her gördüğümüz mûru Süleymân biliriz biz” (213/G134,1)

“Biz dünyayı ne fazla ne eksik hep aynı biliriz. Her gördüğümüz karıncayı Süleymân biliriz.”

Dünyadaki her şey Allah tarafından yaratılmıştır. Zengin, fakir; güzel, çirkin; güçlü, zayıf ne kadar yaratılmış varsa Allah katında birbirine eşittir. Şair dünyadaki

herkesin eşit olduğunu söylerken kimsenin gururlanmaması gerektiğini vurgular. Ayrıca kimin içinde ne saklı olduğunu, Allah katında kimin daha yüksek olduğunu bilemeyiz. Herkese eşit muamele yapmamız gerekir. Şair, Süleymân kıssasına telmih yaparken aczin timsali olan karıncaya bile saltanat timsali olan Süleymân kadar değer vermemiz gerektiğini ifade etmektedir.

“Za’fımız hatt-ı leb-i cânân-veş ünvândır bize
Mûruz ammâ iltifât eden Süleymândır bize” (ŞGD412/G300,1)

“Zayıflığımız cananın dudağının hattı gibi unvandır bize. Karıncayız ama iltifat eden Süleymân’dır bize.”

Süleymân’ın üzerinde İsm-i A’zam’ın yazılı olduğu mühürlü bir yüzüğü vardır. Vahşi hayvanlara ve kuşlara bu yüzük sayesinde hükmeder. Şairler sevgilinin dudağını Süleymân mührüne benzetmişler, bazen de yüzüğün bir dev tarafından çalınmasına telmihte bulunmuşlardır.

“Hattın ki çekti hâtem-i yâkûta dâ’ire
Bir mûrdur ki mühr-i Süleymâna kasd eder” (ŞD140/G44,2)

“Hattın yakut yüzüğe daire çekti. Bir karıncadır ki Süleymân’ın mührüne kasteder.”

Yakut yüzük rengi ve yuvarlaklığı dolayısıyla istiare yapılarak sevgilinin dudağı yerine kullanılmıştır. “Hat” ile “karınca”; “hâtem-i yâkût” ile “mühr-i Süleymân” birbirine benzetilerek leffüneşir sanatı yapmıştır. Ayva tüyleri sevgilinin gençliğe adım atması ile dudaklarının etrafında çıkmaya başlar. Şair sevgilinin hattını kişileştirir ve dudağını öpmek için çaba sarfettiğini tahayyül eder. Ayva tüyleri sevgilinin dudağına çok yakın olduğu için âşıklar tarafından kıskanılmaktadır.

“Lebinin mantıkı teshîri durur ins ü melek
Ol perî-çihre meger mühr-i Süleymân götürür” (APD151/G68,2)

“Dudağının sözü insan ve meleği büyülemiştir. Meğer o peri yüzlü Süleymân mührünü götürür.”

Süleymân Peygamber’in yüzüğü sayesinde cinlere ve meleklerle hükmetmesine telmih yapılmıştır. Sevgilinin bütün özellikleri olduğu gibi konuşması da çok güzeldir. O büyüleyici konuşması ile herkesi etkilemekte, etrafına toplamaktadır. Periler güzellik timsalidir. Bu nedenle sevgilinin yüzü periye; dudakları yuvarlak ve çok güzel olması sebebiyle Süleymân mührüne benzetilir. Şair, sevgiliye, insan üstü varlıkların da hayran olmasının sebebini Süleymân’ın cin ve perilere hükmetmeyi sağlayan yüzüğü sahip olması olarak göstermiştir.

“Leblerin mühr-i Süleymân olduguyçün ey peri
Her yandan ejdehalar nigh-bânın senin” (NBD186/G80,3)

“Ey peri, dudakların Süleymân mührü olduğu için ejderhalar her yandan senin gözcün olur.”

Sevgili insanüstü bir güzelliğe sahip olduğu için periye; dudakları rengi ve şekli dolayısıyla Süleymân mührüne; saçları âşıkları yakalayıp eziyet ettiği için ejderhaya benzetilmiştir. Şair sevgilinin saçlarının yüzüne dökülmesinin sebebini dudaklarının

Süleymân mührü olması olarak göstererek hüsnûtalil sanatı yapmıştır. Ayrıca cinlerin, devlerin ve ejderhaların Süleymân mührünü ele geçirmeye çalışmalarına telmih yapılmıştır.

“Şu’âi ki her yana rahşân olur
Nümûdâr-ı mühr-i Süleymân olur” (ŞYD16/G1,14)

“Tel tel ışıkları her yana parlar. Süleymân mührünün örneği olur.”
Süleymân Peygamber’in yüzüğünde çok değerli taşlar vardır. Sevgilinin güneş gibi etrafa ışık saçan yüzünün Süleymân’ın yüzüğü gibi değerli taşlarla bezenmiş olduğu ifade edilir. Sevgilinin yüzü; kaşı, gözü, yanağı ve ağzı ile az bulunan mücevherlerden müteşekkil değerli bir yüzük gibidir.

“Dilde mihr-i hâtem-i la’lün yârun ki mûrdan
Dîv işitdük bir zamân mühr-i Süleymân gizlemiş” (BD231/G214,3)

“Sevgilinin dudak yüzüğünün güneşi gönüldedir. Karıncadan duyduk Süleymân mührünü bir zaman dev gizlemiş.”
Şairin gönlü sevgilinin dudaklarını gönlünden hiç çıkartmaz. Sevgilinin dudağı güneş gibi parlayan yüzüğe teşbih edilmiştir. Süleymân’ın yüzüğünü bir devin çalmasına ve karınca ile olan münasebetine telmih yapılmıştır. Şair sevgilinin dudağını gönlüne hapsedtiği için kendisini Süleymân’ın yüzüğünü çalan deve benzetmiştir. Süleymân ile ilgili hadiseyi karıncadan duyduğunu söyleyerek teşhis ve intak sanatı yapmıştır.

Süleymân’a rüzgâra, cin ve perilere hükmetme yeteneği verilmiştir. Şairler, methettikleri kişiyi Süleymân kadar yüceltirken bu olaya telmih yapmışlardır.

“Dil ki bir dil-bere ser-menzil idi âhım ile
Yele verdim adını taht-i Süleymân ettim” (FD228/G200,2)

“Gönül ki bir sevgiliye durak yeri idi (Onu) ahım ile rüzgâra verdim adını Süleymân tahtı yaptım.”
Sevgili padişaha teşbih edilince gönül de onun konakladığı saraya benzetilir. Rüzgârın Süleymân’ın tahtını istediği yere götürmesine telmih yapılmıştır. Gönlünü tahta benzeten şair, gönlüne hükmedemediğini artık onun sevgilinin kölesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sevgiliye ulaşamayan âşıklar, rüzgâr ile ona haber gönderir. Şair çektiği acıların, içindeki aşk ateşinin ahlârını rüzgârın sevgiliye ulaştırmasını temenni etmektedir.

“Şeh-i zemâne Süleymân-ı ins ü cin ki anun
Cihân emrine tâbi durur vuhûş-tuyûr” (HBD28/K1,21)

“Zamanın şahı insan ve cinin Süleymân’ı ki yabani hayvanlar, kuşlarla dünya onun emrine tâbi olur.”
Şair methettiği kişinin saltanatını mübalağalı bir şekilde övmektedir. Sadece insanlara hükmetmediğini, cinler ve hayvanların da ona tabi olduğunu ifade etmiştir. Memduhunu Süleymân Peygamber’e, sahip olduğu saltanatı da onun saltanatına benzetmiştir.

Süleymân Saba melikesi olan Belkıs'ın ülkesini himayesi altına almış daha sonra da onunla evlenmiştir. Şairler kendilerini Süleymân, sevdiklerini de Belkıs'a benzetmişler, Belkıs'ın muhteşem tahtına telmihte bulunmuşlardır.

“Sebâ-yı kûy-ı yâra ey sabâ ben mûr-ı miskîni
İlet lûtf it Süleymân-ı zemân olmak diler gönlüm” (ZD490/G986,2)

“Ey saba, iyilik et (de) ben zavallı karıncayı sevgilinin bulunduğu yer olan Sebâ'ya gönder. Gönlüm zamanın Süleymân'ı olmak ister.”

Şair kendisini sevgiliye yaklaşamayan güçsüz bir karıncaya benzetir. Rüzgârdan içinde bulunduğu durumu sevgiliye bildirmesi, kendini sevgiliye yaklaştırması için ricada bulunur. Rüzgârın Süleymân'ın tahtını istediği yere götürmesine ve Belkıs ile olan münasebetine telmih yapılmıştır. Karınca ile Süleymân güç ve aczin temsilcisi olduğu için tezat teşkil eder. Rüzgâr, karınca gibi güçsüz olan gönlünü sevgilinin bulunduğu yere götürürse, şair, Süleymân kadar güçlü ve mesut olacağını ifade eder. Nasıl karıncanın Süleymân olması imkânsızsa, şairin nazarında sevgilinin Seba gibi ulaşılmaz olan mahalline yaklaşmak da imkânsızdır.

Süleymân'a eşi benzeri olmayan ihtişamlı bir saltanat verilmiştir. Şairler yöneticileri methederken Süleymân Peygamber'e telmih vasıtasıyla teşbih etmişlerdir.

“Sikender tahtının ikbâl ile makbûl Dârâ'sı
Süleymân mülkinin ispâtile vâris Süleymânı” (FD56/Tcb12,IV-3)

“Süleymân mülkünün ispatla vâris olan Süleymân, İskender tahtının kabul olunmuş ve beğenilen hükümdarıdır.

Şair, Kanuni Sultan Süleymân'ı tarihin büyük hükümdarları vasıtasıyla metheder. İsim benzerliğinden de faydalanan Süleymân Peygamber'in vârisi olarak göstermiştir. Onun sahip olduğu saltanat ve güç ile ünlenmiş İskender, Fars hükümdarlarından Keykubat ve Süleymân Peygamber irtibatlandırılmıştır. “dârâ” kelimesi hem hükümdar hem de Keykubat anlamında kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır.

“O şehen-şâh-ı Süleymân-revîş-i devran kim
Görse reşk eyler idi tarzına Sultân Selîm” (NŞD31/K9,46)

“O zamanın Süleymân tarzlı şahların şahı ki Sultan Selim görseydi tarzını kıskanırdı.”

Yine bir hükümdar methedilmektedir. Sultan Murat, güç, iktidar ve yönetimi ile Süleymân Peygamber'e benzetilmiştir.

“Semiyy-i Fahr-ı Âlem hazret-i Paşa-yı zî-şân kim
Adâletde görür yeksân Süleymân ile bir mûrî” (NFD162/K35,22)

“Âlemin öğüncünün adaşı şanlı paşa hazretleri ki adalette Süleymân ile karıncayı bir görür.”

Şair, Hz. Muhammed'in isimlerinden birine sahip olan bir zatı adaleti dolayısıyla methetmiştir. Paşa, insanlar arasında güçlü zayıf demeden herkese eşit muamele yapmaktadır. Övülen şahsın bu yönünü anlatmak için ihtişamın timsali

Süleymân ile âcizliğin timsali karıncanın münasebetine telmih yapılmıştır. Karınca ile Süleymân tezat teşkil etmektedir.

“Hayl-i mürğâna perî cündüne sultân idi Kays
Devlet-i aşkda gûya ki Süleymân idi Kays” (ŞGD323/G131,1)

“Kays peri askerine ve kuşlar grubuna sultandı. Sanki aşk devletine Süleymân’dı Kays.”

Leyla ile Mecnun hikâyesi ile Süleymân Peygamber’in kıssasına telmih yapılmış, Kays ile Süleymân Peygamber arasında benzerlik kurulmuştur. Tarihin en ihtişamlı, saltanatı güçlü hükümdarı nasıl Süleymân’sa; aşk âleminin de en önemli aşığı Kays’tır. Onun aşk ile periler, kuşlar ve diğer hayvanlarla kurduğu ülfet dolayısıyla bu varlıklara hükmeden Süleymân’a benzetilmiştir.

Yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi Süleymân Peygamber, ismi; saltanatı, tahtı; insan, cin, kuş, rüzgâr gibi mahlukata hükmetmesi; mühürlü yüzüğü; karınca ile olan münasebeti; kuşların dilini bilmesi, Seba kraliçesi Belkıs ve onun değerli tahtı münasebetiyle şiirlerde zikredilmektedir.

Klâsik Türk şiirinde Süleymân Peygamber’in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Süleymân ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Süleymân (60/G151,4; 70/G177,3; 106/G268,3; 274/G695,8; 319/G815,2; 453/G1164,4; 475/G1216,7; 433/G1114,4; 459/G1179,5), taht-ı Süleymân (155/G385,4), mühr-i Süleymân (183/G463,4), Süleymân-ı melâhat (241/G612,2), taht-ı Süleymân (252/G639,2), Süleymân (260/G659,3), Süleymân tahtı (286/G724,5), taht-ı Süleymânî (332/G850,5), mühr-i Süleymân (410/G1056,4).

ŞD: Süleymân (30/K2,2; 49/K8,16; 521/K9,24; 194/G98,4), taht-ı Süleymân (42/K6,9; 76/Mus1,III-4; 118/G22,3; 125/G29,6), hâtem-i Süleymânî (67/K14,17), Süleymân-ı rüzgâr (75/Mus1,I-10), Süleymân-ı bî-halel (80/Mus2,III-12), Süleymân-ı şark u garb (87/Mus4,I-7), mühr-i Süleymân (140/G44,2), Süleymân menzili (147/G51,5), sem’-i Süleymân (152/G56,4), Süleymânımız gerek (191/G95,6), Süleymânın tahtını (198/G102,6), Süleymân tahtını (212/G116,3).

APD: Süleymân çerisi (39/K7,7), Süleymân-kad (62/K18,16), Süleymân tahtı (65/K19,22), Süleymân (79/K24,15; 112/K41,10; 160/G86,6), mühr-i Süleymân (155/G75,3), hâtem-i mihr-i Süleymân (200/G171,5), tâlib-i mühr-i Süleymân (221/G212,7), Süleymân-ı zamân (293/Tar1,1), mülk-i Süleymân (300/Kıt’a19), Süleymân tahtı (310/F30).

NBD: Mühr-i sehâ ile Süleymân-ı kerem (90/K18,12), Süleymân Peygamber (93/K19,37), mühr-i Süleymân (94/K19,38; 186/G80,3; 355/G460,5; 361/G473,2; 389/G536,4), Süleymân yüzüğü (98/K21,3), millet-i Süleymânî (111/K25,5), kuş dilinin oldu Süleymânı (178/G62,7), Süleymân hâtemi (191/G91,4), taht-ı Süleymân (203/G119,3), taht-ı Süleymân (210/G134,6), möhr-i Süleymân (243/G206,5; 384/G524,7), nigin-i Süleymân (311/G360,3), Süleymânlık (330/G403,4), möhr-i Süleymân (368/G488,6), dîv-i Süleymân oyuncağı (411/G584,3).

ŞYD: mühr-i Süleymân (4/K2,10), Süleymân-ı gül (49/G50,4), Süleymân-veş (217/G385,2).

FD: Süleymân-i mülk-i ma'ni (29/K2,11), Süleymân (36/K5,15; 54/K11,58; 54/K11,59; 80/K21,11), arsa-i mülk-i Süleymân-râ (51/K10,33), Süleymân mülkü (54/K11,60), âyine-i mülk-i Süleymân (90/K25,19), hâtem-i hükm-i Süleymân (93/K26,26; 210/G165,4), hükm-i Süleymân (104/K32,27; 174/G89,4), Süleymân tahtı (109/K34,14), Süleymân-ı zamân (112/K36,5), bâr-gâh-ı Süleymân (222/G187,4).

BD: mühr-i Süleymân (4/K1,10; 48/K19,54), mülk-i Süleymânî (16/K5,1), mühr-i Süleymân (18/K5,24), taht-ı Süleymânî (33/K14,6), Süleymân gibi (34/K14,11), Süleymân-ı kâm-rân (77/Mus1,III-4), taht-ı Süleymân (80/Mus1,VII-5; 89/Mus3,V-6), mülk-i Süleymân (157/G91,4), Şeh Süleymânun (272/G279,3), Süleymân (401/G484,6).

ZD: Süleymân-ı zemân (35/G35,7; 162/G162,2; 193/G689,3; 265/G1418,7), Süleymân (172/G172,3; 27/G523,2; 269/G765,1; 269/G765,5; 385/G881,2; 389/G885,2; 421/G917,1; 421/G917,5; 488/G985,5; 60/G1110,4; 110/G1179,1; 131/G1212,1; 194/G1307,4; 200/G1318,1; 468/G1740,3; 485/G1765,6; 498/G1785,5), möhr-i Süleymân (232/G232,2; 329/G329,2; 40/G536,7; 86/G1142,2), Süleymân-iştiâr (288/G288,5), Süleymân-ı zemân (310/G310,1), Süleymân ayagu (318/G318,1), Süleymân möhri (269/G765,3; 421/G917,3), Süleymâna hü mâ (310/G806,1), taht-ı Süleymân (39/G1064,3), sultan Süleymân (39/G1065,6), Süleymânı Melâhat mülkinün (119/G1192,5), Süleymân gibi (165/G1263,7), Süleymân taht (189/G1300,1), möhr-i Süleymân (201/G1319,6; 494/G1778,7; 505/G1797,6), Sultân Süleymân (213/G1337,4; 293/G1460,1), gön lüm Süleymânı (2777/G1436,4), Süleymân-ı kâm-rân (469/G1741,9), engüşt-i Süleymân (475/G1750,2), dîv-i Süleymân (478/G1755,2), Süleymân-ı zamân (478/G1755,3), Süleymân-ı safâ (486/G1767,2), Süleymân rûhiçün (507/G1800,5).

HBD: şâh-ı Süleymân (29/K2,11), mühr-i Süleymân (29/K2,14; 145/G164,3), Süleymân-ı ins ü can (34/K6,13), Süleymân-ı ins ü cin (36/K7,13), Süleymân mülkü (58/K21,10), hem-dem-i Süleymân (134/G133,3; 238/G427,4; 269/G517,4), taht-ı Süleymân (154/G189,2), Süleymân (158/G200,5; 209/G345,9; 279/G545,2), sultan Süleymân (293/G587,4).

NAD: lâ yık-ı saltanat-ı taht-ı Süleymân (49/K9,1), sultân Süleymân (50/K9,24), Süleymân (51/K9,34; 57/K12,13; 86/K19,20; 111/K28,30; 273/G270,3), Süleymân-ı zamân (81/K17,69; 84/K19,2), huzûr-ı Süleymân (94/K22,35), bûse-cây-ı Süleymân (98/K24,8), lutf-ı Süleymân-ı rûzgâr (111/K28,23), telmîh-i bâr-gâh-ı Süleymân (190/K78,4), taht-ı Süleymân (321/G385,3).

NŞD: hâtem-i Süleymânî (28/K8,25), şevket-i Süleymân (38/K11,14), Süleymânlık (125/G65,4).

NFD: Süleymân-ı hakikat (48/K2,10), Süleymân (60/K6,27), bîsât-endâz-ı evreng-i Süleymânî (81/K12,16), Süleymân gibi (81/K12,18; 83/K12,51; 159/K34,20), şâyeste-i mülk-i Cem ü mühr-i Süleymânî (82/K12,34), hıdîv-i nâm-ver-i ârâyîş-i taht-ı Süleymânî (88/K14,29), Alî-rezm ü Süleymân-kevkebe (88/K14,30), Süleymân-ı hayâl (94/K14,59), bîsât-endâz-ı dîvân-hâne-i taht-ı Süleymânî (106/K19,22), tehniyet-i

mansıb-ı Süleymânî (146/K31,11), Süleymân kadar (155/K33,19), Süleymân (181/K41,11), Süleymân-ı zamân (197/K45,45), Süleymânlık (220/K51,22), mühr-i Süleymân (224/K52,25), Süleymânın Âsafî (238/K56,26), herîf-i dîv-i Süleymân (245/K58,32), Süleymân (253/K61,19).

ND: Süleymân gibi (106/K15,26; 221/Tar36,14), Süleymân (209/Tar26,14), kasr-ı Süleymân (243/Tar55,14), Belkîs ile Süleymân (255/Tar68,10), ikbâl-i Süleymân (304/Tar104,3), ben mûr-ı nahîf ü ol Süleymân (379/M2,67), vâris-i mülket-i Süleymânî (339/M7,74), hazret-i Süleymân (403/M7,110), taht-ı Süleymân (876/G552,5), mühr-i Süleymân (;897/G579,2), Be-ism-i Süleymân (1278/Mua43; 1314/Mua151).

NED: divân-ı Süleymânî (47/K11,18), Sultan Süleymân-ı zaman (52/K12,14), Sultan Süleymân (221/Mus1,V-5), mühr-i Süleymân (246/Tah20,II).

ŞGD: hâtem-i engüş-t-i Süleymân (70/K14,35), Süleymân-ı zamân (73/K15,30), Me'âl-i Mülk-i Süleymân (84/K20,23), Süleymân mülkü (131/Tar25,2), kadr-i Süleymân (138/Tar35,4), Süleymân tahtı (171/Tcb4,5), cây-ı Süleymânî (171/G28,1), Süleymân (264/G28,1), Süleymânsız (294/G77,1), Süleymân-ı ma'nâ (378/G230,10), mühr-i Süleymân (402/G278,2), mûr u Süleymân (411/G297,3).

2.15. Zekeriyâ

Mescid-i Aksa'da dinî liderlik yaparken İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilmiştir. Süleymân Peygamber'in neslindendir. Yeni bir şeriat getirmemiş, Mûsâ'nın şeriatını devam ettirmiştir (Dikmen, 2003: 451).

O dönemde Beyt-i Mukaddes'te ibadetle meşgul olup, hizmet eden azadlı âbidler vardır. Çocuğu olacak kimseler oğulları olursa Mescid-i Aksa'ya ibadet etmek üzere vermeyi adarlar. Meryem'in annesi Hunne de çocuğunu Beyt-i Mukaddes'e hizmetçi olarak vermeyi adanmıştır. Kızı olunca oraya giderek durumu anlatır ve onu Beyt-i Mukaddes'e hizmetçi olarak kabul etmelerini ister. Meryem iyi bir aileden geldiği için kabul edilir. Zekeriyâ Meryem'in teyzesinin kocasıdır. Akrabalığı öne sürerek onu himayesine almak ister. Diğer âbidler de çocuğu himaye altına almak isteyince aralarında kura çekmeye karar verirler. Kurada da Zekeriyâ çıkınca Meryem'in yetişmesini ve himayesini o üzerine alır (TGPTA: 189). Meryem teyzesi Îsâ'nın yanında büyür. Sonra ona Beyt-i Mukaddes'te ona mahsus bir oda yapılır. Meryem odasında ibadetle meşgul olur. Yanına Zekeriyâ'dan başkası giremez (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 43).

Zekeriyâ'nın hanımının çocuğu olmaz. Hanımı kısır ve yaşlarının çok ilerlemiş olmasına rağmen kendisinden sonra kavmini doğru yola çağırarak bir evlad vermesi için Allah'a dua eder. Allah duasını kabul eder ve ona bir çocuğu olacağını müjdeleyen melekler gönderir. Çocuğun isminin Yahya koyulmasını isteyen melekler, çocuğun Allah'a inanan, kavmine doğru yolu gösterecek birisi olacağını da müjdeler (Tabbara, 1998: 386-387).

Meryem'in Îsâ'yı babasız olarak dünyaya getirmesinden sonra İsrailoğulları Zekeriyâ'ya Meryem'le ilgili iftirada bulunurlar. Onu öldürmeye karar verirler. Zekeriyâ onların bulunduğu yerden uzaklaşır. Beyt-i Mukaddes yakınlarında ağaçlı bir bahçeye girer. Zekeriyâ'yı bir ağaç yanına çağırır. Oraya gittiğinde ağaç yarılr ve içine girer. İsrailoğulları ağacın yanında izini kaybeder. Orada onu beklemeye başlarlar. Şeytan insan kılığına girerek onlara ağacı bıçkı ile kesmelerini söyler. Kâfirler ağacı

biçerek Zekeriya'yı şehit ederler. Zekeriya Peygamber kesilirken hiç sesini çıkarmamış, imtihanını başarı ile tamamlamıştır. Oğlu Yahya Peygamber de bir Yahudi hükümdarı tarafından şehit edilmiştir (TGPTA: 195-196).

“Hemçü ‘Îsâ ya Zekeryâ sırrını fâş itmenüz
Kayalar bıçgu başa ya ele mismâr ebkem ol.” (KBD354/G910,6)

“Îsâ ve Zekeriya gibi, kayalar başa bıçkı ya da ele kazık olsa; dilsiz olup sırrını açığa çıkarmayın.”

Îsâ ve Zekeriya Peygamber'in kavmi tarafından katl edilmesine telmih yapılmıştır. Zekeriya testere ile kesilirken hiç sesini çıkarmamıştır. Şair sır saklama konusunda Zekeriya ve Îsâ Peygamber'i örnek almamızı öğütler.

“Harif-i erre-i gam sanma her kuru ağacı
Ki yazılır Zekeriyyâ adına ol menşur” (FD29/K2,3)

“Her kuru ağacı gam testesinin meslektaşını sanma. O menşur Zekeriya adına yazılır.”

Zekeriya Peygamber'in bir ağacın içine girmesi, orada inanmayanlar tarafından testere ile kesilmesine telmihte bulunulmuştur.

FD: Zekeryâ (108/K34,6).

ND: makâm-ı Zekeriya-yı nebî (305/Tar104,9), Zekeriya (309/Tar104,54).

2. 16. Îsâ

İsrailoğullarına gönderilen son peygamberdir. Kendisine kitap indirilmiş ve Mûsâ Peygamber'in şeriatından farklı yeni bir din getirmiştir. Altı büyük peygamberden beşincisidir (TGPTA: 3).

Meryem'in babası İmrân, İsrailoğullarının ileri gelenlerindendir. Karısı Hanne'nin çocuğu olmamaktadır. Hanne, bir evlat vermesi için Allah'a dua eder. Kendisine bir çocuk verilirse, onu kulluk etmesi için Allah'a ve Beyt-i Mukaddes'in hizmetine vakfedeceği adağında bulunur. Beyt-i Mukaddes'e hizmet için erkek çocukları münasip görülürken Hanne'nin kızı olur. İsmi Meryem koyar. Hanne adağını gerçekleştirmek için Meryem'i Beyt-i Makdis'in hizmetine kabul ettirir. Beyt-i Makdis'te Meryem'in bakımını kimin üstleneceği tartışmaya sebep olur. Kura sonucunda aynı zamanda teyzesinin kocası olan Zekeriya, Meryem'in bakımını üstlenir. Meryem'e bir oda tesis eder ve odaya ondan başka kimse giremez. Allah Meryem'e güzel yiyecekler göndermektedir. Zekeriya, Meryem'in odasına girdiğinde kendisinin getirmediği güzel yiyecekleri görür ve onları Allah'ın gönderdiğini öğrenir (Tabbara, 1998: 391-392).

Bir gün Meryem odasında ibadet ederken Cebrail insan suretinde yanına gelir. Allah'ın ona nur topu gibi bir oğul vereceğini ve bu çocuğun peygamber olacağını müjdelar. Cebrail, Meryem'e doğru nefes üfleyerek ayrılıp gider. Meryem o zaman 15 yaşlarındadır. Hamilelik alâmetleri başlayınca insanlardan uzakta, تنها bir yere çekilerek çocuğun doğmasını bekler. Îsâ doğduğunda Meryem'in sıkıntısı iyice artar, insanlara çocuğu nasıl açıklayacağını düşünmektedir. Üzgün bir şekilde otururken birden Îsâ konuşmaya başlar ve annesine üzülmemesini söyler. İnsanlar kendisine birşey

sorduğunda oruçlu olduğunu hiç kimseyle konuşamayacağını söyleyerek kendisini göstermesini ister. İnsanlara gerekli cevabı İsa verecektir (Dikmen, 2003: 465-468). Meryem çocuğu ile birlikte kavminin yanına gelince zina yapmakla suçlanır ve kınanır. Meryem suçlamalar karşısında sessiz kalır ve kavmine cevap vermesi için İsa'yı gösterir. Kavim onun suçsuz bir çocuk olduğunu ve konuşamayacağını söyleyerek itiraz eder. Bunun üzerine beşikteki çocuk konuşmaya başlar.

“Çocuk şöyle dedi: ‘Ben, Allah’ın kuluyum. O, bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı.’”(Meryem, 19/30-32)

İsa'nın beşikteyken konuşmasına şaşırان İsrailoğulları hiçbir şey söyleyemezler. Fakat daha sonra dedikodu yapmaya ve çeşit çeşit iftiralarda bulunmaya devam ederler (TGPTA: 20). Zekeriyâ Peygamber'i suçlarlar ve sonunda onu şehit ederler. Meryem İsa'yı alarak amcasının oğlu Yûsuf Neccar ile birlikte Mısır'a gider. On iki sene orada kaldıktan sonra Kudüs'e döner ve İsa otuz yaşına girinceye dek Nâsıra Köyü'nde yaşarlar (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 43-44).

Allah, İsa'ya Tevrât ve İncil'i öğrettikten sonra, otuz yaşlarında iken onu peygamber olarak görevlendirir. İsa, insanlara peygamberliğini müjdelar ve kendisine tâbi olmalarını ister. Sadukî adındaki bir Yahudi fırkasının muhalefetiyle karşılaşır. Yahudilerin dinî liderleri hahamlar, yazarlar ve kâhinler de ona karşı çıkar (Tabbara, 1998: 402-404). Ondan peygamber olduğunu kanıtlamasını ve mucize göstermesini isterler. İsa, kuş şekli verdiği çamur parçasına dua edip üflediğinde kuş canlanır ve uçmaya başlar. Kör birisinin gözlerine elleriyle dokununca adamın gözleri açılır. Yahudiler daha büyük mucizeler göstermesini isteyince İsa, Allah'ın emriyle dört kişiyi diriltir. Yahudiler'in her birinin ne yiyip içtiğini, evlerinde neler sakladığını söyler. İsrailoğulları bütün bu mucizelerin sihir olduğunu, İsa'nın da sihirbaz olduğunu söyleyerek inkâr etmeye devam ederler (Dikmen, 2003: 476-478).

İsa kavminin inatla kendisine inanmadığını görünce onların arasına girerek Allah yolunda yardımcılarını kimler olduğunu sorar. Ona iman eden şakirdleri sayıları az olduğu halde imanlarını cesaretle açıklarlar. On iki kişi olan Havarîler İsa'nın arkadaşları ve şakirdleridir. İsa hayatta iken dinini açıklamaları için onları çeşitli yerlere göndermiştir (Tabbara, 1998: 402-404).

İsa'ya inanmayan Yahudiler, sonunda onu öldürmeye karar verirler. İsa'yı aramaya başlarlar. Havarîlerinden biri olan Yehuda (Judas) az bir para karşılığında İsa'nın yerini Yahudilere haber verir. Yehuda Yahudilerle birlikte İsa'yı yakalamak için içeri girdiğinde Allah kendisini İsa'ya benzetir. Yahudiler de onu İsa diye yakalarlar. Öldürüp asarlar. İsa da göğe yükseltilir. Bu sırada otuz üç yaşındadır (TGPTA: 43).

Allah Yahudilerin kurduğu tuzağı ve başına gelecekleri İsa'ya haber vermiştir.

“Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.”(Âl-i İmrân, 3/55)

Yahudilerin heyecanları yatışıp soğukkanlılıkla durumu incelediklerinde şaşırıp kalırlar. Çarmıha gerdikleri adamın yüzü İsa'ya benziyorsa da vücudu benzememektedir. Bunun üzerine aralarında münakaşa başlar. Kimisi öldürdüğümüz İsa değil derken, kimisi de hayır İsa'ydı diye iddia eder (Dikmen, 2003: 487).

İsa göğe çekildikten kırk sene sonra Romalılar Kudüs'e saldırır. Yahudiler'in kimini öldürüp kimini esir alırlar. Yahudi kitaplarını yakıp, Beyt-i Mukaddes'i yıkarlar. Kudüs'ü İsrailoğullarından boşaltırırlar. İsa'nın vasiyeti ile Havarî'ler farklı yerlere

dağılarak İsa'nın dinini insanlara yaymaya devam ederler. Sonradan İncil farklı şekillerde yayılır. Birçoğu birbirine uymamaktadır. Hristiyanların başkanları İncil'lerin birbirine uymadığı için hepsini gözden geçirip içlerinden dört nüsha ayırırlar. Asıl İncil ele geçirilememiştir. İsa'nın dini üç yüz yıl gizli tutulmuş, İsevîler ibadetlerini gizlice yapmışlardır. Roma İmparatoru Kostantin İsa'nın dinini kabul eder ve icrasına izin verir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 45).

İsa, kıyamet yaklaşınca, Şam'daki Ümeyye Câmii minâresine inecek ve kırk sene yaşayacaktır. Bu zaman zarfında, Mehdî ile buluşacak ve İslamiyet'i yayacaktır. Evlenip çocukları olacaktır. Sonra Medîne'de vefat edip, Hz. Muhammed'in yanına defn edilecektir (TGPTA: 46).

Rivayete göre İsa'nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak ve bir iğne vardır. Birinin eliyle su içtiğini, bir başkasının da parmağıyla sakalını taradığını görünce tası ve tarağı bırakır. Göğes çıkarıldığı zaman üstünde yalnızca iğne bulunur ve bu yüzden dördüncü kattan ileri geçememiştir. "Mesîh" lakabıyla bilinir ve kendisine Rûhu'l-Kudüs denir (Pala, 1989: 259).

Klâsik Türk edebiyatının temel kaynaklarından biri de peygamber kıssalarıdır. Konuyla ilgili taradığımız divanlarda İsa Peygamber'in kıssasının birçok yönü ile klâsik Türk şiirinde ele alındığı görülmektedir.

İsa'nın en önemli mucizesi insanları diriltmesidir. Şairler sevgilinin dudağını can bağışlaması sebebiyle İsa'ya benzetmişlerdir.

"Egerçi mürdeyi İsa diriltirmiş du'â ile
Bize sövdükçe cân verir nigârın la'l-i şîrîni" (APD284/G343,5)

"Her ne kadar İsa dua ile ölüyü diriltirse de sevgilinin şirin dudağı sövdükçe bize can verir."

Sevgilinin şirin ve güzel olan dudağı, genellikle âşık için acı verici, kötü sözler dökülür. Kötü bir şekilde de olsa sevgili tarafından anılmak, onun ilgisini çekebilmek âşık için hayat kaynağıdır. Şair, sevdiği ile İsa'yı karşılaştırırken İsa'nın dua ederek ölüleri diriltmesine telmih yapmıştır. Sevgilinin şair için dua etmesi bir yana ona sövmesi bile şaire yapacağı büyük bir lütuftur. Onun nazarında sevgilinin sövmesi İsa'nın ölüleri diriltten duasından çok daha kıymetlidir.

"Leblerin sâgarında sâki-i İsa-nefes
Cû'ra diye ehl-i meclis üstüne cân yagdırır" (NBD217/G149,5)

"İsa nefesli saki dudaklarının kadehinde mecliste oturanların üzerine cûra diye can yağdırır."

Şairin nazarında sevgili güzelliği ile etrafındakilere can bağışlayan bir saki gibidir. Sevgili, İsa gibi ölüleri diriltten sakiye, onun dağıttığı içkiler de cana benzetilir. Âşık bir ölüdür, sevgilinin gülümsemesi ya da bir sözü ile dirilecektir. Bu yüzden sevgilinin dudağının ölüyü diriltme özelliği vardır.

"Bıraktı hâke hüsnü âf-tâb-i âlem-ârâyı
Götürdü yeryüzünden mu'ciz-i lâ'lin Mesîhâyı" (FD266/G278,1)

"Güzelliği, dünyayı süsleyen güneşi toprağa bıraktı. Dudağının mucizesi Mesîhâ'yı yeryüzünden götürdü."

Şair, sevgilinin eşsiz güzelliğini mübalağalı bir şekilde methetmektedir. Sevgilinin parlak güzelliği güneş bile duramamış gökyüzünü bırakarak yere inmiştir. Onun dudakları can bağışlama konusunda edebiyatımızda ölüleri diriltmesi ile anılan İsâ'yı geride bırakmıştır. Onun bu dünyadan ayrılıp gökyüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Şair İsâ'nın gökyüzüne yükseltilmesine telmih yapmış. Bu olayın sebebinin sevgilinin dudakları olduğunu söyleyerek hüsnütalil sanatı yapmıştır.

“Bûs-ı la'lin isteyen ol mutrib-ı 'Îsî-demün
Nây-veş kendin belâ bezmine dem-sâz eylesün” (BD340/G388,3)

“O İsâ nefesli çalgıcının dudağının öpüşünü isteyen ney gibi kendini bela meclisine arkadaş etsin.”

Ney, bir arşın uzunluğunda nefesli bir çalgıdır. İçinde ilahî sırrı sakladığı için sesiyle coşku ve heyecan verir. İnanişâ göre ney ilahî sırrı anlatmaktadır (Pala, 1989: 390). Şair, sevgilisini güzel sesler çıkaran bir çalgıcıya benzetmektedir. Ney gibi onun dudaklarına değebilmek için âşğın bela meclisine girmesi gerekmektedir. Vuslata erebilmek için acı ve ıstırap yolundan geçmesi gerekir. Âşğın ah ve figanları da neyin acıklı sesine benzetilir.

“İsî ol dil-berün leb-i cân-bahşî ile ger
Satrenc-ı rûh-bahşlıg oynarsa mât ola” (ZD26/G26,3)

“Eğer İsâ, o sevgilinin can bağışlayan dudağı ile ruh bağışlama satrancı oynarsa mat olur.”

Sevgilinin can bağışlayan güzel dudakları ile duası ile ölüleri diriltten İsâ karşılaştırılmıştır. Şaire göre ölüleri diriltme konusunda ikisi satranç oynarsa kazanan sevgilinin dudakları olacaktır. İsâ'nın ölüleri diriltmesine telmih yapılmış, sevgilinin dudağı kişileştirilmiştir.

“Leblerin 'İsâ gibi cân bahş-ı âlemdir velî
Her nefesde nice âlemler helâkindir senin” (HBD184/G276,3)

“Dudakların İsâ gibi dünyanın can bağışlayanıdır ama sen her nefeste nice dünyalar helak etmektesin.”

Âşğın hayatı sevgilinin iki dudağı arasındadır. Sevgilinin dudakları, hastalara şifa vermesi ve ölüleri diriltmesi yönüyle telmih sanatı vasıtasıyla İsâ'ya benzetilir. Çünkü o, bir çift güzel sözülle hicran acısı ile ölen âşğın tekrar hayata dönmesini sağlar. Diğer taraftan da onu elde edemeyen bir çok kişinin helakine sebep olur. Sevgilinin bir tek âşğın da çok fazla olmasına işaret edilmektedir. Can bağışlamak ile helak etmek arasında tezat vardır.

“Da'vî-yi ihyâ eder la'l-i lebin 'İsâ ile
Cünd-i Fir'avn oldu hattın ceng eder Mûsâ ile” (HBD273/G528,1)

“Dudaklarının la'li İsâ ile diriltme davası eder. Hattın Firavun'un askeri oldu Mûsâ ile savaşı.”

Sevgilinin dudakları âşğa can bağışlamakta bu yönüyle İsâ ile kıyaslanmaktadır. Dudakların etrafını saran ayva tüyleri dudaklara göz dikmiş askerler olarak tahayyül edilir. Bu yüzden hatlar, Mûsâ ile savaşı Firavun askerlerine teşbih edilmiştir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından dudak ve ayva tüyleri anlatılırken  s  ve Mûsâ'nın k ssalarına telmih yapılmıştır.

“Gamzesi kan d kmede etmez tenezzül R steme
Lebleri c n vermede ‘ s ye harf-endâz olur” (NAD171/G37,2)

“S zg n bakışı kan dökme konusunda Rüstem’e alçak gönüllülük etmez.
Dudakları can vermede  s  ile yarışır.”

Sevgilin bakış okları  şıg n canını, gönlünü, yüreğini hedef alır. Bu yüzden kan dökücü bir özelliği vardır. şair, sevgilinin öldürücü bakışlarını  ran’ın g cl  savaşcısı Rüstem ile karşılaştırmış ve sevgilinin onu rahatlıkla ge e eğini vurgulamıştır. Gözler âşığı yaralayıp, canına kastederken onu kurtaracak olan sevgilinin can bağışlayan dudaklarıdır. Dudaklar bu konuda o kadar mahirdir ki  s  Peygamber ile bile rahatlıkla yarışır. Rüstem’e ve  s ’nın k ssasına telmih yapılmıştır.

“Ey sanem verir leb-i la’lin Mes h dan haber
G yiy  hâl-i lebin bir Hind -y  âteş perest” (NFD288/G14,2)

“Ey sanem kırmızı dudağın Mes h ’dan haber verir. Sanki dudağının beni bir ateşe tapan Hindu’dur.”

Sevgili istiare sanatı vasıtasıyla puta benzetilmiş, güzelliği vurgulanmıştır. Onun kırmızı dudakları can bağışlayıcı özelliği ile  s ’y  hatırlatmaktadır. Hintliler siyah bir ırk olduğu için divan şiirinde sevgilinin benine ve sa ına teşbih edilir. Sevgilinin dudakları insanın içini yakan bir kırmızılığa sahiptir; bu yüzden onun yanındaki siyah ben ateşe tapan Hintlilere benzetilmiştir.

“ eşmin öldürse ne gam  eşme-i cân dudağın
Melek ’l-mevt ise ol bu dem-i  s  mi değil” (şD202/G106,2)

“G z n  ld rse gam değil o ölüm meleği ise bu can  eşmesi olan dudağın  s ’nın nefesi değil mi?”

Sevgilinin bakışları attığı oklarla  şıg n gönlünü yaralar onun canına kasteder. Bu yönü ile sevgilinin gözleri Azrail’e teşbih edilmiştir. İstiare yoluyla can çeşmesine benzetilen dudaklar  s  nefesi gibi  şıg na can bağışlamaktadır. “ eşm” ile “Melek ’l-mevt”; “dudak” ile “dem-i  s ” birbirine benzetilerek leffüneşir sanatı yapılmıştır.  s  Peygamber’in k ssasına telmih yapılmıştır. “ eşm” ve “ eşme” aynı kökten türemiştir, iştikak sanatı vardır. şair anlatmak istediğini soru yoluyla anlatarak istifham sanatı yapmıştır.

“Goncalar  s  demidir diye   k eyler kefen
Leblerin şevki kılalı bülbül-i g y  beni” (APD269/G313,2)

“Dudaklarının şevki ile beni şakıyan bülbül ettiğinden beri goncalar  s  nefesidir diye kefen yırtarlar.”

şair, kendisini şakıyan bir bülbüle benzetirken şiir söyleme kabiliyetini övmektedir. şairin güzel söz söylemesinin sebebi sevgilinin dudaklarıdır. Onun sevgilisine çok güzel bir şekilde niyazda bulunması goncanın kıskan lılıkla açılmasına sebep olmuştur. Goncanın açılmasının bir sebebi de onu böyle dile getiren dudakların  s  gibi can bağışlayacağı olduğu düşüncesidir.

“İhyâ-yı memât olduğunu bilse deminde
Cân vere idi ermek için bu deme Îsâ” (NBD158/G18,2)

“Îsâ, nefesinde ölüm diriltmesi olduğunu bilse bu nefese ulaşmak için can verirdi.”

Bu beyitte de sevgilinin dudaklarının âşığa cam vermesi üzerinde durulmuştur. Şair, Îsâ’nın bile sevgilinin dudakları için can vereceğini söylerken telmih ve mübalağa sanatı vasıtasıyla sevgilinin dudaklarını methetmiştir. Îsâ’nın ölmediği, gökyüzünde yaşamına devam ettiğine de telmih yapılmıştır.

“Dâmen-i Îsâya el ermez görünmez âb-ı Hızır
Senden olur ey tabîb-i cân u dil dermân bize” (ŞYD187/G325,3)

“Îsâ’nın eteğine el ulaşmaz, Hızır’ın suyu görünmez. Ey can ve gönül doktoru bize çare senden olur.”

Şair, aşk derdinin tek çaresinin sevgili olduğunu vurgulamıştır. Îsâ gibi sıhhat veren sevgiliye ve onun hayat bağışlayan dudağına ulaşılammamaktadır. Burada Îsâ’nın gökyüzünde olması ve âb-ı hayatın yerinin bilinmemesi dolayısıyla gerçek anlam da söz konusu olabilir. Şairin hicran acısını dindirecek ve ona ebedî hayatı sağlayacak tek kişi sevgilidir.

“Zâtîyâ cânım gelürdi bir dem ol ‘Îsî-nefes
Dise kabrüm üzre gelse hâlün ey bî-çâre ne” (ZD261/G1412,5)

“Ey Zâtî, o Îsâ nefesli bir an kabrime gelse, ‘Ey zavallı hâlin ne?’ dese canlanırdım.”

Şair, ayrılık acısı ile hayatından vazgeçmiştir. Bulunduğu yeri kabre, kendisini de ölüye benzeten şair sevgiliden umudunu yitirmez. O, can bağışlayan dudağı ile şaire hâlini sorup, ilgilenirse şair tekrar hayata dönecektir. Îsâ’nın ölüleri diriltme özelliğine telmih yapılmıştır.

Îsâ kavmi tarafından çarmıha gerilmek isteyince Allah onu göğe yükseltmiştir. Rivayete göre üzerindeki iğne dolayısıyla dördüncü gökte kalmıştır. Şairler rakibi Îsâ’nın iğnesine benzetirken, ah ve fğanlarının ne kadar fazla olduğunu anlatırken Îsâ’ya ulaştığını ifade etmişlerdir.

“Neylersin eşiginde rakib ile dostum
Çıkmadı göge çünkü Mesîhâ harı ile” (NBD356/G462,5)

“Dostum eşiginde rakip ile ne yaparsın. Çünkü Mesîhâ dikenini ile göge çıkamadı.”

Âşık sevgilinin her şeyine sabreder. Sabredemediği tek şey sevgilinin rakibe iyi davranması, ona ilgi göstermesidir. Rakibi sevgilinin yanında gören şair sevgili için de üzülür. Onu uyarak rakibin ona zarar vermesini engellemeye çalışır. Rakip, Îsâ’nın gökyüzünün dördüncü katında kalmasına sebep olan iğneye benzetilmektedir.

“Çok yetirme göklere efgânım ey kâfir sakın
İncinir nâ-geh Mesîhâ işitip efgânımı” (FD259/G263,3)

“Ey kâfir sakın inlememi göklere çok çıkarma, (çünkü) Mesîhâ zamansız inlememi işitip incinir.”

Sevgili âşığın imanını gidermesi, merhametsiz davranması sebebiyle istiare yoluyla kâfire benzetilir. Şair sevgilinin eziyetleri ile devamlı ah ve figan etmektedir. İçinde yanan aşk ateşi ile o kadar derinden bir ah çekmiştir ki ahı göklere ulaşmıştır. Şair, Îsâ'nın gökyüzünde olmasına telmih yaparken mübalağa yaparak ah ve feryatlarının Îsâ'ya ulaştığını ifade eder. Bu ahların sebebi sevgili olduğu için şair sevgiliyi Îsâ'yı rahatsız etmemesi için uyarır.

“İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Mu'attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı” (BD36/K15,5)

“Yerden eflake Bahur-ı Meyem'in kokusu erişerek gökte Îsâ'nın eteğini kokulara gark etti.”

Baharın gelmesi ile bütün çiçekler açılmış ve dünya çiçek kokuları ile donanmıştır. Meryem Îsâ'yı dünyaya getirirken ağrının şiddeti ile tuttuğu çiçeğe “Bahur-ı Meryem” adı verilmiştir (Levent, 1984: 179) Şair, “Bahur-ı Meryem” çiçeği vasıtasıyla Îsâ'nın annesi Meryem'i anmıştır. Baharla koku çiçeklerin açması nedeniyle birlikte zikredilir. Dünya o kadar güzelleşmiştir ki bu güzellik yeryüzünden gökyüzüne ulaşmıştır. Îsâ'nın gökyüzünde olması ve annesi Meryem'e telmih yapılmıştır.

“Rûh-ı pâk ol yirün eflâk ola mânend-i Mesîh
Kalmaga hâk-i mezelletde bu tendür bâ'is” (BD117/G26,4)

“Temiz ruh ol. Mesih gibi yerin gökler olsun. Bahsi geçen bedendir hakirlik toprağında kalmasın.”

Şair, bu dünyada temiz kalpli olmanın önemini vurgulamaktadır. Yüce yaratılışa sahip insan bedeninin toprağa girince ruhunun rahat olması, acı çekmemesi için bu dünyada doğruluktan ayrılmaması gerekmektedir. Kötülük insanın ruhunu kirlettiği için şair iyiliği, doğruluğu öğütler. Îsâ'nın gökyüzüne yükseltilmesine telmih yapılmıştır.

“Varunı terk it ki yirün âsitân-ı yâr ola
Hazret-i 'Îsânun oldur yirin eflâk eyleyen” (ZD5/G1008,2)

“Varlığını terk et ki yerin sevgilinin eşiği olsun. Hazret-i Îsâ'nın yerinin gökler olmasını sağlayan odur.”

Îsâ Peygamber'in bir iğne dışında hiçbir şeyinin olmamasına telmih yapılmıştır. Âşık, dünya nimetlerinin hepsinden uzaklaşıp, sadece sevgili için yaşamalıdır. İkiliği ortadan kaldırıp bir tek olmak gerekir. Şair, sevgilinin eşiğine ulaşmak için âşığın kendisini unutmaması gerektiğini ifade etmiştir. Şaire göre gerçekten seven insan dünya mülkünden sevgiliden başka hiçbir şey istememelidir.

“İrmedi sana serâyunda figânım âh kim
Menzil-i hôrşîdde 'Îsâya virmişken sudâ” (ZD128/G624,2)

“Güneş gibi yüksekte olan İsa'ya ahım rahatsızlık vermişken ne yazık senin sarayına yetişmedi.”

Sevgili sultana, onun bulunduğu yer de saraya teşbih edilmiştir. Sevgili âşığa karşı umursamaz ve katıdır. Onun, kendisi için çektiği sıkıntıları görmemezlikten gelirken ah ve figanlarını da duymaz. Şairin içindeki aşk ateşinin dışa yansması olan ahları gökyüzüne çıkmıştır. Şair telmih ve mübalağa sanatı vasıtasıyla figanlarının İsâ'yı rahatsız ettiğini ama sevgiliye ulaşmadığını belirtir.

“İrgürür mi bizi bunca derd-i müjgân menzile
Kaldı ‘İsâ yolda ucundan dilâ bir sûzenün” (ZD299/G795,3)

“Bunca kirpik derdi bizi menzile ulaştırır mı? Ey sevgili, İsâ iğnenin ucundan yolda kaldı.”

Sevgilinin göz kapaklarına asker gibi dizilen ve attığı oklarla âşığı yaralayan kirpikler, İsâ'nın gökyüzünün dördüncü katında kalmasına sebep olan iğneye benzetilir. Kirpikler de âşığın sevgilinin yüce makamına ulaşmasına engel olmaktadır. İsâ Peygamber'in kıssasına telmih yapılmıştır.

“Ol rûh-bahşî didi görenler rakîb ile
Seyrân ider cihânı Mesîhâ harî ile” (ZD226/G1357,6)

“O ruh bağışlayanı rakiple görenler: ‘Mesîhâ, dikenî ile dünyayı seyran eder.’ dedi.”

Âşığın en büyük düşmanı rakiptir. Onun nazarında o kötü ve zalim bir insandır. Âşığın, sevgiliyi rakipten uzak durması için uyarmasına rağmen sevgili onunla sıkı münasebet kurmaktadır. Onun dayanamadığı, en çok üzüldüğü nokta da budur. Şairin sevgilisi de rakiple iyi geçinmektedir. Şair sevgiliyi ölüleri diriltten İsâ'ya; rakibi de İsâ'nın iğnesine benzetirken bu durumu başkalarının ağzından eleştirir.

“Benzetmeyeyim mi leb-i cânâna Mesîhi
Kim anı bu halk öge öge göke çıkardı” (ZD364/G1529,2)

“Mesîh'i sevgilinin dudağına benzetmeyeyim mi? Ki onu bu halk öge öge göge çıkardı.”

Güzelliği ile dillere destan olan sevgilinin dudakları gökyüzüne yükseltilen Mesîhâ'ya benzetmiştir. Şair, istifham ve hüsnüalil sanatı vasıtasıyla bu benzetmenin sebebinin sevgilinin de halk tarafından övülerek göklere çıkarılması olduğunu söyler. “Öge öge göklere çıkarmak” deyimini kullanılarak irsâl-i mesel sanatı yapılmıştır.

“Eger kim sûzen-i ‘İsâ yere düşse bulunmaz yer
Şu denlü çok kapısında anun ‘uşşâk-ı bî-bâli” (ZD423/G1665,3)

“Onun eski olmayan âşıkları kapısında o kadar çok ki İsâ'nın iğnesi yere düşse yer bulamaz.”

Sevgili, âşıklar tarafından çok fazla rağbet görmektedir. Şair, onun âşıklarının sayısını iğne atsan yere düşmez deyimini kullanarak mübalağalı bir şekilde ifade etmiştir. İsâ'nın iğnesi ile birlikte gökyüzünde bulunmasına telmih yapılmıştır.

“Sûzen-i dil-dûz-ı gamzendir bana ha'il olan
Yoksa eylerdim tecerrüd kasdini ‘İsâ gibi” (HBD299/G605,4)

“İsâ gibi her şeyi bırakıp giderdim ama bana engel olan kalbi delen bakışının iğnesidir.”

Şair, kendisini İsâ’ya, sevgilinin kendisine fırlattığı bakış oklarını da İsâ’nın iğnesine benzetir. Sevgilinin gamzesinin okları âşığın kalbine saplanmış, onun aşkının artmasına vesile olmuştur. Şair içindeki aşkı söküp atamaz. Buna sebep olarak da sevgilinin bakışlarını gösterir.

“Hâsid benimle da’vî-i nazm eylese n’ola
Zu’munca har suhan-ver-i ‘İsâ-beyân olur” (NFD141/K29,64)

“Kıskanç kişi benimle nazm davası yapsa ne olur? Zannınca diken İsâ beyanlı şair olur.”

Şair, kendisini överken, şiir söyleme konusunda kendisi ile yarışan şairleri de yermektedir. Rakipleri İsâ’nın iğnesine benzetirken kendisinin güzel şiirlerini de İsâ’nın hayat veren sözlerine benzetir.

İsâ Meryem’e Cebrail’in üflediği ruh ile, babasız olarak dünyaya gelmiştir. Meryem’in İsâ’ya hamile kalması ve kucağında taşıması divan şairlerini çeşitli hayallere sürüklemiştir.

“Ehl-i diller görücek âyinede tasvirini
Bağrına basmış durur İsâ’yı Meryem sandılar” (NBD183/G74,3)

“Gönül adamları aynada tasvirini görünce Meryem İsâ’yı bağrına basmış duruyor sandılar.”

Âşığın gözleri ve gönlü sevgilinin güzelliğinin yansıdığı bir ayna gibidir. Gönlünün içine sevgilinin resmini nakşetmiştir. Şair, Meryem’in kucağındaki İsâ resimlerinden yola çıkarak kendi gönlünü Meryem’e, sevgiliyi de İsâ’ya benzetmiştir.

“Bâddan goncelere hâmile oldu gül-bün
Öyle kim İsâyı Cibrîl deminden Meryem” (FD87/K24,5)

“Meryem’in Cebrail nefesinden İsâ’ya (hamile) olduğu gibi gül kökü rüzgârdan goncalara hamile oldu.”

Rüzgâr Cebrail’in nefesine; gül kökü Meryem’e; gonca gibi güzel sevgili de İsâ’ya benzetilmiştir. Meryem’in Cebrail’in üflediği nefesle İsâ’ya hamile kalmasına telmih yapılmıştır. Şair, bahar mevsiminde goncaların çıkmaya başlamasını, rüzgârın gül köküne nefes üflemesine bağlamıştır. Gül kökünün hamile kalması ile teşhis sanatı yapılmıştır.

“İrmiş şikenc-i zülfi tolanmış tutagına
‘İsâyı sanki Meryem alubdur kucagına” (ZD172/G1275,2)

“Saçının kıvrımı dolanmış dudağına ulaşmış. Sanki Meryem İsâ’yı kucagına almıştır.”

Sevgilinin perçemlerini yüzüne bırakmış hâli tasvir edilirken o dönemin süslenme anlayışı da ifade edilmiştir. Kıvrım kıvrım olan saçları sevgilinin ağzına kadar ulaşmakta, onun çevresini sarmaktadır. Sevgilinin dudakları can bağışlayıcı olması

sebebiyle İsâ'ya benzetilirken, onu sarmalayan saçları da Meryem'e benzetilir. Kiliselerdeki İsâ-Meryem tablolarına da işaret edilmiştir.

Yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi İsâ Peygamber; Meryem'den Cebrail'in üflediği ruh ile dünyaya gelişi, nefesi, hastalara şifa vermesi, ölülere diriltmesi, yakasındaki bir iğne yüzünden gökyüzünün dördüncü katında bulunması gibi hadiselerle ve bu hadiseler etrafında teşekkül eden hayallerle şiirlere konu olmuştur.

Klâsik Türk şiirinde İsâ Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen İsâ ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: agzı Meryem sözi 'İsâ (14/G30,5), 'İsîyle Meryem (95/G240,5), 'İsî-i meryem misin (102/G256,4), 'İsî (112/G284,5; 277/G705,2; 449/G1154,5), meryem-i 'İsî-nefes (123/G310,4; 399/G1030,5), 'İsî demi (277/G705,2), 'İsîyidügin (314/G802,3), 'İsî ya Zekeryâ (354/G910,6), 'İsî virür idi tene cân (356/G915,5), lebi 'İsî (400/G1032,7), 'İsî-i meryem (457/G1174,1; 462/G1185,2), meryem-i 'İsî (483/G1236,6).

ŞD: Emîn ü ârif ü âlim ü dem-i Mesîhâ (32/K3,23), ibni Meryem (45/K7,2), nutk-ı Mesîh-i Meryem (48/K8,12), İsâ makamı (49/K8,15), Mesîh-dem (66/K14,1), enfâs-ı İsevî (79/Mus2,I-4), İsî-demi (80/Mus2,II-6), Mesîh-i Meryem (85/Mus3,V-4), dem-i İsî (143/G47,2), şâh-ı Meryem-sıfat (145/G49,2), Mesîh-i rûzgâr (158/G62,4), dem-i İsâ (164/G68,5), Mesîhî (169/G73,3), İsî-nefes (171/G75,1), Mesîh (225/G129,6), nefh-i İsâ (226/G130,5), mu'ciz-i İsâ (241/G145,6), ihyâ-yı Mesîhâ (244/G148,6), İsî nübüvveti (267/G171,2), Sâki-i İsî-nefes (274/G178,4), Hızır u İsî-i Meryem (275/G179,5), İsî (277/G181,4), İsileyin cânı (288/G192,2).

APD: Mesîh (31/K3,8), İsâ (34/K6,4; 34/K6,4; 46/K11,74), nutk-ı İsâ (40/K9,5), dem-i Mesîh (41/K10,7), Mesîhâ-dem (86/K27,14), Mesîhâ (88/K28,16), İsâ-nefes (94/K32,8), enfâs-ı Mesîhî (104/K37,1), mu'ciz-i İsâ (106/K37,35;), leb-i İsa (109/K38,34), İsâ (130/G22,9; 161/G88,4), İsâ gibi (164/G94,4), Mesîhânın gamı (170/G106,7), İsî demi (192/G154,5), ya Mesîhîsin zamanın (239/G250,2), enfâs-ı nesîm-i İsevî (278/G333,2), Mesîh-dem (307/F5).

NBD: İsâ (48/K1,1; 105/K22,11; 220/G155,1; 305/G346,2; 428/G622,5), dem-i 'İsâ (52/K2,25), devr-i mihr ü ömr-i Mesîh (60/K6,25), Mesîh-vâr (64/K8,2), Mesîh-i din-i Ahmed (70/K10,17), Mesîh-i Meryem ü Hızır-ı Peygamber (71/K10,33), Hızır u Mesîhâ (88/K17,2), nefha-i İsâ (88/K17,9), resm-i Mesîhâmı değil (89/K17,20), ta'ne-i Hızır ü Mesîhâ (94/K20,2), ahd-i İsâ (95/K20,6), har-ı İsâ (114/K25,12), dem-i İsâ (116/Tcb1,15), Hazret-i İsâ gibi (124/K,27)³, İsî-i Peygamber (138/K133,1), Mesîhâ (152/G3,6; 203/117,3; 300/G334,5; 331/G405,4; 338/G422,2; 374/G501,6), İsâ'ya ümmet (166/G37,3), İsî-demi (168/G40,5), Mesîh (204/G119,7; 235/G188,4; 311/G360,4), İsâ'ya (217/G150,3), Mesîh-vâr (226/G169,2), Mesîhâ (230/G178,3; 289/G310,3; 426/G618,2; 427/G620,3), Mesîhâ şîvesi (244/G207,4), İsî-i zamân (246/G213,3), Meryem-âsâ (290/G311,5), İsî gibi (291/G314,2), Mezheb-i İsâ (292/G315,3), mu'ciz-i İsâ (297/G326,3), Mesîh-nefes (311/G361,2), Mesîhâ gibi (329/G401,1; 434/G635,4), İsî suyu diye (336/G418,5), sûsen-i İsâ (343/G431,8),

³ Kaside başlığı altında numarasız olarak verilmiştir.

Meryem gibi (362/G475,5), Mesîhî (337/G510,2), Îsî-i Meryem (338/G534,5; 393/G545,10).

ŞYD: buhûr-ı Meryem (64/G81,3), bûy-ı buhûr-ı Meryem (143/G237,2), enfâs-ı Mesîhâ (172/G296,4).

FD: Îsî (58/K13,1), Îsâ ursa dem (66/Tcb15,VI-4), Mesîh (69/K16,5), Îsâ (87/K24,6), Îsî demi (87/K24,8), Hevâ-yı Hızr-haslet ü Îsevî-dem (93/K27,2), Mesîh-i şikûfe (93/K27,3), ne dem-i Îsî vü ne Çeşme-i Hayvân (104/K32,32), eger Hızr ü eger Îsâdır (118/K38,10), güzër-gâh-ı Mesîhâ (126/K42,42), Mesîh-i vaktı (140/G21,4), Îsî-leb (189/G121,2; 236/G216,5), mehd-i Mesîhâ (189/121,6), terkîb-i Îsî (195/G133,5), Mesîhâ tek (205/G156,2; 306/Kıt'a20), Hızr u Mesîhâ (212/G170,3), Mesîhâ (217/G178,7), Mesîhâ etegi (241/G226,3), Îsî-i Meryem (245/G234,3), feyz-i Mesîhâ (266/G276,6), Mesîhâ (267/G279,4; 268/G280,3), nâsih-i enfâs-ı Mesîh (317/R13).

BD: Mesîhâ-sıfat (39/K18,1), dem-i 'Îsâ (41/K18,19; 175/G120,3), Mesîhâ-dem (68/K25,20; 369/G433,3), nutk-ı Mesîhâ (72/K26,28), Mesîhâ (74/K27,18; 140/G66,1), Mesîh enfâsı (90/Mus4,II-3), Mesîhâ-veş (92/Mus5,III-3), i'câz-ı Mesîhâ (199/G157,3; 236/G221,2), Mesîhâ-veş (255/G251,4), pâye-i kadr-i Mesîhâ (290/G309,1), 'Îsâyem (295/G315,5), enfâs-ı Rûhullâh (296/G318,1), Hazret-i 'Îsâ (337/G384,2), enfâs-ı Îsevî (348/G388,3), ihyâ-yı mu'cizâta-ı Mesîhâ (449/B6).

ZD: 'Îsî-i mücerred (1/G1,7), 'Îsî-e-bn-i Meryem (3/G3,5; 276/G276,1), 'Îsî-nefes (32/G32,3; 221/G717,3; 148/G148,4; 75/G571,5; 426/G922,4; 27/G1044,3; 58/G1097,3; 126/G1204,2; 236/G1374,2), 'Îsî (46/G46,4; 467/G467,1; 22/G518,2; 480/G976,1; 114/G1184,1; 190/G1302,2; 217/G1343,3; 283/G1446,2; 347/G1542,3), 'Îsî lâ'li (48/G48,3), Hazret-i 'Îsâ (85/G85,1), 'Îsî gibi (139/G139,5; 480/G976,2; 122/G1197,6), 'Îsî-i lâ'lün-ü-cellâd-ı müjen (198/G158,2), 'Îsâ-ibn-i Meryem (185/G185,3), makâm-ı Hazret-i 'Îsâ (222/G222,4), 'Îsî-dem (258/G258,5; 468/G1740,4), 'Azrâ'il-ü-'Îsî (280/G280,5), Hazret-i 'Îsâ gibi (299/G299,1; 469/G469,1; 392/G392,1; 291/G1456,4; 380/G1595,7), Mesîhâ-dem (318/G318,1; 444/G444,1; 449/G945,3), Mesîh (345/G345,4), nutk-ı Mesîhâ-vâr (346/G346,6; 451/G451,3), çeşme-i Hayvân-leb-ü-'Îsî-nefes (353/G353,4), Mesîhün yiri (360/G360,1), 'Îsî-i devrân (374/G374,3), Îsâ (435/G435,2), 'Îsâ du'âsı ile (444/G444,4), 'Îsî-i zemân (451/G451,1; 455/G951,7; 431/G1678,1), Mûsâ-kelâm-ü-'Îsî-dem (461/G461,4), kıyâmet-kad-ü-'Îsî-dem (464/G464,3; 154/G1245,7), mu'ciz-i 'Îsâ-yı Nebî (487/G487,3), Mesîh-âsâ (490/G490,4), kıyâmet-kâmet-ü-'Îsî-dem-ü-Âb-ı Hayât (5/G501,3), 'Îsâ (82/G578,6; 68/G1113,4; 140/G1224,7; 286/G1449,5), Mesîhâ-kadr (87/G583,1), Muhammed-hû-vü-Yûsuf-çihre-vü-'Îsî-nefes (94/G590,4), Hazret-i 'Îsâ (99/G595,6), enfâs-ı 'Îsî-vâr (123/G619,1), 'Îsâ gibi (172/G668,5; 101/G1166,2; 348/G1543,1; 501/G1790,1), mantık-ı 'Îsî gibi (197/G693,4), 'Îsî-veş (203/G699,1; 305/G1478,1), 'ayn-ı Mesîhâ (321/G817,1; 433/G1681,6), 'Îsâ-nefes (369/G865,1), 'Îsâ (371/G867,2; 363/G1567,2), Âb-ı Hayvân-u-kıyâmet-kadd-ü-'Îsî-dem (467/G963,3), Mesîhâ degül misin (4/G1005,6), Yûsuf-ı 'Îsâ-nefes (27/G1044,3), 'Îsâ-yı devrân (39/G1065,1), 'Îsâ-yı zemân (67/G1111,3), indi felekden yire 'Îsâ (70/G1115,5), 'Îsâ-nefeslûk it (74/G1112,4), 'Îsî-i Meryemmisin (95/G1157,2), 'Îsâya ümmet olmayan (96/G1158,2), Mesîh (113/G1183,7; 242/G1383,2), 'Îsî-nefeslûk (123/G1198,7), 'Îsî-nefes (165/G1263,6), 'Îsî-i devr-i zemân (168/G1268,3), 'Îsî du'âsı (178/G1283,2), Hazret-i 'Îsî gibi (186/G1296,3), Hazret-i 'Îsî (187/G1297,1; 226/G1357,5), Mesîhâ

(187/G1298,3), Mesîh-dem (230/G1364,5), Mesîh olur isen (243/G1384,2), Mesîhâ-nutk (272/G1429,4), ol ‘Îsâ-nefes (314/G1491,1;), du’â-yı ‘Îsî-i Meryem gibi (347/G1541,4), o ‘Îsâ-nefes (394/G1618,2), mu’ciz-i ‘Îsî (398/G1624,3), Mesîh-i nâle (494/G1778,6), haslet-i Hızr-u-Mesîh (514/G1810,2).

HBD: dem-i ‘Îsâ gibi (30/K2,21), Mesîh-dem (42/K10,22), ‘Îsâ (82/Tah,4⁴; 153/G187,1; 167/G227,1; 169/G231,4; 201/G324,4; 257/G483,3), dem-i ‘Îsâ (84/K,12⁵), ‘Îsâ-yı Ruh-ullah (94/G16,2), sûzen-i ‘Îsâ (94/G16,4), kâfir-i ‘Îsâ perest (100/G34,2), Mesîh-i sâni (122/G96,4), ‘Îsâ gibi (166/G227,1), ‘Îsî-i Rûhullah (170/G235,4), leb-i Mesîhâ (180/G264,3), subh-ı Mesîhâ (198/G316,4), ‘Îsî (208/G342,4; 220/G378,2), Mesîh (209/G345,4), Mesîhâ dem (240/G436,2), Hazret-i ‘Îsâ (238/G429,4), büt-i ‘Îsî (228/G399,5), Mesîhâ meşreb (224/G338,2), Mesîhâ (275/G534,3), ‘Îsâ ilâcî (288/G571,3).

NAD: Mesîhâ-zâyî (36/K5,1), Mesîh (44/K7,31; 126/K35,14; 270/G264,3; 112/K28,31; 220/G149,5; 264/G251,2; 303/G341,2; 313/G365,3; 331/Kıt’a18), verâ-yı dâmen-i ‘Îsî (44/K7,32), i’câz-ı Mesîhâ (73/K15,34), ta’-ı Mesîh-kâr (89/K20,35), revîş-âmûz-ı Mesîhâ (221/G153,5), Mesîh-âsâ (151/Tah8,6), pâye-i ‘Îsî-i Meryem (185/G66,7), Cibrîl ü Mesîhâ (185/G68,3), Hızr u Mesîh (186/G69,5; 189/G78,2; 200/G103,2; 245/G208,4; 252/G224,3; 268/G259,3), ‘Îsî-makâm (221/G150,4), rûh-ı Mesîh (286/G303,2), ‘Îsî-i âfitâb-mesîri (293/G317,4), Mesîhâ (302/G339,3).

NŞD: Hızr u Mesîh (10/K3,34; 129/G71,2; 129/G73,3), nefes-i ‘Îsî (25/K7,11), nefes-i pâk-i Mesîh (33/K9,32), ‘Îsî-i mu’ciz-dem (81/K25,10), nefh-i pâk-i ‘Îsî (85/K27,8), hayât-ı Mesîh (124/G64,2), ‘Îsî-i la’l (127/G69,2), dest-i Mesîhâ (146/G104,3), leb-i ‘Îsî-beyân (176/M1,80), Hızr u ‘Îsî (179/M1,130).

NFD: magz-ı rûh-ı enfâs-ı latîf-i ‘İsevî (50/K3,7), neşr-i âsâr-ı dem-i nutk-ı Mesîhâ ve Kelîm (65/K8,5), rahm-i Meryem (69/K8,57), rind-i Mesîhâ-dem-i ma’nâ (73/K10,15), Mesîhâ-dem-i nazm (75/K10,61), Mesîhâ (79/K11,51; 192/K44,30; 206/K47,55), ‘Îsâ gibi (86/K13,38; 121/K24,15), ‘Îsî-i Meryem gibi (96/K15,25), ‘Îsâ (107/K19,38; 197/K45,43), feyz-i enfâs-ı Mesîhâ (107/K19,40), Mehdî-i ‘Îsâ-dem (109/K20,20), Mesîhâ gelse (135/K28,28), dem-i nutk-ı Mesîhâ (136/K28,46), kûşe-i destâr-ı Mesîhâ (152/K32,44), Hızr-ı Mesîhâ-nefes (156/K33,34), hulâsa-ı mazmûn-ı mu’ciz-i ‘Îsâ (157/K33,44), olaydım ‘Îsî-i Meryem (176/K39,45), magz-ı dem-i nutk-ı Mesîh-i Meryem (183/K41,44), Mesîhâ-yı zamân (186/K42,30), ‘Îsî-i ferhunde-dem-i rûzgâr (190/K43,32), havâss-ı mu’ciz-i ‘Îsâ-yı Meryem (209/K49,2), dem-i ‘Îsâ-veş (210/K49,2), dest-i Mesîhâ (214/K50,8), Mesîh (218/K50,72), devr-i Mesîh-i Meryem (219/K51,10), ‘Îsâ-dem (221/K51,39; 295/G30,2), cihânân-ı Mesîhâ-tecrîd (231/K54,20), Mehdî-i ‘Îsâ-nefes (234/K55,9), şâ’ir-i ‘Îsâ-nefes (248/K59,30), Hızr u Mesîh (262/M1,10), ‘Îsî-i Meryem gibi (272/Kıt’a3,5), Yûsuf-ı ‘Îsâ-şiyem (273/Kıt’a4,1), Meryem-i endîşe (281/G1,6), Hızr u Mesîhâ (291/G22,2), perverde-i rindân-ı Mesîhâ-dem-i aşk (305/G50,3), câdû-yı ‘Îsâ-dem (313/G67,5), Mesîh-i mu’cize-perdâz (318/G78,3), Meryem-âsâ (333/G107,8).

ND: tâze-nümây-ı dem-i İbni Meryem (110/K15,65), ‘Îsâ (138/K20,6; 624/G219,3; 1152/Kıt’a57), dem-i ‘Îsâ (186/Tar8,10), Mehdî vü Hazret-i ‘Îsâ (231/Tar44,1), lafz-ı

⁴ “Tahmis-i Gazel-i Zâtî” başlığında verilen bu şiir numarasızdır.

⁵ “Kaside” başlığında verilen bu şiir numarasızdır.

‘Îsâ (262/Tar73,5), Mesîhâ (307/Tar104,38), cân-bahş-ı ‘Îsâ (310/Tar107,3), sâl-i nüzul-ı ‘Îsâ (362/Tar153), bârgâh-ı Mesîhâ-nişin (381/M3,5), nefes-i pâk-i hazret-i ‘Îsâ (412/M7,220), âteş-dem ü ‘Îsâ-nazar (438/M9,53), Mesîhâ-yı gülün Meryemi (546/G114,6), meşîme-i Meryem (718/G351,2), İbni Meryem (866/G537,6), Meryem (881/G559,5), ‘Îsî vü Meryem (1047/G783,5), şân-ı ‘Îsâ (1072/G817,4), püşt-i har-ı ‘Îsâ (1134/Kıt’a,8), kalb-i İbni Meryem (1266/Mua2), visâl-ı nüzûl-ı ‘Îsâ (1345/L22,2).

NED: âsâr-ı enfâs-ı Mesîhâ (42/K9,34), dem-i ‘Îsâ (73/K18,48), Hazret-i ‘Îsâ (111/K38,10; 365/Müs1,2), Mesîhâ-yı tab’-ı nizâr (211/M1,26).

ŞGD: ‘Îsâ gibi (70/K14,32), gül-gonca Meryem (80/K19,7), cân-bahş-ı Mesîhâ-yı zamân (97/K28,16), manzûr-ı Mesîhâ (138/Tar35,6), ‘Îsâ (141/Tar37,1), mesel-i ‘Îsî-i Meryem (180/Tcb9,3), nefh-i Mesîhâ-veş (178/Tcb9,9), magz-ı rûh-ı enfâs-ı latîf-i ‘Îsevî (196//Tah1,7), enfâs-ı Mesîhâ (245/BT⁶), nefes-i ‘Îsî-i cân-bahş (252/G9,2), da’vî-i i’caz-ı Mesîh (266/G33,1), ‘Îsî-i mu’ciz-dem (270/G40,2), sûret-i Meryem (278/G52,6), Îsâ (282/G58,2), Mesîhâ-dem (290/G72,5), Mesîh (301/G92,4), Mesîh-veş (307/G102,9), ‘Îsî-i tecrîd (332/G147,4), ‘Îsî-i cân-bahş (334/G151,5), dem-i Mesîh (350/G179,8), ‘Îsî-i dil-i bîmâr (353/G186,2), makdem-i ‘Îsâ (366/G207,4), rûh-ı Mesîhâ (282/G59,2; 367/G209,1; 399/G272,6; 419/G310,4), Mesîhâ gibi (371/G217,7), Mansûr-ı dâr u ‘Îsî-i Meryem (387/G245,6), Mesîhâlar dahı (395/G262,6), Îsî-i tedbîr (401/G277,1), dem-i Îsâ (414/G304,3), kâlib-ı Meryem (415/G304,5), Mesîh-i aşk (415/G305,1), Mesîhî (420/G313,8), savm-ı Mesîhâ (425/G322,4), Îsî-i hâmûş (441/Kıt’a35), mu’ciz-i Îsâ (447/R29).

2. 17. Hz. Muhammed

Hiz. Muhammed, Hicret’ten 52 yıl önce, miladi 570 yılında, Rebiülevvel ayının 17. gününde Mekke’de dünyaya gelmiştir. Babası, Abdullah daha Hiz. Muhammed dünyaya gelmeden, annesi, Âmine ise peygamberimiz 6 yaşındayken vefat etmiştir. Küçük yaşta babasını ve annesini kaybeden Hiz. Muhammed’i, dedesi Abdülmüttâlib himayesine alır ve o zamana kadar kimseye verilmemiş olan Muhammed adını kendisine verir. O da bir yıl sonra vefat edince, Hiz. Muhammed’i amcası Ebu Tâlib yanına alıp büyümüştür. Hiz. Muhammed Mekke’nin en büyük ailesi olan Hâşimilerdendir (MEBİA, 1993, C.5: 460)

Hiz. Muhammed her bakımdan üstün bir kişiliğe sahiptir. Gençlik yıllarında Mekke halkı içerisinde güzel ahlakı, insanlara iyi davranması, sakinliği, yumuşaklığı ve diğer üstün halleri ile sevilmiştir. Şaşılabilecek derecede doğru sözlü ve güvenilir birisi olması sebebiyle ona “El-Emin” lakabını vermişlerdir. (TGPTA: 187).

Hiz. Muhammed yirmi beş yaşlarında Hatice isminde zengin bir kadının ticaret işlerine bakmaya başlar. Onun için ikinci kez gittiği Suriye’de büyük kazanç sağlar. Bu ticarete elde ettiği büyük kazanca çok sevinen Hatice, iyi huylu ve doğru sözlü olan, herkes tarafından sevilen Hiz. Muhammed’e evlilik teklif eder. Hiz. Muhammed, yirmi beş yaşındayken kırk yaşında olan Hatice ile evlenir. Hatice ile evlendikten sonra, ikisi erkek, dördü kız olmak üzere toplam altı çocuğu olmuştur. Erkeklerin isimleri; Kasım ve Abdullah; kızların isimleri ise Ümmü Gülsüm, Rukayye, Zeynep ve Fatıma’dır (Tabbara, 1998: 428)

⁶ “Bahr-ı Tavil” adlı nesir bölümünde geçmektedir.

Hiz. Muhammed, kırk yaşındayken kendisine peygamberlik görevi verilmiştir. Peygamber olmadan önceki altı ay boyunca gördüğü rüyaların hepsi gerçek olur. O sıralarda Hira Dağı'na çıkarak orada vaktini ibadetle geçirir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 66). Hiz. Muhammed Hira Dağı'ndaki mağradayken, Ramazan ayının on yedinci gecesi Cebrail ilk vahyi getirir. Cebrail "Oku!" deyince peygamberimiz okuma bilmediğini söyler. Bu diyalog üç kez tekrarlanınca Cebrail onu üç defa sıkıp bırakır ve ona: "Yaratıcı Allah'ın adı ile oku! O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı! Oku, Allah büyük kerem sahibidir. O, kalemle öğretir, bilmediklerini öğretir." anlamındaki Alâk suresinin ilk beş ayetini okur. Hiz. Muhammed heyecan ve ürperti ile aşağı doğru inmeye başlar. Cebrail tekrar görünür. Kendisini tanıtır ve Muhammed'e Allah'ın resulü olduğunu söyler. Ona abdest almasını öğretir ve insanları tevhide çağırmasını ister (TGPTA: 195).

Hiz. Muhammed korku ile eve gelir ve eşinden kendisini örtmesini ister. Daha sonra başından geçenleri Hatice'ye anlatır. Hatice bu olanların müjdeli bir haber olduğunu düşünür ve peygamberimizi korkulacak bir şey olmadığına ikna etmeye çalışır (Behcet, 1994: 446). Hiz. Muhammed halkı İslamiyete davete başladığında, erkeklerden ilk olarak Ali, kadınlardan da Hiz. Muhammed'in eşi Hatice Müslüman olmuştur. Belli bir süre sonra da Hiz. Muhammed; önce akrabalarını, ardından Safa Tepesi'ne çıkarak tüm Mekke halkını, Allah'tan gelen emir gereğince açıktan açığa, Müslüman olmaya çağırmaya başlar. Araplar Mescid-i Haram'da bulunan putlara tapmaktadır. Hiz. Muhammed, putperestliğe ve vahdaniyete uymayan inançlara cephe alır. Sosyal düzenin bozukluğunu açıklar. Bu sebeple Kureyş halkı Hiz. Muhammed'e, âdet ve düzenlerine isyan eden, sosyal hayatlarının temellerini yıkmaya çalışan birisi olarak bakmaktadır. Halkın önde gelenleri onunla alay edip her fırsatta ona taarruzda bulunur. Kur'an-ı Kerim'in öncekilerin masalları olduğunu söyler. Onu vazgeçirmesi için önce amcası Ebu Tâlib'e baskı yaparlar. Başarılı olamayınca Hiz. Muhammed'e mal ve saltanat teklifinde bulunurlar. Hiz. Muhammed'i vazgeçiremeyeceklerini anlayınca Kur'an-ı Kerim'den kendilerini kızdıran ayetleri çıkarmasını isterler. Fakat isteklerinin hepsi imkânsızdır (Tabbara, 1998: 436-441).

Mekkeliler, Hiz. Muhammed ve inananların Ebu Tâlib'in mahallesinde toplandıklarını öğrenince bir araya gelerek, Muhammed kendilere teslim edilinceye kadar Haşimoğulları ile hiçbir şekilde alışveriş etmeme kararı alırlar. Bu kararları Kâbe'nin duvarına asarlar. Kâbe'ye asılan bu yazıya bir ağaç kurdu musallat olur ve Allah yazısı dışındaki bütün yazılar kaybolur.

Peygamberimizin önemli mucizelerinden biri ayın ikiye bölünmesidir. Ebu Cehil başkanlığındaki bir grup ondan ayı ikiye bölmesini ister ve eğer bunu yaparsa iman edeceklerini söylerler. Hiz. Muhammed ayı ikiye bölebilmek için Allah'a dua eder. Cebrail ona mucizeyi seyretmeleri için insanları çağırmasını söyler. Ayın on dördü, yuvarlak olduğu o gece peygamberimiz parmağı ile işaret edince ay ikiye ayrılır. Bir parçası Ebû Kubeys diğeri de Kuaykian Dağı üzerinde görülür. Sonra tekrar gökyüzünde birleşir. Fakat iman etme sözlerinde durmadıkları gibi diğer insanlara da engel olmak için Hiz. Muhammed'i sihir yapmakla suçlarlar (TGPTA: 12-17).

Bu yıllarda İslamiyet'i kabul eden, kimsesiz ve yoksul olan Müslümanlara; müşriklerin yaptıkları eziyetler gittikçe artmaktadır. Hiz. Muhammed peygamberliğinin beşinci yılından itibaren İslam'ı kabul edenlerin, Habeş şehrine hicret etmelerini ister. Habeş'in yöneticisi Necaşî, Mekke'den göç edenlere çok iyi davranır ve onlara kalacak yer gösterir. Necaşî'nin yanında Müslümanlar çoğalır. Kureyşliler İslam'ın bu şekilde yayılmasından korkmaya başlar. Necaşî'den Müslümanları kendilerine teslim etmesini isterler. Necaşî bu teklifi reddeder. Bu sırada Mekke'de de İslam taraftarları artmaktadır. Kureyş'in önde gelenlerinden Hamza da İslam'a girip Muhammed'i ve

Müslümanları himaye edeceğini söyleyince Kureyşliler telaşlanır ve Muhammed'i öldürmeye karar verirler. Bu işi Mekke'nin önde gelenlerinden Ömer üzerine alır. Kılıcını alarak peygamberimizi öldürmeye giderken yolda kız kardeşi ve kocasının da İslam'a girdiğini öğrenir. Önce onların yanına gider. Onlar Kur'an-ı Kerim okumaktadır. Ömer, hiddetle okudukları şeyi ister ve okumaya başlar. Kur'an-ı Kerim'in fesahatı ve manasının güzelliği onu çok etkiler. Hz. Muhammed'in yanına giderek Müslüman olur. Böylece İslam dini iyice kuvvetlenir (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 71-76).

Allah, Hz. Muhammed'i geceleyin Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürür. Orada İbrahim, İsa, Musa ve bazı peygamberlerle karşılaşır. Onlara imam olup namaz kıldırır. Beyt-i Makdis'ten semaya intikal eder ve orada "Miraç" hadisesi cereyan eder. Allah'ı görür ve vasıtasız olarak onunla konuşur. Kendisine ve ümmetine beş vakit namaz farz kılınır. Ertesi gün başından geçenleri kavmine haber verir. Bazıları inanırken bazıları onu yalanlamaya devam eder. Beyt-i Makdis'i gören bazı kâfirler ondan orayı anlatmasını ister. Muhammed doğru olarak anlatınca isabet ettirdi diye düşünürler. Peygamberden Suriye'den gelecek kervanları haber vermesini isterler. O gelecek olanları doğru olarak haber verir. Fakat kâfirler yine de inanmazlar (Tabbara, 1998: 457-459).

Peygamberliğin on üçüncü yılında hac için Mekke'ye gelen Medineli Müslümanlardan Zürâre ve on iki temsilci, kabileleri adına Peygamberimizin Medine'ye hicret etmelerini teklif ve rica ederler. Mekkelilerin tutumları çok şiddetli ve pek tehlikeli bir hâl almıştır. Peygamberimiz Allah'ın emriyle inananların Mekke'ye hicret etmelerine izin verir. Müslümanlar Mekkelilerin dikkatini çekmemek için küçük gruplar halinde Medine'ye göç etmeye başlarlar. Göçlerin arkası kesilmez ve herkes grup grup Medine'ye göç eder. Peygamberimizden Ebu Bekir de hicret için izin istediğinde, Hz. Muhammed, kendisini beklemesini ister. Artık Mekke'de Hz. Muhammed ile Ebu Bekir, Ali, fakirler, ihtiyarlar, hastalar ve hapse atılan Müslümanlar kalmıştır. Kâfirler Muhammed'in de göç edip Müslümanların başına geçmesinden korktukları için onu öldürmeye karar verirler. Bu sırada Allah, Hz. Muhammed'e hicret emri verir. Cebrail kâfirlerin planlarını Hz. Muhammed'e haber verir ve o gece yatağında yatmamasını ister. Hz. Muhammed yatağına Ali'yi yatırarak evinden ayrılır. Ebu Bekir'in evine gider. Birlikte yola çıkarlar. Güçlkle dağa çıkıp bir mağarada konaklarlar. Kâfirler Hz. Muhammed'in yatağında Ali'nin olduğunu anlayınca onların peşine düşerler. İzleri takip ederek mağaraya ulaşırlar. Mağaranın ağzını bir örümceğin ördüğünü, iki güvercinin de yuva yaptığını görürler. Mağaraya kimsenin girmiş olamayacağını düşünen kâfirler mağaraya bakmadan geri dönerler. Peygamberimiz ve Ebu Bekir bu mağarada üç gün kaldıktan sonra yolculuğa devam ederler. Hicretin birinci senesinde 622 yılında Medine'ye ulaşırlar. Burada ilk mescidi yapıp, ilk cuma namazını kılarlar (TGPTA: 39-47).

Medine'de Hristiyan ve Yahudi grupları da bulunmaktadır. Hz. Muhammed aldığı güzel tedbirlerle Müslümanlarla birlikte, Yahudi ve Hristiyanları da kendisine yaklaştırır. Yahudiler Kudüs'ü kendilerine kible seçmişlerdir. Hicretin ikinci yılında Kudüs yerine Mekke'deki Hacer-i Esved'in bulunduğu eski makam tespit edilir. Böylece Mekke gerçek dinin merkezi olur. Mekke'nin içinde ve çevresinde bulunan kutsal yerleri ziyaret Müslümanlar için bir vazife olunca, Müslümanların Mekke'yi ele geçirmeleri acil bir zaruret hâlini alır. Bu yüzden Mekkelilerin Suriye tarafından gelen bir kervanı ile Bedr civarında karşılaşmıştır. Kervanın başı Ebu Süfyân Mekke'den yardım ister. Kendilerini rahatsız eden düşmana karşı ellerindeki fırsatı kaçırmak istemeyen Mekkeliler, Hz. Muhammed'in ordusunun üç katı fazla bir ordu hazırlamıştır.

Vaziyet anlaşıncı Müslümanları büyük bir korku sarar; fakat Allah'ın yardımıyla kendilerinden çok üstün olan düşmana karşı büyük bir zafer kazanmışlardır. Bu zafer İslam tarihi bakımından, çok mühimdir. Ticaret şehri olan Mekke Arabistan'da önemli bir şöhrete sahiptir, artık gözler Mekke'yi yenen kimseye çevrilecektir. Peygamber bundan sonra da Yahudi kabilelerinden Kaynuka kabileleri ile savaşır. Diğer Yahudiler onalara yardım etmeyince bu kabile Ürdün'e göç etmek zorunda kalır (MEBİA, 1993, C.5: 462-463).

Mekkeliler Bedir yenilgisinin intikamını almak için bir araya gelerek büyük bir ordu hazırlarlar. Hz. Muhammed bu hazırlıkları öğrenince Medine'de kalıp savunma yapmanın doğru olacağını düşünür. Fakat sahabelerin büyük bir kısmı dışarı çıkarak savaşmak ister. Peygamberimiz çoğunluğun düşüncesine uyarak dışarı çıkıp, savaşmaya karar verir. Ordu Uhud Dağı'na giderek orada savaşa hazırlanır. Müslümanların gösterdiği kahramanlık karşısında kısa bir süre sonra kâfirler korkarak kaçmaya başlarlar. Müslümanlar da onları takip ederek ganimetleri toplar. Peygamberimizin Müslümanları arkadan korumak için yerleştirdiği okçu kuvvetlerinin birçoğu zafer hâlini görünce dağdan savaş meydanına iner. Kâfirlerden Halid İbn-i Velid, dağdaki okçular çok az kalınca onlara saldırıp hepsini şehit eder. Müslümanları arkadan kuşatarak onları bozguna uğratar. Bu esnada Hz. Muhammed'in üzerine bir taş düşer, yüzü ve alt dudağı yaralanır (Tabbara, 1998: 489-494).

Mekkeliler Ebu Süfyan'ın komutasında tekrar çok büyük bir ordu hazırlar. Hz. Muhammed, Kureyşlilerin hazırlıklarını öğrenince eshabı ile istişare yapar. Sahabelerden Selman-ı Fârisi'nin Medine'nin etrafına hendek kazmak fikri kabul edilir. Dehşetle Medine'ye saldıran kâfirler, önlerine hendekler çıkınca geçecek yer bulamazlar. İki taraf ok ve taşlarla savaşmak zorunda kalır. Kış mevsimi olduğu için düşman ordusu üşümekte ve hayvanlarına yiyecek bulamamaktadır. Fakat yine de mücadeleden vazgeçmemişlerdir. Müslümanlar zor duruma düşecekleri sırada rüzgârın yerden kaldırdığı toz ve toprak, kâfirlerin gözlerine dolar. Çadırları dağılır. Düşman ordusu dağılır ve savaşı Müslümanlar kazanır (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 155-164).

Hicretin üzerinden altı yıl geçmiştir. Müslümanlar Mescid-i Haram'ı ziyaret etmeyi çok istemektedir. Peygamberimiz rüyasında korkusuzca Mescid-i Haram'a girdiklerini görünce Medine'deki Müslümanları Mescid-i Haram'ı ziyaret etmeye davet eder. Bin dört yüz kişi üzerlerine kın ve kılıçlarından başka silah almadan yola çıkarlar. Savaş için değil, ziyaret için geldiklerini Kureyşlilere göstermek için önlerinde kurbanlık hayvanlarla giderler. Kureyşliler Müslümanları Mekke'ye almayacaklarını ve savaş hazırlıkları yaptıklarını haber verirler. Peygamberimiz onları ikna etmek için elçiler gönderir; fakat Müslümanların hac vazifesini yapmasına izin vermezler. Elçi için gönderdiği Hz. Osman'ı yanlarında alıkoymaları üzerine Osman'ın öldürüldüğü haberi yayılır. Hz. Muhammed onlarla savaşmaya karar verir. Müslümanlar savaşa hazırlanırken Osman'ın geri dönmesi üzerine görüşmeler yeniden başlar. Kureyş bir elçi göndererek barış şartlarını Hz. Muhammed'e bildirir. Mekkeliler ile Hz. Muhammed arasında Hudeybiye Anlaşması imzalanır (Tabbara, 1998: 507-512).

Hz. Muhammed Hudeybiye'den döndükten sonra İslam'ın bütün dünyaya yayılmasını sağlamak için çevredeki hükümdarlara mektup göndererek onları İslam'a davet eder. İran, Rum, Habeş, Mısır, Yemame, Bahreyn vb. ülkelerin hükümdarlarına elçiler gönderilir. Hükümdarlara gönderilecek elçiler, sabah, bir mucize olarak, gidecekleri devletin lisanını öğrenmiş olarak kalkarlar (TGPTA: 141).

Kureyş kabilesi Hudeybiye Anlaşmasının bir maddesini ihlal eder. Kureyş'in önde gelenleri anlaşmayı yenileyip uzlaşma sağlaması için Ebu Süfyan'ı Medine'ye gönderir. Hz. Muhammed Ebu Süfyan'a hiç cevap vermez. Bu sırada civardaki Arap

kabileleri Müslüman olmaya başlamıştır. Hz. Muhammed hicretin sekizinci senesinde ramazan ayının onuncu gününde on bin kişilik bir ordu ile Medine'den ayrılır. Mekke'den Medine'ye gidip gelen olmadığı için Mekkelilerin üzerlerine gelen ordudan son anda haberleri olur. Ebu Süfyan, Hz. Muhammed ile görüşmek için ordunun yanına gelir. Ebu Süfyan, İslamı kabul eder ve onun yardımı ile Müslümanların ordusu Mekke'ye girer. Kureyş kabilesinin reisinin İslama girmesi birçok Kureyşlinin Müslüman olmasını sağlamıştır. Hiç savaş yapılmadan Mekke fethedilir. Kâbe'deki putlar kırılıp, atılır (Ahmet Cevdet Paşa, 1986: 196-208).

Mekke'nin alınması ile Müslümanların işi henüz bitmemiştir. Mekke'nin müttefiki olan Taif ile Hunayn yanında çarpışma olur. Askerler tecrübesiz olduğu için Taif'i zaptetmek mümkün olmamış, daha sonra kendi istekleri ile İslam'ı kabul etmişler; Hz. Muhammed elde edilen ganimetin bir kısmını gönül kazanmak için Mekkelilere vermiştir. Hicretin dokuzuncu yılında Hz. Muhammed Kuzey Arabistan'a sefer düzenler. Arabistan'ın kuzey kısmındaki küçük Hristiyan ve Yahudi gurupları kendisine tabi olur. Bu yıllarda Medine hâkiminin itibarı dışarıda çok artmıştır. Mekke onun elinde bulunduğu için bedevîlerden birçok kabile kendilerini emniyete almak ve ganimetlerden yararlanmak için İslama girer. Çok uzak olan İranlıların hâkimiyeti altında bulunan Bahrayn ve Umân gibi bölgelerde, hatta cenubi Arap emirleri arasında İslam yayılır (MEBİA, 1993, C.5: 467).

Resulullah, hicretin onuncu yılında hacc yapmak için misli görülmemiş bir toplulukla Medine'den ayrılır. Hz. Muhammed Müslümanlara hac ibadetinin farzlarını gösterip, sünnetlerini öğretir. Minâ'da, teşrik günlerinin ikincisinde İslam'ın esaslarını ihtiva eden bir hutbe okur. Hz. Muhammed Veda Haccı'ndan döndükten birkaç ay sonra şiddetli bir hastalığa yakalanır. Başını tutarak insanların huzuruna çıkar, onlara namaz kıldırır. Sonra onlara hutbe okur. Hz. Ebu Bekir, Hz. Muhammed'in hutbede söylediklerinden onun vefat edeceğini anlar. Peygamberimiz namaz kılacak hali kalmayınca Hz. Ebu Bekir'den namaz kıldırmasını ister. Hz. Muhammed, altmış üç yaşındayken, Rebiülevvel ayının on ikisinde, pazartesi günü vefat eder (Tabbara, 1998: 541-550).

Hz. Ebu Bekir sahabelere peygamberimizin vefatını haber verir. Sahabeler öncelikle bütün işleri idare etmesi için Hz. Ebu Bekir'i halife seçer. Peygamberimiz yıkanırken çok güzel bir misk kokusu yayılır. Kefenlendikten sonra Hz. Muhammed'in haber verdiği şekilde, herkes mescitten çıkar. Melekler bölük bölük gelerek namazını kılarlar. Meleklerin kılması bitince sahabeler içeri girerek imamsız olarak peygamberimizin namazını kılarlar. Çarşamba günü akşamına kadar namaz sürer ve Çarşamba günü gece yarısına doğru defnedilir. Minberi ve kabri-i şerifi arasındaki yere "Ravda-i mutahhara" denilir. Burası cennet bahçelerindendir (TGPTA: 190-193).

Klasik Türk şiirinin tamamında Hz. Muhammed'i öven ve ona duyulan sevgiyi ifade eden şiirler mevcuttur. Naat adı verilen şiirlerin en yaygın manası; Hz. Peygamber'i öven ve divan tertibinde tevhid ve münacattan sonra özel bir yeri olan şiirlerdir. Bu türe kasideden tek mısraya kadar bütün nazım şekillerinde rastlanmaktadır (Yeniterzi, 1993: 2).

Hz. Muhammed'in mucizelerine edebiyatımızda oldukça fazla yer verilmiştir. Mucizelerinin bazıları şunlardır: şakk-ı kamer, miraç, parmağından su akması, hayvanlarla konuşması, güneşi geri döndürmesi, pişmiş kuzunun onunla konuşması, taşların dile gelmesi, dua ile ölüyü diriltmesi, körlerin gözünü açması, diktiği fidanın hemen meyve vermesi. Hz. Muhammed'i metheden şairler, bu mucizeleri çeşitli hayallerle şiirlerinde söz konusu etmişlerdir (Levent, 1984: 134-140).

“Ger erdübân edince dokuz çerhi akl-ı kü’l
Bir pâyesine ermeye mi’râcının şehâ” (ŞD39/K5,25)

“Ey şah, eğer her şeyi kavrayan akıl dokuz feleği merdiven etse miracının bir derecesine ermez.”

İnsan aklının her şeyi kavrayamayacağı ifade edilir. Çünkü Miraç mucizesine Hz. Muhammed Mekke’den Kudüs’e, oradan gökyüzünün katlarını teker teker ziyaret edip arşa kadar yükseltilmiş ve Allah ile karşılıklı konuşmuştur. İnsan aklı ne kadar çalışırsa çalışsın bu hadiseyi anlayamaz, tekrarlama şansı yoktur. Şair, Hz. Muhammed’e seslenirken Allah’ın ve peygamberinin yanında insanın çok cüzi bir güce sahip olduğunu vurgulamıştır.

“O peyâmbet hakkı kim gökde gererken göğsünü
Mâh-ı bedri etti engüşt-i mübârekle dü-nîm” (ŞYD264/Tar23,24)

“O peygamber hakkı ki gökte göğsünü gererken dolunayı mübarek eli ile iki parça etti.”

Peygamberimiz müşriklerin mucize göstermesini istemesi üzerine Allah’ın emri ile dolunayı parmağı ile işaret ederek ikiye bölmüştür. Şair Hz. Muhammed’i methederken bu mucizesine telmihte bulunmuştur. Dolunayın göğsünü germesi hayali ile teşhis sanatı yapılmıştır.

“Burâk u Refref ü Cibrîl kaldılar hayrân
O nûr-ı pâk-i hîred-sûzun incizâbında” (NAD32/K3,63)

“O akıl şaşırtıcı temiz nurun cazibeye çekilmesinde Burak, Refref ve Cebrail hayran kaldılar.”

Cebrail, Hz. Muhammed’i cennet bineği olan Burak’a bindirerek Sidretü’l-Münteha’ya kadar götürür. Oraya vardıklarında Cebrail artık yalnız gitmesi gerektiğini söyler. Refref denilen yeşil yaygı ile bir müddet daha yolculuk yapar. Refref onu Kürsi’de bırakır, Arş’a kadar yalnız gider (Pala, 1989: 350) Şair, Arş’a Hz. Muhammed’in yalnız gitmesine telmih yapılmıştır. Miraç mucizesi bir melek olan Cebrail’i, cennet binekleri olan Burak ve Refref’in bile hayretle izlediği çok büyük bir hadisedir.

“Seyr eyler at ile ser-i kûyında Zâtî yâr
Gûyâ ki gökde seyri der Ahmed Burâk ile” (ZD205/G1325,5)

“Zâtî, sevgili bulunduğu yerde at ile gider. Sanki gökte Ahmet Burak’la gider.

Âşık için sevgili ulaşılamayacak yüksekliktedir. Şair, sevgilisini ata binerken hayal etmektedir. Onun bulunduğu yeri gökyüzüne, kendisini Hz. Muhammed’e, atını da Burak’a benzetir. Miraç mucizesine telmihte bulunulmuştur. Bu benzetme, şairin gözünde sevgilinin ne kadar kusursuz ve yüce olduğunun ispatıdır.

“Çeşmeler akıtdı engüşt-i müjemden ey perî
Su gibi gösterdi ‘ışkun mu’ciz-i Peygamberi” (ZD369/G1577,1)

“Ey peri gam parmağından çeşmeler akıttı. Aşkın, su gibi peygamber mucizesini gösterdi.”

Peygamberimizin parmağından su akması mucizesine telmihte bulunulmuştur. Şair gönlünü gam parmağına, gözünü de çeşmeye benzetmiştir. Sevgilinin hasretinden gamla dolan gönül âşığın devamlı olarak ağlamasına neden olmuştur. Aşkı o derece büyüktür ki Hz. Muhammed'in parmağından akan suyun durmadan akması gibi gözü de devamlı gözyaşı dökmetedir.

“Bildi mu’ârız olsa gerek ‘ârızunla mâh
Şakk itdi tîg-i mu’ciz ile Hazret-i Nebî” (ZD411/G1645,2)

“Hazret-i Nebi ayın yüzünle rekabet ettiğini fark ettiği için mucize kılıcı ile ayı yardı.”

Peygamberimizin ayı ikiye bölmesi mucizesine telmih yapılmıştır. Şair bu mucizenin gösterilme sebebini bildiği halde bilmemezlikten gelir ve güzel bir sebebe bağlar. Hüsnüalil ve tecahülüarif sanatı vardır. Şaire göre ay sevgilinin yüzü ile yarıştığı için Hz. Muhammed onu ikiye ayırmıştır. Mucize kılıcı ile kastedilen Hz. Muhammed'in parmağıdır.

“Mihr u meh gülmîh-ı süllemidir dedi mi’râcına
Ol Resûlün kim cihâna bahş eder fer rûz u şeb” (ŞGD50/K1,18)

“Miraçına güneş ve ay merdiven puludur. O Resul'ün ki dünyaya gece gündüz aydınlık verir.”

Hiz. Muhammed miraçta güneş ve ayı geçerek arşa yükseltilmiştir. Hiz. Muhammed nuru, güzel ahlakı ve yaydığı İslamiyet ile insanlığı aydınlığa çıkarmıştır. Şair, onun peygamberlik ışığının dünyayı güneşten ve aydan çok daha fazla aydınlattığını vurgulamıştır.

Hiz. Muhammed âlemin ve yaratılmışların, peygamberlerin en üstünüdür. Şairler peygamberimizi methederken bu özelliğini vurgulamışlardır.

“Cem eyleyip cem’-i kemâlâtı lutf-ı Rab
Bir zât-ı ekmel içre adın kodu Mustafâ” (ŞD39/K5,16)

“Rabbin iyiliği, bilgi ve ahlak güzelliğinin olgunluğunu bir araya toplayıp içinde en kamil kişinin adını Mustafa koydu.”

Hiz. Muhammed peygamber olmadan önce Araplar arasında güzel ahlakı, doğru sözlülüğü ile “El-Emîn” adı ile anılır. Şair Hiz. Muhammed'i överken bu özelliğe telmih yaparak onun kusursuz bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Şairin bu övgüleri Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ile de doğrulanmaktadır.

“Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” (Kalem, 68/4)

“Muhammed ki mahlûkun a'lâsıdır
Cihân nûr-ı hüsnü tecellâsıdır” (APD24/K2,16)

“Muhammed yaratılmışların en yükseğidir. Dünya güzellik nurunun yansımasıdır.”

Şair peygamberimizi methederken âlemin onun için yaratıldığını, onun yaratılmışların en üstünü olduğunu ifade etmiştir. Dünya onun güzelliğinin tecellisidir.

“Fer verdi gerçi çehrene nûr-ı Muhammedî
Hecrin cehennemindedir ümmet ne fâ’ide” (APD244/G261,4)

“Gerçi Muhammed’in nuru yüzüne parlaklık verdi. Ne fayda ki ümmet ayrılığın cehennemindedir.”

Bütün âlem Hz. Muhammed’in güzelliğinin yansımasıdır. Ümmetinin güzelliği, yüzünün nuru peygamberimizden gelir. O, ümmetine İslam dinini öğretmiş, sünnetini miras bırakmıştır. Şair, Hz. Muhammed yaşamadığı için dünyayı cehenneme benzetmiştir. Ümmeti onun hasreti ile yanmaktadır.

“Âfâkı tuttu da’vet-i Ahmet gibi güneş
Sıddîk oldu sâhib-i sıdk u safâ seher” (NBD66/K9,2)

“Ahmet’in daveti güneş gibi ufukları tuttu. Seher doğruluk ve saflığın sahibi Ebûbekir oldu.”

Hz. Muhammed insanlığı İslam dinine davet etmiştir. Onun getirdiği İslam dini insanlığı güneş gibi aydınlatmıştır. Kısa sürede bütün dünyaya yayılmıştır. Ebubekir’in Hz. Muhammed’in halifesi olmasına telmih yapılmıştır. Hz. Ebubekir, Hz. Muhammed’e her zaman bağlı olmuş, söylediklerini doğrulamıştır. Bu yüzden “Sıddîk” unvanını almıştır.

“Mahbûb-ı Hudâ şeh-i dü ‘âlem
Ser-defter-i enbiyâ-yı ekrem” (NŞD9/K3,17)

“İki âlem şahı olan Hz. Muhammed, ileri gelen peygamberlerin en kerimidir.”

Hz. Muhammed güzelliği, ahlakı, doğruluğu, sabrı ve diğer vasıfları ile peygamberlerin en üstünüdür. Şair, peygamberimizin bu dünyada ve ahirette yaratılmışların en üstünü olduğu vurgulanmıştır.

“Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin efendim
Hakdan bize sultân-ı müeyyedsin efendim” (ŞGD187/Müs1,3)

“Sen Ahmed, Mahmûd ve Muhammed’sin efendim. Bize Allah’tan kuvvetlendirilmiş sultansın efendim.”

Şair peygamberimize seslenmektedir. Onun aynı kökten gelen isimlerini arka arkaya kullanarak iştikak sanatı yapılmıştır. Allah’ın onu insanlara yol gösterici olarak gönderdiğini ve insanlığın gönlünün sultanı olduğunu vurgulanmıştır.

“Mü’minün gönlin açar gûyâ hadîs-i Mustafâ
Kalbûme virür safâ sâfî makâli Ahmedün” (ZD274/G770,5)

“Sanki Mustafa’nın hadisi mü’minin gönlünü açar. Kalbime Ahmed’in temiz sözü saflık verir.”

Hadis, Hz. Muhammed’in söz ve davranışlarıdır. Müslümanlar hadisleri Kur’an-ı Kerim’in ayetleri gibi uygulamaya çalışır. Peygamberimizin şu anda hadisleri ile ümmetinin yanında olduğunu ve onların gönlüne ferahlık verdiğini ifade eden şair, onun doğru ve güzel sözleri ile kendi kalbine de doğru yolu gösterdiğini söylemiştir.

Şairler Hz. Muhammed'i methederken diğer peygamberlerle karşılaştırmışlar ve peygamberimizi onlardan çok daha üstün tutmuşlardır.

“Musâ yapıştıgıyçün etegine lütfunun
Dest-i mübârekinde asâ oldu ejdehâ” (APD31/K3,9)

“Mûsâ eteğinin iyiliğine yapıştığı için mübarek eline ejderha asa oldu.”

Mûsâ Peygamber'in asa mucizesine telmih yapılmıştır. Şair onun esasının ejderhaya dönüşmesini güzel bir sebebe bağlamıştır. Şaire göre Hz. Mûsâ'ya bu mucizenin verilmesinin sebebi Hz. Muhammed'in eteğini tutmasıdır. Şair, Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerin en üstünü olmasını Hz. Mûsâ'yı örnek vererek anlatmıştır.

“İhyâ-yı meyyit eylese Îsâ aceb mi kim
Câna verir hayât makâli Muhammedin” (APD34/K6,4)

“Îsâ'nın ölüyü canlandırmasına şaşılır mı ki Muhammed'in sözü cana hayat verir.”

Bu beyitte de Hz. Îsâ ile Hz. Muhammed karşılaştırılmıştır. Îsâ'nın ölüleri diriltmesine telmih yapılmıştır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra hadisleri ile ümmetine can verdiği, bu yüzden Îsâ'nın ölüleri diriltmesine şaşılmaması gerektiği istifham sanatı vasıtasıyla anlatılmıştır.

“Mustafâ mahkeme-i hüsne gelince Zâtî
Hazret-i Yûsuf idi yirine anun hâ'ib” (ZD67/G67,7)

“Zâtî, güzellik mahkemesine Mustafa gelince Hz. Yûsuf ümitsizliğe düşer.”

Edebiyatımızda güzelliğin timsali Hz. Yûsuf'tur. Şiirlerde sevgiliyi överken çeşitli benzetmeler içinde konu edilen Hz. Yûsuf, peygamberimizin eşsiz güzelliği yanında ikinci sıraya gerilemektedir. Eğer ikisi mukayese edilirse Yûsuf'un kaybeden olacağı vurgulanmıştır.

“Hem hâtem-i enbiyâ-yı Ekrem
Hem sır ile cümleden mukaddem” (NŞD10/K3,24)

“Hem en şerefli peygamberlerin sonuncusu hem sır ile her şeyden üstündür.”

Peygamberimiz, bütün peygamberlerin sonuncusu olması, yaratılış sırrı ile cümle mahlukattan üstün olması dolayısıyla zikredilerek methedilmektedir.

“Enbiyâ cümlesi pervâne-i envârundur
Sensin ey nûr-ı nazargâh-ı Hudâ şem'-i murâd” (ND21/K2,113)

“Peygamberlerin hepsi nurlarının pervanesidir. Ey Allah 'ın nazar edilen nuru, muradın mumu sensin.”

Hız. Muhammed peygamberlerin sonuncusudur ve bütün peygamberlerden üstündür. Şair, bunu ifade ederken Hız. Muhammed'in nurunun etrafında diğer peygamberlerin pervane olduğunu belirtmiştir. Peygamberlik nuru Âdem'den itibaren evlattan evlada geçerek Hız. Muhammed'de sahibini bulmuştur. Bu hadise hatırlatılarak

Allah'ın nurunu taşıması ve bütün insanların kalbine ışık olması ile peygamberimiz övülmüştür.

Hiz. Muhammed'in türbesi Medine'de bulunmaktadır. Minberi ile türbesi arasında bulunan yer "Ravza-i Mutahhara" ismi ile adlandırılır. Cennet bahçesi olarak da bilinir.

"Bülend nûru hakıyçün Muhammedin ki henüz
Cemâli berk urur ol türbe-i mutahharadan" (APD306/K145,3)

"Muhammed'in yüce nuru hakkı için henüz o mübarek türbeden onun yüzü şimşek vurur."

Hiz. Muhammed'in nurunun ölümünden sonra da parlamaya devam ettiği belirtilmiştir. Yüzünün nurunun sönmediği ve türbesinin nurlar içinde olduğu anlatılmış, buna sebep olarak da yüzünün şimşek gibi çakması gösterilmiştir.

"Resûlu'llahın etmek merkad-ı pür-nûruna ikrâm
Kulûb-ı müslimîne mahz-ı ilkâ-yı meserrettir" (NED61/K15,24)

"Allah'ın resulünün nur dolu mezarına ikram etmek Müslümanların kalplerine sevinç bırakmanın halisidir."

Müslümanlar hayatları boyunca Hiz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmek için çaba sarfeder. Burada Müslümanların peygamberimizin kabrine giderek orada dua etmelerine, onun ruhuna ayetler okumalarına telmihte bulunulmuştur. Bu vazifeyi yerine getirince Müslümanların kalbinin sevinç ve huzurla dolduğu, hiçbir sevincin bunun yerini tutamayacağı vurgulanmıştır.

Kâbe, Mekke'de Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal binadır. İslam dini için kutsal bir yer olması, Müslümanların hac vazifelerini yerine getirmek için Kâbe'yi ziyaret etmesi ve Hiz. Muhammed'in orada doğup, orada peygamber olması sebebiyle Hiz. Muhammed ile Kâbe birlikte zikredilmiştir.

"Seninle buldu safâ Ka'be Yâ Nebiyyallah
Seninçün etti bu halkı mühyemin-i müte'al" (NBD44/Na't-Resûl,9) ⁷

"Ey Allah'ın peygamberi Kâbe seninle safa buldu. Allah bu varlık âlemini senin için yarattı."

Kâbe ilk defa Hiz. Âdem tarafından bina edilmiş, Tufanda kaybolması üzerine Hiz. İbrâhim tekrar inşa etmiştir. Hiz. Muhammed'den önce Arapların putlarının bulunduğu, şiir müsabakalarında beğenilen şiirlerin asıldığı önemli bir yerdir. Hiz. Muhammed Mekke'yi fethettikten sonra Kâbe'deki putları temizletmiştir. Onun nuru ve güzelliği ile Kâbe'nin safa bulduğu ifade edilir. Burada Hiz. Muhammed'in "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." (Çavuşoğlu, 1971: 33) hadisine telmihte bulunan şair âlemin onun için yaratıldığını belirtmiştir.

"Eger kûy-ı Habîbe secde kılmak câ'iz olmasa
Cihânda secde-gâh olmazdı kûy-ı Mustafâ kıblem" (BD306/G333,5)

⁷ Divanda hiçbir nazım şekline dâhil edilmediği için "Kaside-i Na't-ı Resûl" adlı şiir adı kısaltılarak verilmiştir.

“Eğer Habib’in bulunduğu yere secde etmek caiz olmasaydı dünyada secde yeri (olan) kiblem Mustafa’nın bulunduğu yer olmazdı.”

Şair, Müslümanların kiblesi olan Kâbe’den bahsetmektedir. Hz. Muhammed’e duyulan sevgi çok büyüktür ve o Müslümanlar için çok değerlidir. Şaire göre ona secde edecek kadar değer vermek İslam dinine de uygundur. Şair, kiblemiz Kâbe’yi Mustafa’nın bulunduğu yer olarak ifade etmiş, ona secde etmenin bile caiz olduğunu belirtmiştir.

“Tecellâ-yı cemâl-i yâr ile gönlüm gözüm rûşen
Sanasın kim görindi nûr-ı Ahmed çeşm-i huccâca” (ZD150/G1240,5)

“Sevgilinin yüzünün görünmesi ile gönül gözüm parladı, sanki Ahmed’in nuru hacıların gözüne göründü.”

Kâbe’yi ziyaret edip, hac vazifesini yerine getirenlere hacı denir. Şair sevgilinin yüzünü Hz. Muhammed’in nuruna, gönül gözünü de hacıların gözüne benzetmiştir. Şaire sevgiliyi görünce gönlüne parlaklık, güzellik gelmektedir. Bu hadiseyi Hz. Muhammed’in nurunu gören hacıların kalbine nur dolmasına benzetir.

“Habibin Kâbe Kavseyni rümûzun safı benden sor
Muhammed âlinin mahiyetin Veys-i Karenden sor” (HBD113/G71,1)

“Habib’in Mirac gecesinde Muhammed’in Allah’a olan yakınlığının manası gizli olan doğrularının bana sor. Muhammed’in yüceliğinin aslını Veysel Karani’den sor.”

Kâbe Kavseyn; Hz. Muhammed’in Miraç gecesi Allah’a çok yaklaştığını anlatan bir ifadedir (Uludağ, 1999: 290). Bu hadisenin ilahî bir sır olması, akılların kavrayamayacağı vurgulanmıştır. Veysel Karani peygamberimizin zamanında yaşayan, onu görmeden Müslüman olan bir zattır. Medine’ye peygamberimizin evinin önüne kadar gitmesine rağmen annesinin “Onu bulamazsın geri dön.” sözünü dinlediği için geri dönmüştür. Peygamberimiz geri döndüğünde onun kokusunu duymuş ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir. (Pala, 1989: 514) Şair, Hz. Muhammed’in Miraç mucizesine ve Veysel Karani’nin peygamberimize duyduğu büyük sevgiye telmihte bulunmuştur.

“Hicretinden berü gözden döküp eşk-i zemzem
Ka’beye oldu siyeh-câme-i mâtem mu’tâd” (ND18/K2,80)

“Hicretinden beri gözden zemzem gözyaşını dökerek Kâbe’ye kederin siyah elbisesi alışılmış oldu.”

Hz. Muhammed’in hicreti hatırlatılmıştır. Telmih sanatı vardır. Hz. Muhammed Mekke’de iken de zemzem akmaktadır ve Kâbe’nin örtüsü siyahtır. Şair, Hz. Muhammed Medine’ye göç ettiği için zemzemin ağladığını ve Kâbe’nin siyahlar giydiğini söylerken hüsnütalil ve teşhis sanatı yapmıştır.

Çiçeklerin şahı olan gül, klasik edebiyatımızda peygamberlik bağının gülü, peygamberlerin sultanı Hz. Muhammed’in remzidir. Şiirlerde çok sık ele alınan bu motif birçok hayal ve terkiplerle şiirlerde söz konusu edilmiştir (Yeniterzi, 1993: 314).

“Yılda bir kere menâr-i şâhdan dîdâr gül
Gösterir nite ki nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül” (NBD82/K15,1)

“Gül yılda bir kere dal minaresinden dîdârıyla Ahmed-i Muhtâr’ın nurunu gösterir.”

Gül dalı minareye, gül de minarenin kandiline teşbih edilmiştir. Baharla birlikte açılan, bağın en güzel çiçeği olan gül; rengi ve güzelliği dolayısıyla peygamber bahçesinin sultanı olan Hz. Muhammed’in nuruna benzetilmiştir.

“Gül-gonce-i bâg-ı cândır Ahmed
Reng-i gül ü gülsitândır Ahmed” (NAD170/G35,1)

“Ahmed can bağının gül goncasıdır. Gül ve gül bahçesinin rengidir Ahmed.”

Hiz. Muhammed ümmetinin gönlünde her zaman taze kalan, hiç solmayan bir gonca gibi saklanmaktadır. Güle güzel rengini veren peygamberimizin yüzünün güzelliği ve nurudur.

“Şeb-nem-i gül-zâr-i ruhsâr-i Resûlu’llahdır
Neşr-i itriyle kılar her dem anı iş’âr gül” (FD45/K9,11)

“Resulullah’ın yanağının gül bahçesinin şebnemidir gül kokusunu yayar her an onu haber verir.”

Gül çok güzel kokan bir çiçektir. Ve rivayete göre kokusunu peygamberimizin terinden almıştır. Onun al bahçesi ebediyen solmayacak bir güldür. Gül mis gibi güzel kokusuyla ve kırmızı rengiyle her zaman peygamberimizi hatırlatmaktadır.

“Döndi safâda encümen-i Mustafâya bâg
Hayl-ı şükûfe zümre-i eshâb u âl gül” (BD290/G308,3)

“Bağ şenlikte Mustafa’nın meclisine döndü. Peygamberimizi gören ve sohbetini dinleyen insanlar çiçekler grubu ve yüce gül.”

Şair baharın gelmesiyle şenlenen bağı Hiz. Muhammed’in meclisine; bağdaki çiçekleri sahabelere; çiçeklerin şahı olan gülü de Hiz. Muhammed’e benzetmiştir. Çiçeklerin güle hayran olduğu gibi sahabeler de peygamberimize hayrandır.

“Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl
Başını taştan taştan urup gezer âvâre su” (FD32/K3,20)

“Avare su ayağının toprağına ulaşmak için ömürlerdir devamlı başını taştan taşta vurup gezer.”

Safaya ulaşmak için cefaya katlanmak gerekir. Şaire göre suyun emeli Hiz. Muhammed’in üzerinde gezdiği topraklara ulaşmaktır. Bunun için çeşitli zorluklara katlanarak devamlı akmaktadır. Suların akması doğal bir hadisedir. Şair hüsnûtalil sanatı yaparak suyun akmasını güzel bir sebebe bağlamıştır.

Mahşer gününde insanların şefaati için başvurabileceği tek kişi Hiz. Muhammed’dir. Şairlerimiz peygamberimizin şefaatine layık olabilmek için naat türünde eserler vermişler ve kıyamet gününde onun şefaatinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamışlardır. (Yeniterzi, 1993: 304)

“Şefî-i rûz-ı kıyâmet Muhammed-i Arabî
Ki haşr lutfu ile bî-günâhkâr kalır” (NAD26/K2,23)

“Arap olan Muhammed kıyamet gününün şefaati ile ki kıyamet iyiliği ile günahkârsız kalır.”

Peygamberimizin ümmetini çok sevmesi ve onların da cennete girmesi için mücadele edecek olması hatırlatılmıştır. Onun şefaati ile içinde az bir iman bulunan Müslümanların bile günahı affedilecek ve cennete kabul edilecektir.

“Muhammed ümmeti kalduk ayakda
Şefâ’at irmez ise Mustafâdan” (ZD16/G1026,3)

“Mustafa’dan şefaati olmazsa Muhammed ümmeti ayakta kaldık.

Kıyamet gününde peygamberimizin şefaatinin ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Şair, günahlarımızla kıyamette hesap vermenin çok zor olduğunu, ancak Hz. Muhammed’in şefaati ile sorgudan kolay kurtulacağımızı ifade etmektedir.

“Gel ey sa’adet-i fakr ile fahr iden hâce
Şefâ’atin durur ümmet içinde re’s ül-mâl” (NBD45/Na’t-Resûl,31)

“Ey fakirlik saadeti ile övünen hoca varlığın başı ümmetinin içinde şefaatin durur.”

Hiz. Muhammed’in “Fakirlik övüncümdür, onunla iftihar ederim.” anlamındaki hadisine telmih yapılmıştır. (Yeniterzi, 1993: 144) Şair yaratılmışların en üstünü olan peygamberimizden ümmeti için şefaati istemektedir.

Klasik Türk şiirinde peygamberimizi övmek için yazılan şiirler naat isminde müstakil bir tür meydana getirmiştir. Şairler Hiz. Muhammed’i gerektiği gibi methedebilmek için dua ederler ve onu methederek şefaatinı kazanmayı isterler.

“Mürûr-i ömri senâ-yı Resûl ile geçireyim
Ölende edem anı armağan-i ehl-i kubur” (FD31/K2,34)

“Ömrümün sona ermesini Resul’ün övgüsü ile geçireyim. Öldüğünde onu kabirdekilere armağan edeyim.”

Şair ömrünü peygamberimizi methederek geçirmek için Allah’a dua etmektedir. Bu güzel işin ödülünü de ölümden sonra almak ister. Allah’ın rahmetini ve peygamberin şefaatinı kazanmak için dua etmektedir.

“Cân-ı âlem fahr-ı âdem Ahmed-i mürsel ki tâ
Haşr olunca na’t-gû u na’t-hânıdır sözüm” (NFD47/K1,30)

“Peygamber Ahmet, yokluğun övücü, dünyanın ki ta kıyamete kadar sözüm methini söyleyen ve methini okuyandır.”

Peygamberimiz, Allah karşısında cüzi bir yaratılışa sahip olmakla övünmüştür. Şair bu hadise telmihte bulunur. Mübalağalı bir şekilde kıyamete kadar Hiz. Muhammed’i övüp, devamlı onun övgüsünü okuyacağını vurgulamıştır.

“Devri zamân-ı Ahmed-i Muhtârı andırır
Şemşîri zülfikâr-ı Alîden nişân verir” (NFD57/K5,35)

“Devri seçkin Ahmed’in zamanını andırır. Kılıcı Ali’nin kılıcından işaret verir.”
Hz. Muhammed’in yaşadığı devir “asr-ı saadet” olarak nitelendirilmiştir. Şair methettiği yöneticinin dünyayı güzelleştirdiğini, çok rahat bir dönem yaşattığını anlatırken Hz. Muhammed’in dönemine benzetmiştir. Ayrıca bu padişah savaşlarda da çok önemli başarılar elde etmektedir. Bu yüzden kılıcı Hz. Ali’nin kılıcına benzetilir.

“Kemâl-i zâtının na’tı anılmaz yâ Resûle’llâh
Kalır levh u kâlem mislin yazılmaz yâ Resûle’llâh” (ŞGD399/G273,4)

“Ya Resulullah zatının olgunluğunun methi anılmaz. Ya Rasulullah levha ve kalem kalır mislin yazılmaz.”

Şair üstün niteliklere sahip olan peygamberimizin hakkıyla övülmesinin imkânsız olduğunu vurgulamıştır.

“Ey Hazret-i hâdî-i sübül Fahr-ı Rusûl
Ayîne-i ihsân-ı ezel mazhar-ı küll
Şâyân degilim gülşen-i na’ta ammâ
Eyle kereminden beni gûyâ bülbül” (ŞGD442/R2)

“Ey kapısı, yolları gösteren peygamberlerin övücü, ezeli ihsanın aynası, yüceliklerin hepsine mazhar olan, natının gül bahçesine yakışan değilim ama kereminle beni konuşan bülbül eyle.”

Fahr-i Rûsul peygamberlerin övücü olan Hz. Muhammed’dir. Onu methetmek ve vasfetmek için yazılan şiirlere naat denir. Şair peygamberimiz güle teşbih edildiği için onun anlatıldığı şiirlere de gül bahçesi adı vermiştir. Kendisinin onun vasıflarını anlatmaya muktedir olmadığını, gül bahçesinin güzel öten bülbülü gibi güzel naatlar yazabilmek için Hz. Muhammed’in keremini istemekte, dua etmektedir.

“Anun da hevân ile benüm gibi içi pür
Feryâd-ı neyi sanma tehî Şâh Muhammed” (ZD119/G119,4)

“Şah Muhammed, neyin feryadını boş sanma, onun içi de benim gibi isteğinle dolu.”

Rivayete göre peygamberimiz Ali’ye ilahî aşk sırrını söyler. Bu sırrın yükü altında ezilen Ali bir kuyuya anlatır. Kuyu bu sır ile coşarak taşmıştır. Suyun etrafında kamışlar büyümüştür. Bu kamışlardan yapılan ney, ilahî sırrı anlatır olmuş. (Pala, 1989: 390) Neyin peygamberimizin hasreti ile feryat eder gibi ses çıkardığını belirten şair, kendisini neye benzetir.

Peygamberimizi methetmek, ondan şefaet istemek amacıyla gazeller de yazılmıştır. Nâbî’nin “Yâ Resûla’llâh” adlı gazeli buna örnek olarak verilebilir.

“Bi-hamdillâh nasîb oldı sa’âdet yâ Resûla’llâh
Ki itdüm hâk-i dergâhun ziyâret yâ Resûla’llâh

Zihî hüsrân güher-pâş olmadan bu hâke itseydüm
Gözüm gencîne-i hâb-ı ferâgat yâ Resûla'llâh

Günahkârum sefehkârum siyehkârum tebehkârum
Beni redd itme ferdâ-yı kıyâmet yâ Resûla'llâh

Halâsa dest-bürd-i kâr-fermâyân-ı dûzahdan
Nigâh-ı kemterün eyler kifâyet yâ Resûla'llâh

Firîb-i sâki-i peymâne-gerdân-ı dalâletden
Dem-i âhirde îmânum emîn it yâ Resûla'llâh

Kemînen Yûsuf-ı Nâbî'yi ahabb ü ekâribile
Şefâ'at yâ Habîba'llâh şefâ'at yâ Resûla'llâh" (ND955/G659)

Örnek beyitlerde de görüldüğü gibi Hz. Muhammed; son peygamber ve peygamberlerin sultanı olması, ayı ikiye bölmesi, parmağından su akıtması, Miraç gecesi, diğer mucizeleri, güzel ahlakı, güzelliği, halifeleri, sahabeleri, kabri, Mekke'den Medine'ye hicret etmesi, kıyamette ümmetine şefaet etmesi, Kâbe, Kur'an-ı Kerim gibi birçok özelliği ile şiirlere konu olmuştur.

Klâsik Türk şiirinde peygamber kıssalarının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Hz. Muhammed ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Muhammed (138/G345,2; 237/G602,8; 406; 406/G1049,9), kılmış kiçi barmah bedr ayı şak (142/G354,9), Ahmedî (143/G357,2), Amed-i hayrân (421/G1082,5), Ahmed (433/G1114,4).

ŞD: şems-i Muhammed (34/K3,45), efdalü'r-rüsûl (34/K3,49), fahr-ı halk (38/K5,2), be-hakk-ı nûr-ı Muhammed (41/K5,48), âsâr-ı Muhammed (43/K6,25), Mustafa (47/K7,29; 93/Mus5,V-1), Ahmed (49/K8,15), adl-i Muhammed (55/K10,5), Mustafâ-sıfat u Âlî-dil (61/K12,18), resûl-i Yezdân (65/K13,39), atîk-sıdk u Ömer-adl u Mustafâ-sîret (67/K14,23), resûl-ı Hakk (75/Mus1,I-6), dîn-i Muhammedî (81/Mus2,IV-5), Muhammed hürmetiyçün (158/G62,7), Muhammed (241/G145,6), Mi'râc-ı Muhammed (244/G148,6), saçar Ahmedleyin nûr (288/G192,2).

APD: dürc-i dürr-i kirâm (24/K2,22), Resûl (25/K2,36), Muhammedden özge kim ola şefî' (25/K2,37), sîbini şakk eyledin mehin (31/K3,28), hâne-i nübüvvete oldukda ked-hudâ (32/K3,2;), nûr-ı Muhammed (32/K3,30), sultân-ı rüsûl (34/K5,1), Muhammed (34/K6), eser-i feyz-i Mustafa (34/K6,2), cemâli Muhammed (34/K6,7), Âl-i Muhammed (35/K6,18), Sultân-ı enbiyâ (36/K6,24), emânet-dâr-ı genc-i Mustafâ (40/K9,3; 91/K29,39), hulk-ı Muhammedî (41/K10,7), şâh Muhammed (44/K11,46; 68/K20,4), Muhammed-âyet ü Haydar-dil (63/K18,29), Muhammed-âyet (71/K21,15), Resûl-i Emîn (92/K29,53), mu'ciz-i engüşt-i Muhammed (133/G29,2), Peygamber (184/G136,3), sen Mustafa için (232/G236,8), kemâl-i hüsn-i kemâl-i Mustafâ (260/G293,1), engüşt-i Peygamber (270/G315,5).

NBD: Habib-i Hazret-i Bâri (45/Na't-Resul,20), fahr-ı rüsûl (45/Na't-Resul,21), eyâ Nebi (46/Na't-Resul,35), güzîn-i beşer sen Habîb (46/Na't-Resul,36), dîn-i Ahmed

(46/Na't-Resul,42), Gazanfer-i Bâri (46/Na't-Resul,45), yâ Resûlallâh (47/Na't-Resul,52), Mustafa (47/Na't-Resul, 65), din-i hakk-ı Resul (48/Na't-Resul, 68), ey zât-ı pâk-i Mustafâ (48/Nat-i Ali,4⁸), fahr-i salâtın-i cihan (49/K1,13), din-i Nebi ihyâsı (56/K4,7), Muhammed (67/K9,16), Mesih-i dîn-i Ahmed (70/K10,17), dîn-i Nebi (72/K11,3), hâk-i reh-i Mustafâ (186/G81,5), zât-ı Muhammed (271/G269,5), engüşt-i Ahmed (272/G272,4), zât-ı pâk-i Mustafâ (306/G349,4).

ŞYD: şeb-i kadr ile leyle-i isrâ (3/K1,3), habîb-i Mustafâ (269/Kıt'a5).

NAD: hüsn-i sülûk-ı Muhammedî (23/K1,35), şeref-dih-i mir'ac (27/K2,50), Muhammed-i Arabî (30/K3,39; 34/K4,22), pîş-i Burâk-ı kamer-rikâb (31/K3,48), nâm-ı Muhammed (31/K3,59), Burâk-ı peyâmbere-süvâr u huld-sitabl (32/K3,61), yâd eyledikce mi'râcın (34/K4,29), vasf-ı pâye-i mi'râc (35/K4,33), âl-ı Muhammed (46/K7,61), müşerref-i nâm-ı peyâmbere (87/K20,3), Medîhe-senc-i semiyi-yi Habîb-i Mevlâ (89/K21,1), şer'-i Muhammedî gibi (112/K21,34), ism-i Muhammed (126/K36,9), merdüm-i mim-i Muhammed (126/K36,10), Yâ habîballah şefâ'at yâ resûlallah meded (148/Msd6,IV-2), garîk-i nûr-ı atâ-yı Muhammedî (152/Msd10,34), vakf-ı senâ-yı Muhammedî (152/Msd11,1), yâ Resûlallah (153/Msd12), âyîne-i cemâl-i Muhammed-celâli (182/G62,1), nûr-ı dîde-i sultân Muhammed Mustafâ (340/Tar43,6).

FD: tarîk-i Ahmed-i Muhtâr (32/K3,14), Habibâ'llah (32/K3,23), ol bahr-i kerâmet (32/K3,24), mâdih-i Peygamber-i Âhir-zemân (34/K4,15), iktidâ-yı şer-i Peygam-ber (36/K5,14), Ahmed-i Mürsel (36/K5,15; 131/G2,6), Peygam-bere (43/K8,13), Cibrîl ü kalb-i Ahmed-i Muhtâr (44/K9,10), Resûlü'llâh (49/K10,10), mütimm-i mu'cizât-ı Mustafâ (54/K11,55), dîn-i Muhammed tâ'at (60/K13,23), Resulün a'zam-ı a'van ü ensâr (75/K18,19), nûr-ı pâk-i Mustafavî (82/K21,28), gül-i gül-zâr-i itret-i Nebevî (82/K21,35), sebep-i zikr-i Ahmed-i Mürsel (85/K23,10), semiyi-yi Ahmed-i Mürsel (84/K22,17; 106/K33,20), Resûl (93/K26,26), rûh-ı Rusûl (113/K36,16), Mi'râc (154/G48,1), edyân-i tamâmi-i rûsûl (154/G48,2), engüşt-i nübüvvet (202/G150,2), Yâ Nebî (267/G279,7), dâmân-i şer'-i Ahmed-i Muhtâr (273/G289,7).

BD: hâmî-i şer'-i Nebevî (7/K2,11), be-âb-ı ruh-ı âl-i Ahmed (14/K3,31), be-dîn- güzîn-i Nebiyy-i mükerrem (14/K3,32), Mustafa-hulk u Mesîhâ-dem ü Yûsuf-didâr (68/K25,20), nûr-ı pâk-i Mustafâ (245/G234,6), Mehmed Hân (269/G274,7), dîn-i Muhammed (295/G315,5), pertev-i ruhsâr-ı Ahmedî (453/B276).

ZD: resûlün hadîsi (91/G91,3), Makâm-ı Mahmûd (113/G113,1), Şâh Muhammed (119/G119), Muhammed ümmeti (166/G166,5; 274/G770,3; 408/G1641,2; 431/G1677,4; 512/G1807,2), Ravza-i Ahmed (360/G360,2), Muhammed-hû-vü-Yûsuf-çihre-vü-Îsî-nefes (94/G590,4), peygamber-i zebân (200/G696,3), ümmet-i Ahmed (222/G718,1), nûr-ı Ahmed (267/G763,7; 279/G775,1; 279/G775,2), nûr-ı Ahmed gibi (274/G770,2), Ahmed (273/G769; 274/G770), dîn-i Ahmed (274/G770,7), sehâb-ı sâye-bân-ı Mustafâ (310/G806,1), Ahmed-veş (321/G817,2), Âl-i Resûl (363/G859,5), Fahr-ı cümle (372/G868,3), nûr-ı Mustafâ (459/G955,5), Fahr-ı 'Âlem (19/G1032,1), iki cihân fahrî (148/G1237,2), Sultân Mehmed (198/G1314,2), yüzi suyna Muhammedün (212/G1335,4), salavâtı Muhammed (242/G1383,1), Mustafâ (268/G1423,3; 402/G1631; 403/G1632), Resûl Âli (321/G1501,5), Muhammed 'ışkı

⁸ Bu şiir, nazım şekilleri içerisinde bir bölüme dâhil edilmediğinden ismi ile verilmiştir.

(330/G1516,5), nûr-ı Peyamber (374/G1584,6; 511/G1806,2), ehâdis-i Rüsûl (397/G1623,2), nûr-ı Ahmed (398/G1624,3), Âl-i Ahmed gibi (405/G1635,2), Hazret-i Nebî (411/G1645), misl-i hadîs-i Nebevî (484/G1764,7), sünnet-i Peygâmbir (514/G1810,6), Ahmed-i Muhtâr (514/G1810,7).

HBD: bihakk-ı nûr-ı cebîn-i beyâz-ı Peygamber (31/K3,18), dürr-i yek-dâne (50/K15,16), engüşt-i Hayr ü'l-Mürselîn (62/K23,13), mahbûb-ı Rabbül-âlemin (63/K23,31), şeb-i Mi'rac (93/G12,3), ya Resûlullah (169/G232,3), gülzâr-ı Âl-i Mustafâ (221/G378,5), Peyamber (261/G496,4), Ahmed (265/G506,6), Mustafâ (278/G532,2), dürr-i yetîm(319/Kıt'a3; 319/Kıt'a5).

NŞD: bihîn-i güher-i kâr-hâne-i tekvîn (1/K1,1), der-i sa'âdet-i şâh-ı rüsûl (2/K1,18), Peyamber-i zî-şân (3/K1,19), fahr-ı enbiyâ-yı Güzîn (3/K1,20), Cenâb-ı Ahmed-i Mürsel (3/K1,21), bahâ-yı dürr-i semîn (4/K1,35), çerâğ-ı şer'i (4/K1,40), mazhar-ı nûr-ı Peyâmbir (6/K2,13), şeh-i yektâ (6/K2,14), Ahmed-i mürsel (6/K2,15), mâdih-i Resûl-ı Kibriyâ (9/K3,16), dūr-i lücce-i hakikat (9/K3,18), şâhenşeh-i taht-ı kâbe-kavseyn (9/K3,19), tâc-ı ser-i enbiyâ Muhammed (9/K3,20), pâdişeh-i serîr-i levlâk (9/K3,21), bîsât-ı kurb-ı Mevlâ (9/K3,22), râtibeh-bahş-ı kadr-i âdem (10/K3,26), nebiyy-i yektâ (10/K3,27), gencîne-i sırr-ı Kibriyâ (10/K3,30), hüsrev-i din-penâh (12/K3,52), şeh-i risâlet (13/K3,10), ervâh-ı peyâmbiran-ı pişin (14/K4,19), arş oldu o şâh ile müşerref (16/K4,44), zamân-ı mâtem-i şeh-zâde-i zî-şân-ı Ekrem (17/K6,20), vâris-i sırr-ı Mustafâ (23/K6,20), vâris-i sırr-ı Resûl (25/K7,15), Sultân Mehmed (41/K12,1), revân-ı Peyâmbir (60/K19,1), Mustafâ vü İbrâhim (173/M1,46), Ahmed (173/M1,53).

NFD: peygamber-i âhır zamân (47/K1,30), Ahmed-i mürsel (47/K1,32), nûr-ı cevher-i zât-ı şerîf-i Ahmedî (50/K3,7), rûh-ı kerîmü's-şân-ı Peygamber (112/K21,25), be-hakk-ı sâni'-i yektâ (144/K30,46), iftihâr-ı şer'-i Peygamber (211/K49,18), Ahmed-reviş (221/K51,39), şer'-i nebiyy-i Mürsel (228/K53,23), peyrev-i ashâb-ı Peygamber (234/K55,10), muzhir-i şer'-i Muhammed (234/K55,11), penâh-ı şer'-i peygamber (244/K58,19), Fahrü'l Mürselîn (255/K62,10).

ND: maksad-ı kevn ü mekân (13/K2,26), Hazret-i şâh-ı rüsûl (13/K2,27), nûr-ı pîşânî-i Âdem (13/K2,28), dâver-i taht-ı risâlet (13/K2,29), Hazret-i Ahmed ü Mahmûd u Muhammed Hâmid (14/K2,30), Hazret-i Rûhu'l-emîn (14/K2,40), kısırını magz-ı ehâdisinün (15/K2,50), sahib-i şer' (16/K2,60), şeb-i mir'âc (20/K2,97), yâ Resûla'llâh (22/K2,125; 736/G370,9; 739/G374,9; 739/G374,11), Muhammed-i 'Arabî (27/K3), dîn-i Muhammedî (27/K4,6), Resûl-i Ekrem (33/K5,7; 105/K15,19), yâ Peygamber (34/K5,7), Sultan Mustafa Han (42/K7,38), Sultan Muhammed-i magfûr (42/K7,39), Muhammed ümmeti (202/Tar20,5), dîn-i Muhammed (235/Tar50,5), makâm-ı ezân-ı Muhammedî (296/Tar98,2), zübde-i âl-i Resûl (311/Tar108,2), hem-nâm-ı Muhammed (323/Tar121,17; 332/Tar127,11), asr-ı Resûl (352/Tar142,5), Cenâb-ı âsâf-ı ekrem Muhammed (354/Tar143,7), râkib-i Refref (354/Tar143,7), niyyet-i Muhammed (359/Tar146,1), makbûl-ı hudâvend ü Resûl (390/M5,13), zât-ı Muhammedî (397/M7,50), şehinşâh-ı enbiyâ-asker (397/M7,51), dâver-i mülket-i şefâ'at (397/M7,52), Hazret-i Mustafâ (399/M7,66), pişvâları sultân-ı enbiyâ (454/G1,9), makâm-ı Mustafa (952/G655,1), ismi Muhammed birinün ismi Ali (1002/G724,7), be-ism-i Muhammed (1267/Mua10; 1288/Mua74; 1288/Mua75; 1289/Mua78; 1291/Mua84; 1290/Mua79; 1304/Mua123).

NED: habîb-i Kibriya (5/K1,5), âlem-dâr-ı Resûlullah (50/K11,50), şer'-i Muhammed (51/K12,3; 115/K40,6), Sultan Muhammed Hazreti (52/K12,17), Resûl-ı ekrem (61/K15,19), semiyî-i Hazret-i Zehrâ cenâb-ı Fâtıma Sultân (149/K120,5), semiyî-i Nebiyî-i güzîn Mustafâ (212/M1,56).

ŞGD: Şâh-ı Peyember (52/K1,46), isneyn-i Muhammed (52/K2,2), Resûl (53/K2,5), sırr-ı mi'râc-ı Resûl-ı dü-serâ (53/K2,18), vâris-i ekmel-i Sultân-ı Rusûl (54/K3,5), rûh-ı Resûl (163/K19,25), rûh-ı Peyember (163/Tar72,39), feyz-i Peyember (166/Tcb1,22), ayn-ı Muhammedle Âlî (168/Tcb2,5), şâdirevân-ı peyember (175/Tcb7,1), nûr-ı cevher-i zât-ı şerîf-i Ahmedî (196/Tah1,7), peyember-i nigeş (350/G179,3; 350/G179,4), vâris-i peygamber-i âlî-cenâb (359/G198,12), yâ Resûle'llâh (399/G273,4), nûr-ı cevher-i zât-ı şerîf-i Ahmedî (196/Tah1,7), Hazret-i fahr-ı Beşer (435/Kıt'a3), Sultân-ı Resûl (443/R3), Âl-i Resûl (463/R4), Muhammed (443/R7), ahlâk-ı Muhammedî-i nâtık Kur'ân (447/R32).

3. DİĞER ŞAHSİYETLER

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberler arasında bulunmadığı halde İslamî kaynaklarda nebi ya da veli olduğu düşünülen şahsiyetler vardır. Halk tarafından kutsal bir yere konulan bu şahıslar peygamberlerle birlikte zikredilmektedir.

3.1. Hızır

İbrâhim Peygamber'den sonra yaşamıştır. Peygamber veya veli olduğu düşünülmektedir. Zülkarneyn'in kumandanı ve teyzesinin oğludur. Musâ ile görüşüp yolculuk yapmıştır. Muhammed'in ümmetinden değildir ama vefatından sonra ruhunun insanlara gözükerek gariplere yardım ettiği rivayet edilmektedir (TGPTA: 14).

Hızır ismi ile anılmasının sebebi, otsuz, kuru bir yere oturduğu zaman ansızın oturduğu yerin yemyeşil olmasıdır (Köksal, 2005: 107).

Allah ona kimya ilmini öğretmiştir. Ledün ilmine sahiptir. İhtiyaç sahiplerinin işini görüp, isteklerini gidermeyi üzerine alır. Öldükten sonra onun ruhuna; insan şeklinde görünmek ve kıyamete kadar yardım isteyen Müslümanlara yardım etmek, ilim öğrenmek ve öğretmek özellikleri verilmiştir (TGPTA: 14-16).

Mûsâ'nın dünyanın en bilgili insanını merak etmesi üzerine Allah Hızır ve onun bulunduğu yer hakkında ona bilgi verir. Mûsâ, Hızır'ın ilmini öğrenmek için onunla buluşmuştur. Hızır, Mûsâ'nın bu isteği karşısında ilmini öğrenmenin ve kendisine sabretmenin zor olduğunu söyler. Mûsâ, yaptığı hiçbir şeye itiraz etmeyeceğine söz verir ve birlikte yolculuğa çıkarlar. Bir gemiye binerler. Hızır geminin tahtasını sökmeye başlayınca Mûsâ itiraz eder. Hızır'ın kızması üzerine unutkanlığına geldiğini söyleyerek bir daha yapmamaya söz verir. Hızır ömrünü kabul eder ve yolculuğa devam ederler. Deniz sahilinde yürürken Hızır bir çocuğu öldürür, kimsenin kendilerine yiyecek vermediği bir halkın yanına gelirler. Hızır orada yıkılmak üzere olan bir duvarı tamir eder. Mûsâ, Hızır'ın kendilerine iyi davranmayan halkın duvarını onarmasını anlayamaz yine itiraz eder. Bunun üzerine Hızır yaptıklarının sebebini açıklar. Geminin gideceği sahilde sağlam gemilere el konulduğu için geminin tahtasını çıkardığını, anne babasını yoldan çıkartıp, onların kâfir olmasına sebep olmaması için çocuğu öldürdüğünü, duvarın altında iki yetimin hazinesi olduğunu, onlar büyüüp hazineye sahip çıkıncaya kadar hazinenin ortaya çıkmasını engellemek için duvarı tamir ettiğini ve bütün bunları Allah'ın emri ile yaptığını anlatır (Köksal, 2005: 109-116).

Hızır etrafında efsaneler oluşmuş ve edebiyatımıza bu yönü ile oldukça fazla yansımıştır. Efsaneye göre Hızır arkadaşı İlyas ile birlikte İskender-i Zülkarneyn'in hizmetinde bulunmuş ve ona kılavuzluk ederek zulumât ülkesinde âb-ı hayatı aramaya çıkmışlardır. Hızır ile İlyas bir pınar kenarında oturup balık yerken Hızır'ın elinden bir damla su balığa damlamış ve balık canlanmıştır. Onlar da suyun âb-ı hayat olduğunu anlayarak sudan içip ölümsüzleşirler. Sonra İskender ile bu suyu tekrar bulmaya uğraşmışlar; fakat bulamamışlardır. Ölümsüzleşen Hızır ve İlyas dünyada darda kalanların yardımına koşar (Pala, 1989: 226).

İnanışlara göre Hızır ve İlyas ölümsüzlüğe kavuştuktan sonra zaman zaman dünyada buluşup, arkadaşlık eder. Halk arasında onların yılda bir kez Hızır-İlyas (Hıdırellez) günü buluştuklarına inanılır. Darda kalan insanlara yardım etme hususunda kararları ve denizleri aralarında paylaştıkları kabul edilir; fakat hangi unsurun hangisine ait olduğu konusunda ittifak yoktur (MEBİA, 1993: 463).

İncelediğimiz divanlarda şairler; sevgilin saçını karanlıklar ülkesine, bazen sevgiliyi bazen de ayva tüylerini Hızır'a, sevgilinin dudağını âb-ı hayat suyuna

benzetmişlerdir. Hızır, bulunduğu yerin yeşermesi sebebiyle baharla birlikte anılmış, onun darda kalan insanlara yardım ettiği inancına da telmih yapılmıştır.

“Hızır gibi kara zülfün kanulugına girdüm
Lebünden lîk mahrûmam sanasın ki Sikenderven” (KBD157/G392,3)

“Hızır gibi kara saçının karanlığına girdim. Fakat dudağından mahrumun sanki İskender'im.”

Sevgilinin en önemli güzellik unsuru olan saç genellikle siyah olarak tasavvur edilir. Siyah olması ve âşığın onun içinde kaybolması nedeniyle karanlıktır. Hızır ölümsüzlük sağlayan suyu karanlıklar ülkesinde bulmuştur. Bu olaya telmih yapılırken sevgilinin saçı karanlıklar ülkesine, dudakları da âb-ı hayat çeşmesine benzetilmiştir. Şair, Hızır gibi karanlıklar ülkesine gittiğini fakat İskender gibi ölümsüzlük suyunu içemediğini ifade eder. Sevgilinin dudağı âb-ı hayat çeşmesine benzetilmiştir.

“Âb-ı Hayât u Hızır sözün çoğ işitmişiz
Sun la'lini ki Çeşme-i Hayvânımız gerek.” (ŞD191/G95,4)

“Ab-ı hayat ve Hızır'ın sözünü çok duymuşuz. Dudağını sun ki hayat çeşmemiz gerektir.”

Şairin can bulup, hayata dönmesi sevgilinin ağzından çıkan güzel sözlerle bağlıdır. Sevgilin saç, yüz, hatt, kaş, göz gibi güzellik unsurları seyretmeye dayanırken, dudak tatma duygusuna hitap eder. Bu yüzden şair, sevgilinden dudağını sunmasını istemektedir. Ayrıca onun için Hızır'ın bulduğu âb-ı hayat suyunun hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü sevgilinin hayat çeşmesi gibi olan dudakları vardır.

“Hızır ol kadehden içtiğiçün kıldı câvidân
Bir cur'a döktü çeşme-i hayvâna leblerin” (ŞD194/G98, 2)

“Dudakların hayat çeşmesine cur'a (bir damla) döktü. Hızır o kadehten içtiği için ebedileşti.”

Şair, sevgilinin dudaklarını hayat çeşmesine benzetmiş ve dudakları mübalağalı bir şekilde övmüştür. Şaire göre âb-ı hayat ölümsüzleştirme özelliğini, sevgilinin dudağından dökülen bir damla ile kazanmıştır. Hızır'ın da ölümsüz olmasının sebebi sevgilidir. Şair, Hızır'ın âb-ı hayat suyu ile ölümsüzlüğe ulaştığını bildiği halde asıl sebebin sevgilinin dudakları olduğunu söyleyerek hüsnütalil sanatı yapar.

“Gösterdi Hızra hâk-i derin Çeşme-i Hayât
Öğretti Hâteme ni'amın bahşış ü kerem” (APD30/K2,119)

“Kapının toprağı hayat çeşmesini Hızır'a gösterdi. Nimetlerin Hatem'e bahşış ve cömertliği öğretti.”

Sevgilinin ayak bastığı, misk gibi kokan kapısının toprağı âşık için çok kıymetli ve ulaşılmazdır. Onun eşiğine ulaşan âşık, ölümsüzlüğü kazanmış kadar mutlu olur. Bu sebeplerden dolayı sevgilinin kapısının toprağı ölümsüzlük çeşmesine benzetilir. Âb-ı hayat çeşmesini arayan Hızır'a sevgilinin kapısının toprağı yol gösterici olarak gösterilmiş, kapının toprağı kişileştirilmiştir. Onun önemli bir vasfı da cömert olması ve çevresine bol bol ihsanda bulunmasıdır. Bu yönü ile sevgili edebiyatımızda cömertlik timsali olan Hâtem'den üstün tutulmuştur.

“Hattın ki geldi lutf ile lâ’lin kenârına
Bir Hızrdır ki Çeşme-i Hayvâna kasd eder” (APD155/G97,7)

“Hattın ki lutf ile dudağının kenarına geldi, bir Hızır’dır ki hayat çeşmesine kasteder.”

Sevgilinin ayva tüyleri Hızır’a benzetilir. Bunun sebebi dudağın âb-ı hayat olması, hattın da dudağın çevresini sarmasıdır. Ayva tüyleri tıpkı Hızır gibi âb-ı hayata kastetmektedir. “hatt” “Hızır”a; “la’l” da “çeşme-i hayvan”a benzetilerek leffüneşir sanatı yapılmıştır. Lal kırmızı ve değerli bir taş olması sebebiyle dudak yerine kullanılmış, istiare sanatı yapılmıştır.

“Gark oldu bahr-ı mihnete dil zevrakı meded
Ey Hızır-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlıg et” (NBD164/G31,6)

“Gönül gemisi sıkıntı denizine battı. Ey ayağı uğurlu Hızır (sevgili) yetiş gönlü alan ol.”

Hicran acısına dayanamaz hâle gelen şair, gönlünü gemiye benzetmiş, bu geminin sıkıntı denizi içerisinde boğulduğunu söyleyerek çektiği ıstırapı tasvir etmiştir. Şairi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarabilecek tek kişi sevgilidir. Ondan, imdadına yetişmesini ve gönlünü sıkıntı denizinden çıkarmasını ister. Sevgilisini Hızır’a benzeten şair, halkın sıkıştığı zaman Hızır’ı çağırmasına ve onun gariplere yardım etmesine telmihte bulunmuştur.

“Lebleri ölümlüsü bir ben değil
Çeşme-i Hızır-ı Peyember cân verir” (NBD182/G71,6)

“Dudaklarının ölümlüsü bir ben değilim peygamber Hızır’ın çeşmesi (onun için) can verir.”

Âşığa can bağışlaması ile dudaklar sık sık âb-ı hayata benzetilmiştir. Bu beyitte sevgilinin dudağına hayat çeşmesinin dahi hayran olduğu söylenmiş, mübalağa ile sevgilinin dudakları övülmüştür. Şair sevgilinin yolunda ölmeye hazırdır, onun için seve seve canını verir. Bu yüzden kınanmaması gerektiğini, Hızır’ın çeşmesinin bile onun yoluna can vereceğini vurgular. “Ben” kelimesi ile tevriye sanatı yapılarak sevgilinin dudağına göz diken, dudak çevresindeki benler de kastedilmiş olabilir.

“Sana tâbi olan çekmez melâl ü mihnet-i âlem
Ne gam zulmât def’inde an kim Hızır reh-berdir” (FD78/K19,23)

“Sana tabi olan dünyanın sıkıntısını, derdini ve gamını çekmez. Karanlığın giderilmesi için yol gösterici Hızır’ı an.”

İskender karanlıklar ülkesine âb-ı hayatı aramaya giderken Hızır’ı yanına almış, yol gösterici olmasını istemiştir. Bu hadiseye telmih yapan şair, sevgilisini Hızır’a benzetir. Sevgiliye kavuşan, onun yanına ulaşan kişi için bu dünyada gam ve keder yoktur. Âşığı karanlık ve sıkıntının içinden kurtaracak olan sevgilidir. İnsanların sıkıntı anında Hızır’ı anması gibi âşığın da sevgiliyi anması gerektiği ifade edilmiştir.

“Can verir lâ’lin temennâsında bin Âb-ı Hayât
Feyzine leb-teşne yüz Hızır ü Mesihâdır senin” (FD212/G170,3)

“Bin âb-ı hayat dudağının isteğiyle can verir. Senin dudağının feyzine yüz tane Hızır ve Mesîhâ susamıştır.”

Sevgilinin dudağı telmih ve mübalağa sanatı vasıtasıyla övülmektedir. Onun dudakları o kadar güzel ve hayat vericidir ki çevresindekilerde tatma isteği uyandırır. Edebiyatımızda dudaklarının teşbih edildiği yer ve şahıslar bile onun için yanıp tutuşmaktadır. İnsanları ölümsüzlüğe kavuşturan hayat suyu sevgilinin dudağına kavuşma isteğiyle canını verir. Âb-ı hayat kişileştirilmiştir. Âb-ı hayattan içip ölümsüzlüğe kavuşan Hızır, insanlara nefesi ile hayat veren Îsâ bile onun dudağının bolluğuna susamıştır.

“Cihanda bir kurı adı kalupdur çeşme-i Hızrun
Sen eylersin bu gün Âb-ı hayât ahkâmını icrâ” (BD74/K27,19)

“Hızır’ın çeşmesinin dünyada bir kuru adı kalmıştır. Bugün âb-ı hayât hükümlerini sen icra edersin.”

Hızır’ın çeşmesi dillere destan olmuştur ama şu anda mevcut değildir. Sevgilinin hayat bağışlayan dudakları gerçekten vardır ve dünyada adı kalmış olan âb-ı hayat suyunun yerini doldurmaktadır. Hızır’ın âb-ı hayattan içmesine telmih yapılmıştır. Sevgilinin dudağı âşığa can bağışlaması vesilesiyle âb-ı hayata benzetilmiştir.

“Ey nev-bahâr-ı hüsn Hızır-veş sen irmesen
Gül-şen gözüme dûzah olur intizâr ile” (BD95/Mus6,IV-5)

“Ey güzelliğin ilkbaharı sen Hızır gibi ulaşmasan bekleme ile gül bahçesi gözüme cehennem olur.”

Hızır’ın oturduğu yerin yemyeşil olması vesilesi ile baharın gelişi Hızır’ın gelişine benzetilmiştir. Baharın Hızır gibi geldiği belirtilirken teşhis sanatı yapılmıştır. Bahar dünyanın cennetidir. Doğaya bir neşe ve canlılık gelir. Ağaçların yeşermesi, çiçekleri açması insanın içine huzur ve mutluluk verir. Şair, baharın gelişinin sevincini yaşarken kış mevsiminde gül bahçesinin ne kadar sessiz ve boş olduğunu da ifade etmiştir.

“Çeşme-i Hayvân gibi gel ey siyeh-hil’at geyen
Vir hayât-ı câvidânı Hızır-vâr öldüm meded” (ZD131/G131,5)

“Ey siyah kıyafet giyen (sevgili) hayat çeşmesi gibi gel, ebedî hayatı ver. Hızır gibi öldüm yardım et.”

Âb-ı hayatın karanlıklar ülkesi içerisinde olmasına ve Hızır’ın yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmesine telmih yapılmıştır. Sevgili siyahlar içerisinde olması sebebiyle karanlıklar ülkesine teşbih edilmiştir ve bünyesinde hayat çeşmesini saklamaktadır. Şair hicran günlerinin acısını taşıyamaz hâle gelmiştir, artık onun yolunda can verecektir. Sevdiğinden yardım bekleyen şair, sevgilisi Hızır gibi yanına gelirse âb-ı hayatı içmiş kadar olacak ve ebedî hayata kavuşacaktır.

“Hasret-i lâ’lünle dil cân virdi ey Hızır-ı zemân
Karalu geydi anunçün Âb-ı Hayvân tutdı yas” (ZD73/G569,4)

“Ey zamanın Hızır’ı dudağının hasreti ile gönül can verdi. Onun için hayat suyu karalar giyip, yas tuttu.”

Sevgilinin bütün cefalarına zevkle dayanan gönlün dayanamadığı tek şey ayrılık acısıdır. Şair, sevgilisini Hızır’a benzetirken tecrit yoluyla dudağının hasreti ile gönlün öldüğünü ifade etmektedir. Âb-ı hayat karanlıklar ülkesi içinde yer alır. Şair, âb-ı hayatın karanlıklar içerisinde bulunmasının sebebini gönlünün ölümüne yas tutması olarak göstermiş, hüsnütalil sanatı yapmıştır.

“La’lüne medh-ü-senâ okumag için ey cân
Ağzını Hızır yudı Âb-ı Hayât ile revân” (ZD67/G1111,1)

“Ey can, dudağına meth ve övgü okumak için Hızır akan âb-ı hayat ile ağzını yıkadı.”

Sevgilinin can bağışlayan dudakları o kadar güzeldir ki onun vasıflarını övmek için çok uzun bir zaman gerekmektedir. Şair, Hızır’ın âb-ı hayat suyunu içip ölümsüzlüğe kavuşmasına telmih yaparken Hızır’ın bu sudan içme sebebini sevgilinin dudaklarını hakettiği gibi övebilmek olarak göstermiştir. Hüsnütalil sanatı vardır. Şair kendisini Hızır’a sevgilinin dudaklarını da âb-ı hayat suyuna benzetmiş olabilir. Eğer o dudakların tadına bakabilirse o zaman gerçek anlamıyla onları methedebileceğini ifade etmektedir.

“Ey Hayâlî bî-tekellûf hûn-ı dil nûş eyleyen
Minnet ile Hızır elinden Âb-ı Hayvân istemez” (HBD154/G189,10)

“Ey Hayâlî, sıkıntısız gönlün kanını(şarap) içen minnet ederek Hızır’ın elinden hayat suyunu istemez.”

Aşık sevdiğinin yoluna gönlünü feda eder. Onun yaptığı cefalardan, attığı zulüm oklarından, hasretten gönlü yaralar içinde kalmış, devamlı kanamaktadır. Gönülden akan kanlar kırmızı olması sebebiyle şaraba teşbih edilir. Şair aşk derdini kendine yoldaş etmiş birisinin Hızır’dan âb-ı hayatı istemeyeceğini ifade eder. Zaten ilahî aşk ile yanan birisi ancak öldüğü zaman Allah’a kavuşacağı için, onun nazarında ölümsüzlük suyunun hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü o bu dünyada gurbettedir, acı ve ıstırap içinde yaşamaktadır.

“Bu nâz u bu nigâh-ı tegâfûl ki sende var
Hızır olsa âşıkın sebeb-i terk-i cân olur” (NAD137/K29,7)

“Bu naz ve bu anlamamazlıktan gelen bakış sende var ki âşığın Hızır olsa canını terk etmenin sebebi olurdu.”

Sevgilinin gözü her zaman nazlıdır ve âşığın hâlini anlamamazlıktan gelir. Vazifesi görmek olduğu halde kendisi için yanan gönülleri görmez. Bütün bunlar fark edilmek isteyen âşığın sabrını zorlamaktadır. Dayanacak gücü kalmayan şair, sevgilisine: “Eğer âşığın Hızır olsaydı ölümsüzlükten vazgeçer, senin yoluna canını terk ederdi.” diyerek sitem etmektedir. Ayrıca sevgilinin âşığı cezbeden, en güzel vasıflarından biri nazlı olmasıdır. Şair sitem ederken bir yandan da sevdiğini methetmektedir.

“Ben de bilmem böyle rûh-efzâlığın aslın meger
Hızır tohm-ı ömr-i câvid ekdi nahlistânına” (NED79/K21,4)

“Böyle ömür artıranlığın aslını ben de bilmem herhalde Hızır ebedî ömrün tohumunu fidanlığa ekti.”

İnsanı gençleştiren, ömrünü uzatan, mükemmel bir güzelliğe sahip olan sevgili güle teşbih edilmiştir. Sevgilinin bu derece hayat verici olmasının sebebi şairin gönlündeki büyük aşktır. Şair bunu bildiği halde bilmemezlikten gelerek Hızır’ın fidanlığa ölümsüzlük tohumu döktüğünü ifade etmiştir. Tecahülûarif sanatı yapılmıştır.

“Hatt-ı la’indeki esrâr-ı şerîfe eremez
Rûh-ı Hızır olsa eger dûd-ı çerâg-ı yâkût” (ŞGD262/G24,4)

“Eğer Hızır’ın ruhu yakut mumunun dumanı olsa dudağının hattındaki kutsal sirlara eremez.”

Burada âlemin övücü olan insanın yaratılış sırlarına işaret edilmektedir. Vücudun en küçük parçası dahi insan aklının anlayamayacağı kadar büyük sırlarla yaratılmıştır. Etrafı yeşertmesi sebebiyle Hızır ile birlikte anılan ayva tüylerinin bile yaratılışında bir hikmet olduğu vurgulanmıştır. Ruhu ölümsüzleşen Hızır bile bu kutsal sirlara ulaşamaz.

Örnek beyitlerde görüldüğü gibi Hızır; karanlıklar ülkesinde âb-ı hayatı bulması, ölümsüz olması, bulunduğu yeri yeşertmesi, darda kalan insanların yardımına koşması gibi özelliklerle şiirlere konu olmuştur.

Klâsik Türk şiirinde Hızır Peygamber’in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Hızır ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

KBD: Hızır (4/G7,6; 47/G120,6; 48/G122,5; 495/G1266,2), Hızır tek (19/G44,2), hatı Hızır (14/G30,5), Hızır leblü (259/G657,5).

ŞD: Hızır-ı nebâtın çeşme-i hayvânı (51/K9,4), Hızır u Sikender (58/K11,13), sebze-i hızır-veş (63/K13,5), be-Hızır u Sikenderî (64/K13,20), sebz-i hızır-ı bahâr (66/K14,3), Hızırî-dem (76/Mus1,III-2), âb-ı Hızır (105/G9,4), Hızır-ı zamân (127/G31,5), Hızır u İskender (135/G39,6), Hızır yüzlüler (143/G39,6), Hızır (145/G49,2; 198/G102,5; 230/G134,8; 244/G148,3; 259/G163,5), Sikender-âsitân u Hızır-sûret (155/G59,10), Hızır (164/G68,5), Hızır-veş (226/G130,5), Hızır-ı sîrâb (258/G162,3), Hızırın kerameti (267/G171,2), Hızır u İsî-i Meryem (275/G179,5), ol Hızır (286/G190,4), Hızır-sıfat (292/G201,3).

APD: Hızır gibi (30/K2,119), Hızır seccadesi (40/K9,5), Hızır-ı hat (46/K11,78; 88/K28,4; 154/G72,12; 275/G325,5), ayağı toprağı Hızırın (56/K15,26), Hızır-veş (80/K24,38; 58/K16,10), Hızır-dem (94/K32,13), Hızır-ı zamân (96/K33,37), Hızır-hat (114/K43,10; 226/G223,6; 258/G289,4), Hızır (161/G87,7; 183/G138,3; 184/G137,3; 257/G286,3), Hızır kim derler (166/G97,7), Hızır ile Skender (179/G125,2), zamânın Hızır (226/G223,9).

NBD: Hızır-vâr (59/K6,5;102/K21,20), Hızır gibi (62/K7,18; 200/G110,5; 72/K11,17), Mesih-i Meryem ü Hızır-ı Peygamber (71/K10,33), Hızır u Mesihâ (88/K17,2), ta’ne-i Hızır u Mesihâ (94/K20,2), Şehenşeh Hızır (112/K25,19), çeşme-i Hızır (116/Tcb1,13;

139/Kıt'a40), Hızır gel yetiş (126/Mer,24⁹), Hızır-dem (202/G115,2), Hızırın Çeşme-i Hayvânı (230/G177,1), Âb-ı Hızır (233/G184,9; 320/G381,1), hatt-ı Hızır (285/G301,5), Hızır u İlyâs (297/G326,3), Hızır (302/G338,2; 355/G460,2; 388/G535,6; 428/G622,5), Hızır-ı zinde (361/G474,4).

FD: Hızır-ı mübârek-pey (58/K13,3), Mihnet-i Hızır ile Zülâl-i Bekâ (81/K21,12), âb-ı Hızır (90/K25,13; 113/K36,26), Hızır olmag (91/K26,2), Hevâ-yi Hızır-haslet ü İsevî-dem (93/K27,2), Hızır (106/K33,7; 126/G42,48; 171/G83,2; 243/G230,7), eger Hızır ü eger İsâ (118/K38,10), kilik-i Hızır (150/G40,2), ey Hızır benzer (261/G266,5).

BD: Hızır-veş (95/Mus6,IV-4), Hızır aleyhi's-selâm (442/Kıt'a14,2).

ZD: Hızır (16/G16,1; 172/G172,4; 239/G239,6; 280/G776; 289/G289,2; 364/G364,5; 12/G508,4; 155/G651,7; 397/G893,2; 437/G933,2; 75/G1124,3; 117/G1188,4; 154/G1245,5; 165/G1264,4; 220/G1347,7; 268/G1427,5; 376/G1588,3), Hızır gibi (26/G26,2; 33/G33,4; 55/G55,4; 58/G58,5; 205/G701,7; 309/G805,4; 334/G840,3; 358/G1558,3), Hızır-veş (161/G161,3; 291/G787,3; 295/G791,2; 394/G890,4; 113/G1183,7; 323/G1505,1), Hızır-hat (255/G255,5; 477/G973,4; 110/G1179; 338/G1063,2; 378/G1591,4), Hızır irüb (258/G258,5), Hızır görse (315/G315,7), Hızır-ı dil (374/G374,4), Hızır-ı zinde (437/G437,3; 36/G532,2; 71/G567,7; 444/G940,2; 53/G1088,4), Hızır-vâr ölmez (22/G518,5), Hızır-ü-İlyâs (78/G574,2), Hızır ile İlyâs (278/G774,2), Hızır ile İlyâs (287/G783,4), Hızır irsün (310/G806,4), özün Hızır ile hem-tâ kıl (321/G817,5), Hızır irmez ise (483/G976,4), Âb-ı Hızır-ı lâ'l (23/G1038,1), Hızır ıskı (138/G1221,2; 409/G1642,3), Hızır yetiş (181/G1289,2), nîzesi Hızırın (201/G1319,5), Hızırı gördüm (224/G1354,2), Hızır-ı dil (258/G1407,3), Hızır-ı huçeste (271/G1427,5), Hızır-ı zamân (287/G1427,5; 332/G1520,2; 380/G1595,6), Hızır irişmezse (391/G1614,1), Âb-ı Hızır (398/G1624,3; 398/G1625,7; 437/G1687,2), Hızır Bâlî (409/G1642), Âb-ı Hızırın aynı (431/G1678,1), Hızır irdi (435/G1684,4), haslet-i Hızır-u-Mesih (514/G1810,2), Hızır Baba (182/G678).

HBD: Hızır gibi (41/K10,6), Hızır (79/Tah,6; 109/G57,4; 216/G364,2), Hızır-ı Sikenderleb (82/Tah,4), Hızır suyu (84/Kıt'a12), Hızır-veş (117/G82,2), Çeşme-i Hızır (250/G462,4).

NAD: Hızır u Sikender (26/K2,25), Mesih u Hızır (40/K6,19), Hızır-ı Tevfik (49/K9,5), Hızır-ı hidâyet (123/K33,22), Hızır u Kelîm (177/G51,5), Hızır u Mesih (186/G69,5; 189/G78,2; 200/G103,2; 242/G203,3; 245/G208,4; 252/G224,3) Hızırın âmed-şud-ı serçeşme-i hayvân (264/G249,7), nakd-ı hayât-ı Hızır (320/G381,4).

NŞD: Hızır u Mesih (10/K3,34; 128/G71,2; 129/G73,3), Hızır-ı ma'ânî (40/K11,32), Hızır (44/K13,6; 116/G48,5; 121/G58,2; 172/M1,33), Hızır-ı tevfk-i mahabbet (110/G35,4), ömr-i Hızır (124/G64,2), Hızır ile dem-sâz (127/G69,2), câm-ı Hızır (146/G104,3), Hızır u İsi (179/M1,130).

NFD: dil-i Hızırın femi (48/K2,5), Hızır okur ilmi ledünnî (49/K2,24), Hızır-ı Mesihâ (75/K10,61), Hızır-ı pey-huçeste (146/K31,7), Hızır-ı Mesihâ-nefes (156/K33,34), hâsiyet-i âb-ı Hızır (156/K33,43), Hızır ile İlyâs (177/K40,5), dil-i Hızır (199/K46,30;

⁹ "Mersiye-i Şeh-Zâde Sultan Mahmud" adlı şiir belirli bir nazım şekline dâhil edilmediğinden bu isimle kısaltılmıştır.

278/Kıt'a10), Hızır ile Sikender (214/K50,5), Hızır-dâniş (221/K51,39), Hızır-ı Yûsuf-tal'at (234/K55,9), nem-i âb-ı Hızır (248/K59,22), çeşme-i âb-ı Hızır (262/M1,4), Hızır u Mesîh (262/M1,10), çeşme-i Hızır (265/M2,11), Hızır u Mesîhâ (291/G22,2), duâ-yı Hızır (295/G30,2), âşıkı Hızır olsa (316/G75,1).

NED: ömr-i Hızır (26/K5,55), erüşüp Hızır gibi (44/K10,12).

ND: Hızır-ı vakt (71/K11,71), Hızır (143/K20,53; 185/Tar8,2; 187/Tar9,6; 189/Tar10,5; 209/Tar26,16; 460/G11,3), âb-ı Hızır (115/K16,78; 187/Tar9,3; 297/Tar99,4), Hızır-ı delîl-i râh-ı sefer (352/Tar142,1), Hızır u Mesîha (304/Tar104,3), Hızır-sıfat (448/M10,58), Hızır-ı meded-res (545/G114,1), Hızırdan aldum haber (719/G352,5), Be-ism-i Hızır (1305/Mua125).

ŞGD: Hızır u İlyâs (51/K1,30) Hızır eyleyüb (61/K10,9), âb-ı Hızır (73/K15,36), Hızır-ı rüzgâr (78/K17,13), Hızır-ı vakt (119/Tar13,4), eyleme Hızır su'âl (134/Tar29,3), Hızır (138/Tar34,25), gûft-gûy-ı Hızır u Mûsâ (168/Tcb2,8), Hızır-ı manâ (178/Tcb9,13), Hızır-ı sühân (182/Tcb11,21), âb-ı Hızır-ı câvidân (188/Müs2,4), rûz-ı Hızır-ı hat (275/G48,5), Hızır-ı hayât-veş (285/G62,8), Hızır-ı hayât (311/G108,6), Ruz-ı Hızır-âsâ (311/G108,8), İlm-i Hızır (311/G108,9), Hızır-ı hâm (311/G108,12), Hızır-ı hidâyet (414/G203,10).

3.2. İlyâs

Balbek diye bilinen bir yerde yaşayan ve Bal diye isimlendirilen bir puta tapmaya başlayan İsrailoğulları'ndan bir boya peygamber olarak gönderilmiştir. İlyâs, halkı sadece Allah'a kulluk etmeye çağırır. Fakat kavmi onun davetini yalanlar (Tabbara, 1998: 373).

İsrailoğulları bir süre sonra İlyâs'ı Balbek'ten kovarlar. Bunun üzerine Allah memleketlerinden feyz ve bereketi kaldırır. Hayvanları telef olur ve ölmüş hayvanları yemek zorunda kalırlar. Bir süre sonra İlyâs'ı kovdukları için başlarına bu sıkıntıların geldiğini anlarlar. İlyâs'tan özür dileyip söylediklerini yapacaklarına söz vererek geri dönmesini isterler. Allah onları yeniden feyz ve berekete kavuşturur. İsrailoğulları bir müddet sözlerinde durduktan sonra tekrar inkâr ve günaha saparlar. İlyâs, onların yola gelmeyeceğini anlayınca kendini onların arasından ayırması için Allah'a dua eder (Dikmen, 2003: 448).

İlyâs, Balbek'ten ayrıldıktan sonra Allah'ın emirlerini yaymak için dolaşırken bir köye gelir. İhtiyar bir kadının evine misafir olur. Kadının hasta bir oğlu vardır. İlyâs'ın dua etmesi üzerine çocuk iyileşir. Çocuğun ismi Elyesa'dır. İyileştikten sonra İlyâs'ın yanından hiç ayrılmaz. Ondan Tevrat'ı öğrenir ve daha sonra Allah Elyesa'yı İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderir (TGPTA: 58).

Hızır ile İlyâs'ın buluşukları rivayet edilmiştir. Bu sebeple, bilhassa Anadolu'da, halk, "Hıdırellez" denilen bir günde kırlara çıkarak gezip eğlenmeyi âdet edinmiştir (TGPTA: 59).

Klasik Türk şiirinde İlyâs Peygamber ile ilgili unsurlara az da olsa yer verilmiştir. Özellikle Hızır ile olan münasebeti dolayısıyla bazı şiirlerde adı zikredilir.

"Lebinden mu'ciz-i İsâ erişti Hızır u İlyâsa
Yüzünden gün ziyâ almış ay alnından münevverlik" (NBD297/G326,3)

“Dudağından Hızır ve İlyâs’a İsâ mucizesi ulaştı. Yüzünden güneş aydınlanmış, alnından ay parlaklık almış.”

Şair sevdiğinin güzelliklerini mübalağalı bir şekilde övmektedir. Divan şiirinde yüz, parlak güzelliği ve etrafa saçtığı ışık dolayısıyla güneşe; alın da beyazlığı itibariyle aya teşbih edilir. Bu beyitte sevgili abartılarak güneşin ve ayın ışık kaynağı olarak gösterilmiş; güneş ve ay ona benzetilmiştir. Dudak, âşığa hayat bağışlaması yönü ile ele alınır. İsâ’nın hastaları iyileştiren, ölüyü diriltten mucizesi sevgilinin dudakları sayesinde Hızır ve İlyâs’a ulaşmış, onları ölümsüzleştirmiştir. Yani onun dudaklarına ulaşan âşık, ölümsüzlük sırrına nail olacaktır. İsâ, İlyâs ve Hızır Peygamber’in kıssalarına telmih yapılmıştır.

“Âb-ı deryâ üzre geh İlyâs-veş seyrân eder
Gâh eyler mesken İbrâhim tek âzer sabâ” (FD36/K5,13)

“Saba bazen İlyâs gibi denizin suyu üzerinde gezinir. Bazen İbrâhim gibi ateşi mesken eder.”

İlyâs Peygamber’in denizde dara düşen insanlara yardım etmesi inancına ve İbrâhim Peygamber’in ateşe atılmasına telmih yapılmıştır. Saba rüzgârı, İlyâs ve İbrâhim Peygamber’e benzetilir. Kişileştirilen saba rüzgârı, istediği yere gidebilme özelliği ile ele alınırken, sevgiliye rahat rahat yaklaşabildiği için âşıklar tarafından kıskanılır. Sevgilinin yanağı kırmızı rengi ve âşığın gönlünü yaktığı için ateşe; âşığın sevgili için döktüğü gözyaşları da denize benzetilir. Saba rüzgârının sevgili ile âşığın bulunduğu yerleri mesken tuttuğu ifade edilmiştir.

“Lebi Âb-ı Hayâta cür’a dökmüş
O cür’a dirisidür Hızr-u-İlyâs” (ZD78/G574,2)

“Dudağı hayat suyuna cür’a (bir yudum) dökmüş. Hızır ve İlyâs o cür’anın dirisidir.”

Hızır ve İlyâs’ın âb-ı hayat suyundan içmesine telmih yapılmıştır. Şair âb-ı hayat suyunun ölümsüzlük vermesinin sebebini sevgilinin dudağından dökülen bir damla suya bağlayarak hüsnûtalil sanatı yapmıştır. Sevgilinin hayat bağışlayan güzel dudağı mübalağalı bir şekilde övülmektedir.

“Ölümlü hastası oldum gönül çün çeşm-i İlyâsun
‘Acebdür cem’ olub bir gün senün tutmazsa il yâsun” (ZD278/G774,1)

“Gönül, halk bir gün toplanıp senin yasını tutmazsa acayıptır çünkü İlyâs’ın gözünün ölümlü hastası oldum.”

Şair, tecrit sanatı vasıtasıyla gönlüne seslenir. İlyâs’a benzetilen sevgilinin güzel gözlerine vurulmuş olan gönül için artık kurtuluş yoktur. Şair, gönlünü kişileştirmiş ve sevgilinin yolunda kendini feda ettiğini belirtmiştir. Bu yüzden çevresinin gönlü için yas tutmasını ister. Burada İlyâs Peygamber ismi dolayısıyla zikredilmiş olabilir. Yas kelimesi ile İlyâs arasında cinas yapılmıştır.

Örnek beyitlerde de görüldüğü gibi İlyâs Peygamber; Hızır’la birlikte âb-ı hayat suyunu içmesi, denizde darda kalanlara yardım etmesi sebebiyle şiirlere konu olmuştur.

Klâsik Türk şiirinde İlyâs Peygamber'in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen İlyâs ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

APD: İlyâs (264/G303,1).

ZD: İlyâs (78/G574,2), Hızr ile İlyâs (278/G774,2), Hızr ile İlyâs (287/G783,4).

NFD: Hızr ile İlyâs (177/K40,5).

ŞGD: Hızr u İlyâs (51/K1,30).

3.3. Lokmân

Dâvud Peygamber zamanında Arabistan'ın Umman tarafında yaşamıştır. Peygamber veya veli olduğu düşünülmektedir. Kendisine hikmet ilmi verilmiştir. Hekimlerin piri (TGPTA: 160).

Lokmân'dan nübüvvet veya krallıkla hikmet arasında seçim yapması istenmiş, o da, hikmeti tercih etmiştir. İlim ve hikmetiyle Dâvud Peygamber'e vezirlik etmiştir. Çok düşünen, keskin ve iyi görüşlü, çok susan bir insandır (Köksal,2005: 230-231).

Lokmân Hakîm'in hikmetli sözleri ve oğluna verdiği öğütler meşhurdur. Kur'an-ı Kerim'in Lokmân suresinde oğluna verdiği nasihatlerden bahsedilmektedir (TGPTA: 165).

Bin yıl kadar yaşadktan sonra, ibadet halindeyken Kudüs'le Ren arasında vefat etmiştir (TGPTA: 160).

Taradığımız divanlarda Lokmân ile ilgili unsurlara fazla rastlanmamaktadır. Bazı şairlerimiz hikmet sahibi olması ve hekimlerin piri olması dolayısıyla şiirlerinde Lokmân'a yer vermiştir.

“Ne heybet gösterir gerdûn ki dîn etdi Felâtun'u
Ne hikmet hare eder ki devrân ki mât eyledi Lokmân'ı” (ŞD288/G192,4)

“Felek ne heybet gösterir ki Felâtun'u aşağı etti. Dünya ne hikmet taşı (oynar) ki Lokmân'ı mat etti.”

Dünyanın kimseye kalmayacağı vurgulanmıştır. Eflâtun felsefe ilminin en önde gelen filzofudur; ama dünyada kalmayı başaramamıştır. Yaşamı satranç oyununa benzeten şair, kimsenin ölümü yenerek daima dünyada kalamadığını ifade eder. Hikmet ilmine vakıf olan, hekimlerin piri dahi bu oyunda mat olmuştur.

“Ahmed agzından işit cânâ cemâlin vasfını
Dinlemek hoşdur kişi Lokmân dilinden hikmeti” (APD287/G350,11)

“Sevgili yüzünün vasfını Ahmet ağzından işit. Lokmân'ın ağzından hikmeti dinlemek hoştur.”

Ahmet Paşa, şiir söyleme kabiliyetini methetmekte, kendi şiirlerini Lokmân'ın hikmetli sözlerine benzetmektedir. Kusursuz güzelliğe sahip olan sevgilinin yüz güzelliğinin vasfını dinlemek insana zevk verir. Güzelliğin vasfını zevkle dinlenen hikmetli sözlere, tecrit yoluyla, vassafeden Ahmed'i de Lokmân'a benzetmiştir. Lokmân'ın hikmet ilmini vakıf olmasına telmih yapılmıştır.

“Her kim ihlâs ile hâk-i merkadinden zerreyi
Alsa anunla tabâbet eylese Lokmân olur” (FD41/K7,24)

“Her kim ki saf sevgiyle mezar toprağından ufak bir parça alsa onunla hekimlik yapsa Lokmân olur.”

Şair Lokmân’ın hekimlerin piri olmasına telmihte bulunmuştur. Şair methettiğı kişinin mezar toprağıının bile çok faydalı ve değerli olduğunu mübalağalı bir şekilde anlatır.

“Mürdeye cânlar virür bîmâra sıhhat lebleri
Hikmet-i Lokmân u i’câz-ı Mesîhâ bundadır” (BD199/G157,3)

“Dudakları ölüye can, hastaya sıhhat verir. Lokmân’ın hikmeti ve Îsâ’nın mucizesi bundadır.”

Aşk ateşi ile yanmış, canından vazgeçmiş âşığın tek kurtarıcısı, ona can bağışlayacak olan sevgilinin dudaklarıdır. Şair hasreti ile yandığı dudakları mübalağalı bir şekilde, telmih sanatı vasıtasıyla metheder. Dudaklar âşığa can bağışladığı için ölüleri diriltten Îsâ’ya; güzel ve hikmetli konuşması ile hastalara şifa veren Lokmân’a benzetilmiştir. Mürde ile can; hasta ile sıhhat tezat teşkil etmektedir.

“Derd-i ‘ışka tuş olan ölürse dermân istemez
Ger ‘ilâc iden ana olursa Lokmân istemez” (ZD71/G517,1)

“Aşk derdine düşen ölürse çare istemez, ona ilaç veren Lokmân olsa bile istemez.”

Sevdiğine kavuşamayan âşığın en yakın dostu aşk derdidir. Ondan ayrılmak istemediğı için bu derdin çaresini de istememektedir. Şair, Lokmân’ın hekimlikteki üstün yeteneğine telmih yaparken âşığın onun ilacını bile kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Burada Lokmân ile kastedilen sevgilidir, aşk derdiyle mutlu olmayı öğrenen âşık artık onun vereceğı vuslatı bile istememektedir. Çünkü aşk acı çekildiğı zaman güzeldir.

Klâsik Türk şiirinde Lokmân Peygamber’in kıssasının kullanım sıklığı ve ne şekilde kullanıldığını tespit etmek amacıyla taradığımız divanlarda geçen Lokmân ve kıssası ile ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

APD: Lokmân (94/K3,8; 130/G22,7).

FD: ne Bukrât ü ne Lokmân eyler (103/K32,11).

ZD: Lokmân (339/G339,2; 426/G1669,4).

SONUÇ

Peygamber kıssalarının şiirlere ne şekilde ve hangi sıklıkla yansıdığını araştırmak için incelediğimiz divanlarda peygamberlerin ve kıssaları etrafında teşekkül eden hadiselerin teşbih ve telmih sanatı vasıtasıyla şiirlerde söz konusu edildiği görülmektedir. Şairler sevgili, âşık, rakip, güzellik gibi şiirlere konu olan birçok unsuru peygamberlere ve kıssalardaki diğer unsurlara benzetmişlerdir.

Şairler peygamberleri fizikî özellikleri ve mucizeleri ile söz konusu etmişlerdir. Peygamberlerin dinî özelliklerinin çok sınırlı bir şekilde şiirlere yansıdığı görülmüştür. Şairler hayal güçlerini kullanarak bazen sevgilileri bazen de kendileri ile peygamberleri bütünleştirmişlerdir.

Divanlarda en fazla zikredilen peygamberler; Âdem, Nûh, İbrâhim, Yâkup, Yûsuf, Mûsâ, Süleymân, İsâ ve Muhammed'dir.

Sevgili eşsiz güzelliği ile Yûsuf'a, dudakları çok kıymetli ve küçük olması nedeniyle Süleymân mührüne, can bağışlayıcı özelliği ile İsâ'ya, ulaşılmasının ölümsüzlükle eş değer tutulması ile Hızır'ın âb-ı hayatına benzetilmiştir. Dudağın etrafındaki hatlar, âb-ı hayata göz diken Hızır'a veya âb-ı hayatın bulunduğu karanlıklar ülkesine, Süleymân'ın mührünü çalan deve, Firavun'un askerlerine; saçlar, gül bahçesi gibi güzel olan yanağın üzerinde durduğu için İbrâhim'e, âşıklara zarar vermesi ile ejderha olan Mûsâ asasına; gözler, âşığa hançer çektiği için İsmâil'i kurban edecek olan İbrâhim'e; sevgilinin elleri yed-i beyzaya; yüzünün nurunun gönle aksetmesi Allah'ın nurunun Tûr Dağı'na tecellisine benzetilir. Âşık, sevgilinin mahallesine giremediği için cennetten çıkarılan Âdem'e; ömrü sıkıntı içinde geçtiği için Nûh'a, âşığın göz yaşları Nûh Tufanına; ayrılık Nemrut ateşine, gözünün yaşı hiç durmadığı için Yâkup'a, evi ve gönlü Yâkup'un hüznü evine, aşkının umutsuz olması ile Züleyhâ'ya; âb-ı hayata ulaşamayan İskender'e, sevgilinin çene çukuruna düşmesi sebebiyle kuyuya ve zindana atılan Yûsuf'a teşbih edilir. Rakip, Âdem'in cennetten kovulmasına sebep olan Şeytan'a; İsâ'nın gökyüzünün dördüncü katında kalmasına sebep olan iğnesine benzetilir.

Divanlarda peygamber isimleri kaside ve gazeller başta olmak üzere bütün nazım şekillerinde zikredilmiştir. Şairler, Hz. Muhammed'e duydukları saygıdan dolayı onu methetmek için müstakil olarak kasideler yazmışlardır. Gazellerde çok fazla ismi zikredilmemektedir. Hz. Muhammed'i methederken de diğer peygamberlerin kıssalarından yararlanmışlardır.

Peygamber isimlerinin redif olarak kullanıldığı şiirler de mevcuttur. Yûsuf, Hızır, İshâk, Süleymân, Hz. Muhammed gibi bazı peygamberler redif olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Peygamberlerin, kıssalarında geçen olay ve kişilerin divan şiirinde nasıl ve ne şekilde kullanıldığı araştırmak amacıyla yaptığımız bu çalışma divan şiirinin dünyasına girebilmeyi, kıssalar etrafında teşekkül eden mazmun, sembol, imaj ve motiflerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- AHMET CEVDET PAŞA, 1986. Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Bedir Yayınevi, İstanbul, 688 s.
- AKKUŞ, M., 1993. Nef'î Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 355 s.
- AKYÜZ, K.-BEKEN, S.-YÜKSEL, S.- CUNBUR, M., 2000. Fuzûlî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 329 s.
- BANARLI, N. S., 2001. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul, C.1, 634 s.
- BEHCET, A., 1994. Enbiyaullah Peygamberler Tarihi, Çev.:T. Uzun, Uysal Kitabevi, Konya, 541s
- BİLKAN, A. F., 1997. Nâbî Dîvânı, 2 c., İstanbul, 1349 s.
- BOLAY, S.H., 1988. “Âdem”, İslam Ansiklopedisi, C.1, TDV Yayınları, İstanbul.
- BUHL, FR., 1993. “Muhammed”, İslam Ansiklopedisi, C.7, MEB Yayınları, İstanbul.
- BÜYÜK LÜGAT VE ANSİKLOPEDİ, 1962. Meydan Yayınevi, 10. C., İstanbul, 960 s.
- ÇAVUŞOĞLU, M., 1997. Necâti Beg Dîvânı'nın Tahlili, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 296 s.
- ÇAVUŞOĞLU, M.- TARLAN, A.N., 1987. Zafî Divanı, III.c., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 527 s.
- DEVELLİOĞLU, F., 1992. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1439 s.
- DİKMEN, M., 2003. Peygamberler Tarihi, Cihan Yayınları, İstanbul, 494 s.
- ERGİN, M., 1980. Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 543 s
- ERTEM, R.,1995. Şeyhülislam Yahya Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 302 s.
- GÖLPINARLI, A., 1972. Nedim Divanı, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 432 s.
- GÖLPINARLI, A., 1971. Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, MEB Yayınları, İstanbul, 274 s.
- İPEKTEN, İ.,1990. Nâ'ilî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 341 s.

- İSEN, M.- KURNAZ, C., 1990. Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 297 s.
- HELLER, B. 1993. “Nuh”, İslam Ansiklopedisi, C. 8, MEB Yayınları, İstanbul.
- KALKIŞIM, M., 1994. Şeyh Galip Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 461 s.
- KAPLAN, M., 1996. Neşâtî Divanı, Akademi Kitabevi, İzmir, 180 s.
- KARAMAN, H.- ÖZEK, A.- DÖNMEZ İ.K.- ÇAĞRICI M.- GÜMÜŞ, S.- TURGUT, A., 2002. Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları, Ankara, 604 s.
- KÖKSAL, M.A., 2005. Peygamberler Tarihi, Yeni Şafak, İstanbul, 354 s.
- KURNAZ, c. 1996. Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili, MEB Yayınları, 800 s.
- KÜÇÜK, S., 1994. Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 472 s.
- LEVEND, A.S., 1984. Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul, 662 s.
- MACDONALD, D.B., 1993. “İsa”, İslam Ansiklopedisi, C.3, MEB Yayınları, İstanbul.
- PALA, İ., 1989. Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 550s.
- PEYGAMBERLER TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ, Tarihsiz. Türkiye Gazetesi Yayınları, 5 cilt.
- SELİGSOHN, M., 1993. “Adem”, İslam Ansiklopedisi, C.1, MEB Yayınları, İstanbul.
- TABBARA, A., 1998. Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz Hayatlarından Hisseler Dersler ve İbretler, Çev.: A.Temel-Y. Alkın, Millî Gazete, İstanbul, 596 s.
- TARLAN, A.N., 1990. Hayâlî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 323 s.
- _____, 1992. Ahmet Paşa Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 312 s.
- _____, 1992. Necatî Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 440 s.
- _____, 1967. Zati Divanı (Edisyon Transkripsiyon, Gazeller Kısmı), I. C, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 496 s.
- _____, 1970. Zati Divanı (Edisyon Transkripsiyon, Gazeller Kısmı), II. C,
- _____, 2004. Şeyhî Divanı'nı Tetkik, Akçağ Yayınları, Ankara, 288 s.
- TOLASA, H., 2001. Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ Yayınevi, Ankara, 539 s.

- TUNÇ, S., 2005. “Divân Şiirinde Hz. İbrâhim ve ‘Ades (Mercimek) Kıssasına Dair”, ÇÜTAM, <http://türkoloji.cu.edu.tr/ESKİ%20TURK%20EDEBİYATI/13.php>.
- ULUDAĞ, S., 1999. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul, 604 s.
- USLU, M., 2004. Yunus Emre, Papatya Yayınları, İstanbul, 200 s.
- WENSINCK, A.J., 1993. “İbrahim”, İslam Ansiklopedisi, C.3, MEB Yayınları, İstanbul.
- YAZIM KILAVUZU, 2005. TDK Yayınları, Ankara, 505 s.
- YENİTERZİ, E., 1993. Divan Şiirinde Nât, TDV Yayınları, Ankara, 390 s.

ÖZ GEÇMİŞ

1980 yılında Kahramanmaraş'ta doğan Melike Uçar (Şirikçi) ilkokulu 12 Şubat İlköğretim Okulu'nda, orta okul ve lise öğrenimini Kız Meslek Lisesi'nde tamamladı. 1998 yılında K. Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 2001-2002 öğretim yılı bahar döneminde bu bölümden mezun oldu. Türkçe öğretmenliği yapmaktadır. 2003 yılı güz döneminde KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı.